

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

КУЗЬМА ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 341.176:061.1(4)

ДИСЕРТАЦІЯ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА
РАДИ ЄВРОПИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ /В.Ю. Кузьма/

Науковий керівник: **ЛЕВИЦЬКИЙ**
Тарас Іванович

кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Кузьма В. Ю. Міжнародно - правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2018.

Дисертація присвячена аналізу теоретико-правових і практичних аспектів співробітництва між Радою Європи (РЄ) та Європейським Союзом (ЄС). Досліджено історичну ретроспективу розвитку співпраці між РЄ та ЄС і виокремлено особливий вид співробітництва – «стратегічне партнерство». Проаналізовано особливості правового статусу РЄ та ЄС як різних еволюціонуючих інституцій з договірною правоздатністю у зовнішніх відносинах, які активно розвиваються протягом усього часу існування та взаємодоповнюють одна одну. Виокремлено особливості аргументації юридичної природи рішень та угод, які ухвалюють РЄ та ЄС, що залучені у спільний процес формування європейського правового простору. Обґрунтовано внесок РЄ в розширення об'єднання *sui generis* в контексті правової взаємодії. Виділено особливості впливу співробітництва між РЄ та ЄС на розвиток сучасного міжнародного права та наслідки виходу Великої Британії зі складу ЄС (т. зв. «*Brexit*») для європейського правового простору.

Встановлено, що «стратегічне партнерство» між РЄ та ЄС здійснюється як у традиційних для всіх міжнародних організацій міжнародно-правових формах співробітництва, так і в «інноваційних», притаманних тільки для цих європейських організацій. Здійснено теоретичне і практичне обґрунтування того, що «спільні програми» РЄ та ЄС з Україною є особливою міжнародно-правовою формою співробітництва тристороннього формату. Запропоновано на практиці форму співробітництва між РЄ та ЄС – «асоційоване партнерство» та способи її закріплення на юридичному рівні. Проаналізовано можливість і наслідки приєднання ЄС до Статуту РЄ та Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод 1950 р. Визначено, що поряд з тісним співробітництвом між РЄ та ЄС відбувається явище регіональної фрагментації, яке характеризується як створенням двох правових режимів в рамках РЄ та ЄС, так і юрисдикційним конфліктом між Європейським судом з прав людини та Судом ЄС у сфері захисту прав людини.

Ключові слова: міжнародні організації, інтеграційне об'єднання, Рада Європи, Європейський Союз, стратегічне партнерство, європейське право, європейський правовий простір, асоційоване партнерство, міжнародно-правові форми співробітництва, спільні програми, стандарти Ради Європи, фрагментація, *acquis* Ради Європи, *Brexit*, *sui generis*.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мацигіна В.Ю. Варшавський саміт як один із важливих етапів розвитку відносин між Радою Європи та Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2007. – № 3. – С. 111-114.

2. Мацигіна В. Ю. Партнерство задля демократії / В.Ю. Мацигіна // Віче. – 2007. – № 19. – С. 38-39.

3. Левицький Т., Мацигіна В. Окремі аспекти впливу Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. на розвиток права прав людини / Тарас Левицький, Вікторія Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.19. – С. 189-193.

4. Мацигіна В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.22. – С. 150-154.

5. Мацигіна В.Ю. Співробітництво Ради Європи з Європейським Союзом на сучасному етапі / В.Ю. Мацигіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – Вип.70. – Ч.2. – С. 215-218.

6. Мацигіна В.Ю. Внесок Плану Ідена на процес співробітництва між Радою Європи і Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2008. – №2. – С. 89-93.

7. Кузьма В.Ю. Правове регулювання приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.: перспективи та реалії / В.Ю. Кузьма // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – №1. (23) – С. 161-166.

8. Кузьма В.Ю. Участь Європейського Союзу у договірному *acquis* Ради Європи / В.Ю. Кузьма // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – №2. – Ч. 2. – С. 115-120.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Мацигіна В.Ю. Історичні аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом в інтеграційному процесі / В. Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські інтеграційні процеси, проблеми євроатлантичної інтеграції і національна безпека України» (Луцьк, 11-12 жовтня 2007 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т.1. – С. 18-21.

10. Мацигіна В.Ю. Тенденції розвитку сучасної системи України та проблеми розвитку з європейськими правовими системами (на прикладі Ради Європи та Європейського Союзу) / В.Ю. Мацигіна // Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Одеса, 23 листопада 2007 р.). Одеса, 2007. – С. 180-182.

11. Мацигіна В.Ю. Україна у Раді Європи: здобутки і перспективи / В.Ю. Мацигіна // Українська державність: історія і сучасність: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 30 листопада 2007 р.). – Маріуполь: МДГУ, 2007. – Ч. 2. – С. 63-65.

12. Мацигіна В.Ю. Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом розпочав новий етап відносин в історії взаємин двох організацій / В.Ю. Мацигіна // Європейська і євроатлантична інтеграція та

транскордонне співробітництво: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 19-22.

13. Мацигіна В.Ю. Роль Ради Європи в інтеграції держав Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 61-64.

14. Кузьма В.Ю. Правові засади співробітництва Парламентської Асамблеї Ради Європи з Європейським Парламентом / В.Ю. Кузьма // Право: історія, теорія, практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 42-45.

15. Кузьма В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини / В.Ю. Кузьма // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 листопада 2016 р.). – Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 1. – С. 89-92.

16. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу як одна з форм економічно-політичного співробітництва двох інституцій / В.Ю. Кузьма // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Харків, 14-15 квітня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 42-44.

17. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу щодо України / В.Ю. Кузьма // Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 21-22 квітня 2017 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. – Ч. 1. – С. 43-40.

18. Левицький Т.І., Кузьма В.Ю. Особливості участі України в Європейській політиці сусідства та Східного партнерства Європейського Союзу

/ Т.І. Левицький, В.Ю. Кузьма // Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали заочної наук.-практ. конф.(Львів, 31 жовтня 2017 р.). – Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2017. – С. 59-64.

SUMMARY

Kuzma V. Y. International legal aspects of cooperation between the Council of Europe and the European Union. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

The Thesis for obtaining of a scientific degree of candidate of legal sciences under the specialty 12.00.11 – international law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2018.

The thesis is devoted to the issue of theoretical, legal and practical aspects of cooperation between the Council of Europe and the European Union. The historical retrospective of the development of co-operation between the CoE and the EU is explored and a special type of cooperation – «strategic partnership» – is singled out. The peculiarities of the legal status of the CoE and the EU as various evolving institutions with contractual capacity in external relations that are actively developing throughout their lifetime and mutually complementary are analyzed. The peculiarities of the legal nature of decisions and agreements adopted by the CoE and the EU, being involved in the joint process of formation of the European legal space, are singled out. The contribution of the CoE to the expansion of the EU as sui generis association in the context of legal interaction is substantiated. The peculiarities of the cooperation between the CoE and the EU on the development of contemporary international law and the consequences of the UK's withdrawal from the EU (the so-called “*Brexit*”) for the European legal space are highlighted.

For more than half a century of the development of mutual relations between the CoE and the EU in the process of using them a complex of legal means and techniques at different levels has developed an appropriate institutional and treaty mechanism of cooperation with its own peculiarities. At the present stage,

cooperation between the CoE and the EU is carried out in the different directions and in the different international legal forms. The «strategic partnership» between the CoE and the EU is carried out both in the traditional international legal forms of cooperation to all international organizations, and in the «innovative» ones, which are specific only for these European organizations.

The theoretical and practical justification for the fact that the «joint programmes» of the CoE and the EU with Ukraine are a special international legal form of cooperation in a tripartite format is carried out. The form of cooperation in the practice of relations between the CoE and the EU is proposed – «associate partnership» and the ways of its consolidation at the legal level are proposed. The possibility and consequences of the EU accession to the Statute of the Council of Europe and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 have been analyzed. It is determined that along with close cooperation between the CoE and the EU there is a phenomenon of regional fragmentation that is characterized by the creation of two legal regimes within the framework of the CoE and the EU, and the jurisdictional conflict between the European Court of Human Rights and the EU Court in the field of human rights protection.

Key words: international organizations, integration association, Council of Europe, European Union, strategic partnership, European law, European legal space, associate partnership, international legal forms of cooperation, joint programmes, European standards, fragmentation, *acquis* of the Council of Europe, *Brexit*, *sui generis*.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мацигіна В.Ю. Варшавський саміт як один із важливих етапів розвитку відносин між Радою Європи та Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2007. – № 3. – С. 111-114.

2. Мацигіна В. Ю. Партнерство задля демократії / В.Ю. Мацигіна // Віче. – 2007. – № 19.– С. 38-39.

3. Левицький Т., Мацигіна В. Окремі аспекти впливу Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. на розвиток права прав людини / Тарас Левицький, Вікторія Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.19. – С. 189-193.

4. Мацигіна В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.22. – С. 150-154.

5. Мацигіна В.Ю. Співробітництво Ради Європи з Європейським Союзом на сучасному етапі / В.Ю. Мацигіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – Вип.70. – Ч.2. – С. 215-218.

6. Мацигіна В.Ю. Внесок Плану Ідена на процес співробітництва між Радою Європи і Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2008. – №2. – С. 89-93.

7. Кузьма В.Ю. Правове регулювання приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.: перспективи та реалії / В.Ю. Кузьма // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – №1. (23) – С. 161-166.

8. Кузьма В.Ю. Участь Європейського Союзу у договірному *acquis* Ради Європи / В.Ю. Кузьма // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – №2. – Ч. 2. – С. 115-120.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Мацигіна В.Ю. Історичні аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом в інтеграційному процесі / В. Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські інтеграційні процеси, проблеми євроатлантичної інтеграції і національна безпека України» (Луцьк, 11-12 жовтня 2007 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т.1. – С. 18-21.

10. Мацигіна В.Ю. Тенденції розвитку сучасної системи України та проблеми розвитку з європейськими правовими системами (на прикладі Ради Європи та Європейського Союзу) / В.Ю. Мацигіна // Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Одеса, 23 листопада 2007 р.). Одеса, 2007. – С. 180-182.

11. Мацигіна В.Ю. Україна у Раді Європи: здобутки і перспективи / В.Ю. Мацигіна // Українська державність: історія і сучасність: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 30 листопада 2007 р.). – Маріуполь: МДГУ, 2007. – Ч. 2. – С. 63-65.

12. Мацигіна В.Ю. Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом розпочав новий етап відносин в історії взаємин двох організацій / В.Ю. Мацигіна // Європейська і євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 19-22.

13. Мацигіна В.Ю. Роль Ради Європи в інтеграції держав Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 61-64.

14. Кузьма В.Ю. Правові засади співробітництва Парламентської Асамблеї Ради Європи з Європейським Парламентом / В.Ю. Кузьма // Право: історія, теорія, практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 42-45.

15. Кузьма В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини / В.Ю. Кузьма // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 листопада 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 1. – С. 89-92.

16. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу як одна з форм економічно-політичного співробітництва двох інституцій / В.Ю. Кузьма // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Харків, 14-15 квітня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 42-44.

17. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу щодо України / В.Ю. Кузьма // Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 21-22 квітня 2017 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. – Ч. 1. – С. 43-40.

18. Левицький Т.І., Кузьма В.Ю. Особливості участі України в Європейській політиці сусідства та Східного партнерства Європейського Союзу / Т.І. Левицький, В.Ю. Кузьма // Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали заочної наук.-практ. конф.(Львів, 31 жовтня 2017 р.). – Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2017. – С. 59-64.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РАДОЮ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	23
1.1. Генеза становлення та розвитку співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом	23
1.2. Правові аспекти взаємодії між Радою Європи та Європейським Союзом у процесі розширення об'єднання <i>sui generis</i>	53
1.3. Особливості впливу співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом на розвиток сучасного міжнародного права.....	70
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РАДОЮ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....	93
2.1. Міжнародно-правові форми співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом	93
2.2. Участь Європейського Союзу у конвенційному <i>acquis</i> Ради Європи.....	127
2.3. Особливості приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.....	152
2.4. Спільні програми – особлива міжнародно-правова форма співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом з Україною.....	171
ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕС	– Агентство Європейського Союзу з основоположних прав
Віденська конвенція 1986р.	– Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями 1986 р.
ВК	– Венеціанська комісія
ГА ООН	– Генеральна Асамблея ООН
ГСРЄ	– Генеральний секретар Ради Європи
ДЄС	– Договір про Європейський Союз (Лісабонська редакція 2007 р.)
ДФЄС	– Договір про функціонування Європейського Союзу (Лісабонська редакція 2007 р.)
Євроатом	– Європейське співтовариство з атомної енергії
ЄІДПЛ	– Європейська ініціатива за демократію та права людини
ЄК	– Європейська Комісія
ЄКПЛ	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
ЄОВС	– Європейське об'єднання вугілля і сталі
ЄП	– Європейський Парламент
ЄПС	– Європейська політика сусідства
ЄС	– Європейський Союз
ЄСП	– Європейське Співтовариство
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЗЄС	– Західноєвропейський Союз
ККПЛ	– Керівний комітет з прав людини
КМРЄ	– Комітет Міністрів Ради Європи
КР	– Комітет Регіонів
КМРОВЄ	– Конгрес місцевих і регіональних органів влади Європи

ММО	– міжнародні міжурядові організації
МПВ	– Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом 2007 р.
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПАРЄ	– Парламентська Асамблея Ради Європи
РЄ	– Рада Європи
РПС	– Рамкова програма співпраці
СП	– Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу
СДСП	– Спільна декларація про співробітництво та партнерство між Радою Європи та Європейським Союзом 2001 р.
СхП	– Східне партнерство
ЦСЄ	– Центральнo-Східна Європа

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтенсифікація співробітництва в рамках міжнародних організацій є тенденцією міжнародно-правових відносин з середини минулого століття і залишається актуальною дотепер. Період першого десятиліття після закінчення Другої світової війни відзначився процесами створення та становлення міжнародних міждержавних організацій (ММО), які поділяють спільні цінності у питаннях захисту прав людини, верховенства права та демократії. Найбільш вагомим результатом міждержавної співпраці досягла на регіональному рівні, зокрема на Європейському континенті, в межах діяльності Ради Європи (РЄ) та Європейського Союзу (ЄС) і їхнього взаємного співробітництва. З підписанням Лісабонських договорів 2007 р. та Меморандуму про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом 2007 р. їх співробітництво посилюється та набуває інших форм. Більш як за півстолітній період взаємодії між РЄ та ЄС створено договірний та інституційний механізм співробітництва.

Саме ці особливі міждержавні утворення беруть безпосередню участь у формуванні європейського правового простору – Європи без розподільчих ліній. Попри значні відмінності у правовому статусі і природі функціонування, на сьогодні РЄ та ЄС у тісному співробітництві суттєво і ефективно впливають на розвиток права міжнародних організацій, права прав людини і сучасного міжнародного права загалом. Особливої ваги їх співробітництво набуває в світлі виходу Великої Британії зі складу ЄС (т. зв. «*Brexit*») та подолання можливих негативних наслідків цього процесу для європейського правового простору.

Активізація співробітництва між РЄ та ЄС становить значний інтерес для України, яка одним з ключових векторів свого розвитку визначила входження до європейського правового простору. Україна послідовно дотримується цього напрямку, ставши 37-м членом РЄ і активно рухається шляхом європейської інтеграції, визначаючи здобуття членства в ЄС як свою стратегічну мету. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. та активізація

роботи України в межах РЄ в останні роки знаменує собою новий етап правової взаємодії у процесі гармонізації законодавства України з європейськими правовими стандартами. Відповідно, актуальною є потреба в комплексному дослідженні співробітництва саме між регіональними організаціями РЄ та ЄС, та впливу його організаційно-правового механізму на Україну.

Окремі міжнародно-правові аспекти співробітництва між РЄ та ЄС розглядали в своїх дослідженнях наступні українські та зарубіжні вчені: Д. В. Аббакумова, Т. О. Анцупова, О. В. Базов, Ф. Бенуа-Ромер, П. Бірюков, М. Бонд (M. Bond), М. М. Гнатовський, Р. М. Дроздов, Л. М. Ентін, Г. Клебес, М. Колб (M. Kolb), Е. Корну (E. Cornu), О. Кресін С. М. Кузнецова, Т. І. Левицький, Л. А. Луць, Н. Б. Мушак, І. С. Піляєв, Й. Полакевич (J. Polakiewicz), Є. В. Попко, В.О. Рябова, А. Є. Санченко, К. В. Смирнова, В. О. Туляков, Л. Г. Фалалєєва, В. Швіммер, І.В. Яковюк, Ж.-К. Юнкер (J.-C. Juncker).

Водночас, проблематика обраної теми дослідження зумовлена необхідністю переосмислення змісту правосуб'єктності ММО з урахуванням нових політичних, правових та економічних умов розвитку. Нормативно-правова основа співробітництва між РЄ та ЄС, окремі правові аспекти взаємодії та особлива форма співробітництва між регіональними ММО традиційного типу та інтеграційним об'єднанням *sui generis* ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній науці міжнародного права та потребують окремого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках планових наукових досліджень кафедри міжнародного права Львівського національного університету ім. Івана Франка в контексті теми «Міжнародний-правовий захист прав людини: теорія, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний № 01050004926) на 2005-2008 рр. та «Україна в сучасних міжнародно-правових відносинах» (державний реєстраційний № 0117U001397) на 2017-2021 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне розкриття договірного та інституційного механізму співробітництва між РЄ та ЄС.

У відповідності з цим в дисертації визначено наступні завдання:

- розкрити генезу становлення та розвитку співробітництва між РЄ та ЄС;
- виділити правові аспекти взаємодії між РЄ та ЄС в процесі розширення ЄС як об'єднання *sui generis*;
- з'ясувати особливості впливу співробітництва між РЄ та ЄС на розвиток сучасного міжнародного права;
- охарактеризувати міжнародно-правові форми співробітництва між РЄ та ЄС;
- розкрити участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ;
- виділити особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ);
- охарактеризувати «спільні програми» (СП) як особливу форму міжнародно-правового співробітництва між РЄ та ЄС і Україною та дати визначення цього поняття.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, які виникають у процесі співробітництва між РЄ та ЄС.

Предметом дослідження є міжнародно-правові аспекти співробітництва між РЄ та ЄС.

Методи дослідження. Тема дослідження, його мета та завдання, специфіка об'єкта та предмета зумовили його методологічну основу. Застосування загальнонаукового *діалектичного методу* дало змогу визначити сутність базових понять «співробітництво», «партнерство», «стратегічне партнерство», «демократизація», «міжнародно-правова форма співробітництва між РЄ та ЄС», «спільні програми», а також визначити їх особливості (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.4). За допомогою *історико-правового методу* досліджено генезу та етапи розвитку співробітництва між РЄ та ЄС (підр. 1.1). Аналіз величезної кількості правових актів, ухвалених в рамках ММО, базувався на використанні

формально-юридичного методу (догматичного) (підр. 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 2.4). Застосування *порівняльно-правового методу* дало змогу з'ясувати особливості правової природи кожної з організацій (підр. 1.1, 1.3). *Спеціально-юридичний метод* використаний при визначенні особливостей участі ЄС у конвенційному *acquis* РЄ (підр. 2.2, 2.3). *Метод прогнозування* допоміг охарактеризувати можливі варіанти приєднання ЄС до Статуту РЄ, до ЄКПЛ, а також наслідки т. зв. «*Brexit*» та т. зв. «*Exit*» (підр. 1.3, 2.3).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження виступили наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів діяльності ММО зробили українські вчені – фахівці з міжнародного права, зокрема І. А. Березовська, І. З. Брацук, В. М. Буроменський, О. К. Вишняков, О. О. Гріненко, В. М. Довгань, І. В. Зубар, Т. О. Калмиков, О. В. Київцев, О. О. Мережко, М. М. Микієвич, В. І. Муравйов, В. Ф. Опришко, Р. А. Петров, О. В. Плотніков, В. М. Репецький, О. В. Стрельцова, О. В. Тарасов, М. І. Шварцева, О. М. Шпакович, Ю. В. Щокін та ін.

Правові проблеми діяльності ММО висвітлені у працях таких зарубіжних фахівців, як А. Х. Абашідзе, К. І. Александрова, А. Бардсен (A. Bårdsen), Т. М. Бикова, С. Блокменс (S. Blockmans), А. Брабцова (A. Brabcová), Б. Брандтнер (B. Brandtner), І. Броунлі (I. Brownlie), М. Бройєр (M. Breuer), Р. А. Вессел (R. A. Wessel), Б. В. Воурен (B. V. Vooren), М. Герднген, Р. А. О. Гурбанов, М. В. Даніліна, З. Б. Демічева, Л. Р. Джонстон (L. Russell-Johnston), Д. Заккароні, А. С. Ісполінов, С. Ю. Кашкін, Ю. М. Колосов, В. Ловндес (V. Lowndes), І. І. Лукашук, В. І. Маргієв, А. Мохей (A. Mohay), Т. Н. Нешатаєва, Ж. Петуш (J. Petaux), М. Поточний, Л. Пратхет (L. Pratchett), А. Росас (A. Rosas), А. Н. Талалаєв, Б. Н. Топорнін, Г. І. Тункін, Р. Фрід (R. Frid), Д. Хальберстам (D. Halberstam), С. Шмаль (S. Schmahl), О. О. Шибаєва та ін.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять міжнародно-правові акти, міжнародно-правові звичаї, установчі договори РЄ та ЄС, спільні угоди, рішення ММО та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній науці міжнародного права спеціальним комплексним дослідженням міжнародно-правових основ та міжнародно-правових форм співробітництва між РЄ та ЄС. Новизна конкретизується у таких основних положеннях, які були отримані у результаті дослідження:

уперше:

запропоновано авторське визначення поняття «міжнародно-правова форма співробітництва між РЄ та ЄС» як зовнішнього прояву взаємодії між ММО за допомогою сукупності правових засобів, процедур і прийомів, обумовлених метою та способами її реалізації;

встановлено, що стратегічне партнерство між РЄ та ЄС здійснюється як у традиційних для всіх ММО міжнародно-правових формах співробітництва, так і в особливих та інноваційних, притаманних тільки цим європейським об'єднанням, що своєю чергою, впливає на еволюцію міжнародно-правового співробітництва інтеграційних утворень з іншими ММО у розвитку нових міжнародно-правових форм співпраці;

визначено, що приєднання ЄС як ММО *sui generis* до багатостороннього міжнародного договору, яким є ЄКПЛ, на особливих умовах шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду» є унікальним випадком у міжнародному праві та в перспективі може отримати закріплення в праві міжнародних організацій та практиці правовідносин між ММО;

запропоновано авторське визначення поняття «спільних програм» (анг. *joint programmes*) РЄ та ЄС як особливої міжнародно-правової форми партнерства між ММО, яка здійснюється за допомогою цілого комплексу організаційно-правових заходів та інструментів, спрямованих на здійснення демократичних перетворень у сфері захисту прав людини, верховенства права та інших сферах за спільної участі обох регіональних організацій і держави їх проведення;

встановлено, що вихід Великої Британії з ЄС (т. зв. «*Brexit*») стане прецедентом у сучасному міжнародному праві та не позначиться на механізмі

співробітництва між РЄ та ЄС, однак у випадку відмови від ЄКПЛ (т. зв. «Exit») це може мати прямі безпосередні наслідки, що позначаються на світовому правопорядку, системі захисту прав людини та припиненні членства в РЄ;

удосконалено:

підходи щодо правової взаємодії між РЄ та ЄС в процесі розширення ЄС як об'єднання *sui generis*, зокрема визначено, що вступ до РЄ та приєднання до ЄКПЛ є обов'язковим проміжним етапом і виступає *de facto* передумовою для членства в ЄС;

класифікацію форм, у яких відбувається міжнародно-правове співробітництво між РЄ та ЄС, зокрема таких як: договірні, інституційні та комбіновані міжнародно-правові форми співробітництва;

підходи до розуміння положення «про від'єднання» (анг. *disconnection clause*) як особливого типу застережень, які використовуються при приєднанні ЄС як сторони міжнародних договорів, укладених під егідою РЄ, яке дозволяє ЄС застосовувати власні засоби регулювання, відмінні від тих, що запропоновані відповідною конвенцією, і при цьому виконувати умови договору;

змістовну характеристику участі ЄС у конвенційному *acquis* РЄ як важливого чинника для встановлення і подальшого розвитку єдиних стандартів в європейському правовому просторі, зокрема, на прикладі виходу Великої Британії з ЄС (т. зв. «Brexit»), після якого ця держава продовжуватиме залишатися в спільному правовому просторі з іншими державами ЄС (через участь в конвенційному *acquis* РЄ та членство в РЄ загалом);

положення про те, що поряд з тісним співробітництвом між РЄ та ЄС на Європейському континенті відбувається явище регіональної фрагментації, яке характеризується як створенням двох правових режимів в рамках РЄ та ЄС, так і юрисдикційним конфліктом між Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) та Судом ЄС у сфері захисту прав людини;

набули подальшого розвитку:

обґрунтування впливу співробітництва між РЄ та ЄС на подальший розвиток ММО через виникнення нових форм співробітництва, наприкладі асоційо-

ваного партнерства», розвиток практики участі міжнародних міжурядових організацій та інтеграційних об'єднань у міжнародних договорах інших ММО;

пропозиції щодо способів закріплення на юридичному рівні співробітництва між РЄ та ЄС у формі «асоційованого партнерства»;

твердження про те, що приєднання ЄС до ЄКПЛ шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду» свідчитиме про зародження особливої та «інноваційної» міжнародно-правової форми співробітництва між РЄ та ЄС;

пропозиції щодо подолання наслідків фрагментації у юрисдикційному конфлікті між ЄСПЛ та Судом ЄС у сфері захисту прав людини шляхом приєднання ЄС до ЄКПЛ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правових аспектів співробітництва між РЄ та ЄС;

правотворчій діяльності – під час розробки міжнародно-правових документів у галузях права міжнародних організацій, права міжнародних договорів, міжнародного права прав людини, права зовнішніх зносин, права ЄС;

правозастосовній діяльності – у роботі Міністерства закордонних справ України і Міністерства юстиції України в рамках співробітництва між РЄ та ЄС, європейської інтеграції України, гармонізації законодавства України з європейськими правовими стандартами та реалізації СП в Україні;

навчальному процесі – при викладанні студентам вищих навчальних закладів курсів «Міжнародне публічне право», «Право міжнародних організацій», «Право Європейського Союзу» та «Правові аспекти діяльності Ради Європи», а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок.

Особистий внесок здобувача. У науковій статті, опублікованій у співавторстві з Т. І. Левицьким «Окремі аспекти впливу Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. на розвиток права прав

людини» значна частина обсягу є особистим науковим доробком здобувача, внесок якого полягає в обґрунтуванні визнання фізичних осіб суб'єктами міжнародного права у зв'язку зі зверненням до Європейського суду з прав людини.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка. Теоретичні положення дисертації доповідалися на семи міжнародних і трьох всеукраїнських науково-практичних конференціях: IV Міжнародна науково-практична конференція «Європейські інтеграційні процеси, проблеми євроатлантичної інтеграції і національна безпека України» (Луцьк, 11-12 жовтня 2007 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція курсантів та студентів (Одеса, 23 листопада 2007 р.); IV Всеукраїнська науково-практична конференція для студентів та молодих науковців «Українська державність: історія і сучасність» (Маріуполь, 30 листопада 2007 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Європейська і євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво» (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участь в інтеграційних процесах» (Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Право: історія, теорія, практика» (Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ» (Львів, 23-24 грудня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (Харків, 14-15 квітня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (Запоріжжя, 21-22 квітня 2017 р.); Заочна науково-практична конференція «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (Львів, 31 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення у 8 статтях, з яких опубліковано 6 у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України та 2 статті у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 10 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи зумовлена проблематикою дослідження, його метою, предметом і завданнями. Дисертація складається зі вступу, переліку умовних позначень, двох розділів, які охоплюють 7 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 242 сторінки, з них 41 сторінки – список використаних джерел, який складається з 331 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РАДОЮ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

1.1. Генеза становлення та розвитку співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом

У ХХІ ст. ММО досягли такого рівня розвитку, який дає підстави говорити про те, що вони стали визначальними інституціями сучасних міжнародних правовідносин та інтеграційних процесів, а їх кількість і значення зростає. Сучасні міжнародні відносини характеризуються постійним розширенням сфер взаємодії держав, і тому, все нові відносини стають предметом правового регулювання. Однією з таких порівняно нових організаційно-правових форм міждержавного співробітництва є міжнародні організації [10, с. 31].

Саме міжнародні організації є важливою формою об'єднання держав – «інструментом міжнародного співробітництва» [116, с. 104]. Наразі міжнародні організації все більше починають грати роль «першої скрипки» на міжнародній арені [138, с. 196]. Однак, як зауважує Г.І. Тункін, «у сучасному світі немає загальновизнаної норми, яка б визначала правове положення міжнародних організацій» [124, с. 320]. Науковець А.Н. Талалаєв наголошує на тому, що «міжнародна організація – це окремий самостійний суб'єкт міжнародного права, а не проста сукупність держав» [117, с. 222]. Відповідно, для будь-якої ММО важливе значення має визначення її правового статусу в міжнародній системі. Ця мета досягається, в тому числі, за допомогою налагодження взаємовідносин з іншими міжнародними організаціями на підставі принципу *співробітництва*.

Вважається, що принцип *співробітництва* – це договірна норма права ММО і міжнародного права загалом, закріплена на універсальному рівні з прийняттям Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН) (ст. 1 п. 3) [126, с. 8-9]. Основним завданням цього принципу початково було регулювання відносин спеціалізованих установ ООН і відносин з іншими ММО. Його зміст становили такі елементи як рівноправність, взаємні права та обов'язки договірних сторін

[64, с. 118]. Як правова категорія принцип *співробітництва* впливає з інших положень Статуту ООН. Наприклад, у ст. 55 засвідчено два види зобов'язань членів ООН: обов'язок співпрацювати один з одним для досягнення цілей, передбачених Статутом, і обов'язок співпрацювати з ООН для досягнення цих самих цілей [126, с. 21]. Отож, з прийняттям Статуту ООН принцип *співробітництва* зайняв своє місце поряд з іншими принципами, обов'язкових для дотримання відповідно до сучасного міжнародного права [10, с. 29].

Принцип *співробітництва* набув розвитку у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., у формі «обов'язку держав співпрацювати одна з одною відповідно до Статуту». Згідно з ним, «держави зобов'язані, незалежно від відмінностей в їх політичних, економічних і соціальних системах, співпрацювати одна з одною в різних сферах міжнародних відносин з метою підтримання міжнародного миру та безпеки і сприяння міжнародній економічній стабільності та прогресу, загальному добробуту народів і міжнародного співробітництва, вільного від дискримінації, заснованої на таких відмінностях» [33].

Відповідно, ММО як об'єднання держав і суб'єкти міжнародного права повинні дотримуватися цього принципу. Не можна не погодитись з твердженням Е. Мані, що «принцип співробітництва закладений в основу діяльності міжнародних організацій як один з основних принципів сучасного міжнародного права» [73, с. 227]. Сьогодні цей принцип зафіксований у Статутах всіх ММО, установчих документах, міжнародних угодах, деклараціях, меморандумах, резолюціях тощо, і без його застосування не відбувається жодна правова дія.

У другій половині XX ст. принцип *співробітництва* широко застосовувався на регіональному рівні, що закріплено і в Статуті ООН (ст. 52) [126, с. 20]. Співробітництво може мати дво- або багатосторонній характер, охоплювати одну чи декілька сфер, супроводжуватися створенням міждержавних інституцій або обходитися без них [145, с. 82].

Глобалізація, необхідність вирішення таких проблем як конфлікти світового масштабу, підтримка міжнародної безпеки, захист прав людини вимагають переходу до якісно нового правопорядку, особлива роль у побудові якого належить, зокрема регіональним ММО, які довели свою ефективність у налагодженні міжнародного співробітництва. Сьогодні особливого значення набула співпраця між двома європейськими організаціями, а саме між РЄ та ЄС. Принцип *співробітництва* закріплено як у Статуті РЄ, так і в установчих договорах ЄС.

Взаємовідносини між РЄ та ЄС почали стрімко розвиватися одразу після їх заснування. Як зазначає Т.О. Анцупова, «активне співробітництво Європейського Союзу та Ради Європи має давню історію. Створенню цих організацій поклала початок одна ідея, що одержала надалі два різних шляхи розвитку. Цією ідеєю, що з'явилась ще в XI ст., є єднання народів Європи, встановлення миру на Європейському континенті і розвиток співробітництва між європейськими державами» [8, с. 565]. Так, В. Швіммер наголошує на тому, що «значення відносин Ради Європи та Європейського Союзу постійно зростає. Ці два втілення однієї і тієї ж мрії зростали і розвивалися по-різному, але, тим не менш, невіддільно одне від одного» [133, с. 38]. За словами Р.М. Дроздова, «Рада Європи та Європейський Союз – це два міждержавні утворення, кожне з яких переслідує певну мету, маючи в своєму розпорядженні ефективні засоби, а також систему органів і інститутів, що забезпечують функціонування цих різних і по-своєму унікальних міжнародних об'єднань, що покликані доповнювати одне одного, забезпечуючи взаємодію їхніх держав - членів у різних сферах з широкого кола питань» [41, с. 3]. Науковець Л.А. Луць зауважила, що «Рада Європи і Європейський Союз – це форми європейської правової інтеграції, що виникли в процесі реалізації ідеї «європейської єдності» та не є застиглими інтеграційними моделями, які мають бути догмою для національних правових систем, що наближаються до них» [70, с. 255].

У цьому контексті, і М.М. Гнатовський підтвердив, що «джерелом формування Ради Європи були ті ж суспільні процеси і сили, що брали участь у

створенні ЄС» [26, с. 90]. Такої ж думки дотримується І.В. Яковюк, підкреслюючи, що насправді в Європі існує значна кількість інтеграційних об'єднань, що відрізняються одне від одного організаційно-правовими формами і методами. Йдеться про РЄ, ЄС, Організацію безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейську асоціацію вільної торгівлі, Західноєвропейський союз (ЗЄС), СНД, Митний союз і ЄП та ін. Більшість з них є різновидами міжнародних міждержавних організацій і лише ЄС і частково РЄ діють на наднаціональних засадах [145, с. 101].

Водночас, це безумовно, різні за організаційно-правовими формами регіональні об'єднання, навколо правового статусу яких точаться постійні дискусії. РЄ за своєю юридичною природою є міждержавною організацією, посідає особливе місце в системі європейських міжнародних організацій [65, с. 5]. У цьому контексті Є.В. Попко зауважує, що «Рада Європи за своїм міжнародно-правовим статусом, закріпленим в установчому документі – Статуті, є міжнародною європейською регіональною міждержавною організацією відкритого типу та має суспільно-політичний і наднаціональний характер. Наднаціональний характер РЄ має функціональний характер, не посягає на суверенітет держав - членів, передбачає укладання міжнародних угод від її імені» [98, с. 76]. Свою позицію О.М. Шпакович аргументує так: «Хоча Рада Європи безпосередньо не ставила перед собою завдання сприяти європейській інтеграції, однак в історичному плані її заснування і діяльність представляють собою етап у розвитку європейських міжнародних організацій, який безпосередньо передував появі міжнародних організацій з елементами наднаціональності» [140, с. 26].

У цьому контексті О.В. Вишняков зауважує, що «Рада Європи, затверджуючи свої стандарти у вигляді конвенцій, не має інтеграційної мети, але виступає як наднаціональна структура, особливо в тому, що стосується Європейського суду з прав людини – інституції, рішення якої підлягають обов'язковому виконанню державами - членами РЄ, а також мають прецедентний характер у частині тлумачення норм Конвенції про захист прав

людини і основних свобод» [23, с. 150]. Також Т.І. Левицький зазначає, що РЄ є перехідною формою від традиційних форм співробітництва в межах ММО до процесу інтеграції європейських держав, від міжурядових організацій традиційного типу до ММО, які мають елементи наднаціональності [66, с. 20].

Розвиток інституту ММО в ХХ ст. призвів до створення нового феномена міжнародних відносин, який зберігає ряд важливих ознак міжнародних міжурядових організацій, однак і набув деяких нових якостей. Мова йде про Європейський Союз, як новий тип міжнародної організації [55, с. 112-113]. За словами І.З. Брацука, «ЄС є яскравим прикладом найбільш розвинутого регіонального інтеграційного об'єднання в наш час» [15, с. 16]. Своєю чергою, Абашідзе А.Х. і ряд науковців вважають, що «ЄС є міжнародним інтеграційним об'єднанням *sui generis* (особливого виду, одна в своєму роді)» [99, с. 31; 50, с. 44]. На думку М.М. Микієвича, ЄС, що за політико-правовою сутністю є феноменом на міжнародній арені і не має аналогів у світі, покликаний до життя і став результатом довгого історичного процесу європейської інтеграції [82, с. 7]. У цьому контексті, О.В. Тарасов підкреслює, що «ЄС сам по собі не має суверенітету, а отже не може претендувати на статус суверенної правової особи, що володіє національно-правовою системою. ЄС заснований на підставі міжнародного договору, має суто цільовий характер із чітко визначеними функціями, які реалізує через систему постійнодіючих органів» [119, с. 304]. Дати обґрунтовану відповідь на питання, чи може ЄС бути віднесений до міжнародної організації, заважає те, що в міжнародному праві досі не вироблені загальновизнані критерії віднесення певного утворення до категорії «міжнародна організація», а доктринальних визначень недостатньо для розв'язання такого важливого завдання [74, с. 209].

Науковці виокремлюють такі відмінності між РЄ та ЄС:

1. Організації створені і функціонують на основі різних установчих документів. Європейські співтовариства, на основі яких створений ЄС, засновувалися на трьох установчих договорах. Після набуття чинності Лісабонськими договорами 2007 р. створено своєрідну «конституцію» ЄС, за

структурою та юридичною силою максимально наближену до національних конституцій. Документами, на підставі якого функціонує РЄ, є її Статут та Генеральна угода про привілеї й імунітети РЄ, що є класичними міжнародними договорами.

2. Аналізовані організації мають неоднаковий склад членів. ЄС має 28 держав - членів, які одночасно є членами РЄ. До складу РЄ входять 47 держав, розташовані у Європі, і частково в Азії. При цьому очевидно, що між державами - членами ЄС значно менше відмінностей і, як наслідок, саме ЄС виглядає більш однорідним, тоді як до РЄ входять держави, що суттєво відрізняються за рівнем економічного розвитку, правовою і політичною культурою.

3. Розмежувати РЄ та ЄС можна за напрямками діяльності. Так, головною метою РЄ є захист прав і свобод людини. Розроблена і схвалена РЄ, ЄКПЛ є головним регіональним документом у сфері прав людини, який активно використовує і ЄС у своїй діяльності. На відміну від РЄ, сфера діяльності ЄС набагато ширша. Якщо на час створення Європейських Співтовариств економіка була основним напрямом діяльності, то сьогодні до кола інтересів ЄС входять соціальна політика, освіта, охорона здоров'я, енергетика, транспорт, сільське господарство, співпраця поліції і судових органів у кримінально-правовій сфері, спільна зовнішня політика і політика безпеки та ін. [145, с. 102-103].

4. РЄ та ЄС по-різному визначають характер і обсяг повноважень. Протягом усієї історії існування ЄС простежується стійка тенденція до передання національними урядами інститутам ЄС все нових суверенних прав і ухвалення рішень: нині стосовно значного кола питань рішення ухвалюються кваліфікованою більшістю голосів, що є проявом суттєвого самообмеження державного суверенітету його членами. На відміну від ЄС, РЄ не ухвалює загальнообов'язкові норми права, а лише готує проекти міжнародних конвенцій, які пропонуються державам - членам для підписання і подальшої ратифікації.

5. В ЄС створена власна правова система з джерелами, формами правотворчості і правозастосування, специфічними механізмами захисту правових норм від порушень. Сьогодні право ЄС відокремилося як від

національного, так і від міжнародного права. Якщо міжнародне право регулює переважно відносини між суверенними державами, то право ЄС з самого початку пішло шляхом регулювання відносин за участю всіх суб'єктів, зокрема громадян і юридичних осіб. Як наслідок, воно розглядається як автономна стосовно міжнародного і національного права правова система. РЄ не має власну повноцінну правову систему. У межах РЄ обов'язкову силу мають лише її Статут, Генеральна угода про привілеї й імунітети РЄ, ЄКПЛ та засноване на ній прецедентне право Європейського суду з прав людини [145, с. 103-104]. Аналіз деяких проблем співвідношення правових систем РЄ та ЄС дає достатньо підстав для висновку про існування об'єктивних тісних юридичних зв'язків між цими двома складовими європейського правового простору як на стадії правотворення, так і на стадії правозастосування [26, с. 139].

Попри специфічність характеристик правового статусу кожної з європейських інституцій, на початкових етапах взаємодії, розвиток співробітництва відбувався з певними особливостями (дет. у підр. 1.3), але загалом, завжди характеризувалися відсутністю складних проблем на шляху побудови європейського правового простору. У цьому контексті Е. Корну відзначає, що «зв'язки між РЄ та ЄС були налагоджені з моменту їх створення і поступово інституціоналізувалися з метою координації їх діяльності» [210, с. 130]. Науковець А.Є. Санченко стверджує, що «РЄ та ЄС у архітектоніці сучасних міжнародних відносин є визнаними суб'єктами міжнародного права, адже володіють необхідними для цього властивостями» [108, с. 36].

Також М.М. Гнатовський виділяє, що «в рамках Ради Європи та Європейського Союзу було утворено своєрідний правовий порядок, спрямований на регулювання не тільки відносин між державами Європи, а й на формування спільного для них права з чітко визначеними цілями, які полягають у забезпеченні інтеграційних процесів, спрямованих на зміцнення союзу між європейськими державами та народами, підтримання демократії та дотримання прав людини» [26, с. 28]. За словами С.Ю. Кашкіна, регіональна політика та ідеологія РЄ та ЄС – двох найважливіших інтеграційних утворень в Європі –

розвивалися паралельно, часто взаємно переплітаючись і взаємодоповнюючи одна одну [56, с. 36]. «Є тільки одна Європа (і тому у Ради Європи та Європейського Союзу один герб і один гімн), яка прагне до більш тісного об'єднання», – підкреслює В. Швіммер [133, с. 38].

У зв'язку з цим доцільно дослідити генезу становлення та еволюції взаємовідносин між РЄ та ЄС, оскільки їх співробітництво є в інтересах миру, демократії, захисту прав людини, верховенства права, побудови європейського правового простору – Європи без розподільчих ліній, інтеграції європейських держав та встановлення спільних правових стандартів.

Від самого початку свого заснування ці ММО налагодили регулярні та конструктивні взаємовідносини. Так, у ст. 94 Договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 р. (втратив чинність 23 липня 2002 р.) зазначалось, що «Співтовариство встановлює відносини з Радою Європи» [326, с. 158]. У Протоколі до Договору вказувалось на встановлення між організаціями «найтісніших зв'язків». Основні положення цього документа передбачали надання щорічних звітів РЄ, як Комітету Міністрів РЄ (КМРЄ), так і Асамблеї (ст. 2, ст. 3); інформації з боку Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) про вжиття заходів за рекомендаціями КМРЄ (ст. 4) [326, с. 245]. У документі містилась також рекомендація щодо обрання членів Асамблеї ЄОВС з числа представників Консультативної Асамблеї (з 1976 р. – Парламентської Асамблеї РЄ (ПАРЄ)) (ст. 1). Ст. 6 Протоколу передбачала і використання «будь-яких інших форм допомоги і співробітництва» [326, с. 247]. Цей Договір заклав правову основу для розвитку співробітництва між міжнародними організаціями та ознаменував початок становлення їх взаємин на юридичному рівні. Отже, маємо підстави вважати 1951 р. точкою відліку у правовідносинах між цими європейськими організаціями.

Посилання на співробітництво двох організацій містилося й у ст. 303 Договору про заснування Європейського Співтовариства 1957 р.: «Співтовариство встановлює відповідні форми співпраці з Радою Європи» [40, с. 176]. Договір доповнив і закріпив на юридичному рівні загальне положення

про подальше співробітництво з РЄ у сферах освіти (ст. 149) та культури (ст. 151) [40, с. 114-115].

Подібні положення про бажання співпрацювати з РЄ є у Договорі про створення Європейського Співтовариства з атомної енергії 1957 р. (ст. 200). [325]. Того ж року, КМРЄ ухвалив Резолюцію (57)27 «Раціоналізація європейських інституцій», в якій знову підтверджувалась зацікавленість у побудові ефективної моделі європейських інституцій в інтересах впливу на міждержавне співробітництво і парламентське об'єднання в Європі. КМРЄ висловив свою глибоку зацікавленість у налагодженні тісних взаємовідносин з Європейським Економічним Співтовариством (з 1992 р. Європейським Співтовариством (ЄСп)) і ЄОВС [293].

У 1959 р. завдяки спільним зусиллям, реалізацію яких було доручено Генеральному Секретарю РЄ (ГСРЄ) і Комісії Співтовариств (ЄК), були зафіксовані перші домовленості про співробітництво у формі листів [159]. Вони передбачали обмін доповідями між ЄК і КМРЄ, запрошення представників ЄК до участі на засіданнях КМРЄ в обговоренні питань, які становлять спільний інтерес; експерти ЄК і комітетів КМРЄ, а також представники секретаріатів отримали можливість регулярно зустрічатись для «обміну думками» [246, с. 36].

Так, у Резолюції 159(1959) у відповідь на загальний звіт Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євроатом), ПАРЕ виразила готовність взяти участь у спільних зустрічах обох Асамблей і висловила сподівання, що в найближчому майбутньому буде підписана угода про співробітництво між Євроатомом і РЄ, яка передбачатиме умови обміну документами та доповідями, проведення спільних сесій двох Асамблей, організації спільних зустрічей між відповідними комітетами, налагодження контактів між секретаріатами [294]. У Резолюції (59)11 КМРЄ ще раз підтвердив свої наміри щодо багатомасштабного співробітництва з Європейським Економічним Співтовариством [295].

Попередні домовленості щодо подальшого співробітництва між РЄ та Європейськими Співтовариствами, яких вдалося досягти на цьому етапі, не мали суттєвих практичних і юридичних наслідків. Період 1951-1973 рр.

характеризувався стабільністю взаємовідносин і пошуком нової моделі співпраці (дет. під. 1.3.), однак важливих документів щодо співробітництва між РЄ з Європейськими Співтовариствами не було підписано.

Резолюцією КМРЄ (74)13 від 6 травня 1974 р. передбачено заснування представництва РЄ – Відділу зв'язків для взаємодії з Європейськими Співтовариствами в Брюсселі з метою поглиблення контактів, обміну інформацією та гармонізації спільних дій європейської інтеграції [297, с. 24]. Відповідно, РЄ здійснює свої зовнішні зносини через право посольства (активне право), реалізуючи його у формі заснування представництва. Як наслідок, між РЄ та ЄС встановлюється міжнародно-правова форма співробітництва – обмін представництвами, що в свою чергу, підкреслює важливість такої взаємодії на цьому етапі. Наприкінці 2008 р. статус представництва переформатовано з призначенням керівника на посольському рівні [196]. У 2010 р. умови його функціонування оновлено Резолюцією КМРЄ (2010)5 щодо статусу офісів РЄ [170].

У Резолюції 805(1983) «Про Європейську співпрацю у 1980-х р. (Загальна політика РЄ)» ПАРЕ визнала, що Європейські Співтовариства є дуже важливим елементом процесу європейського співробітництва, а саме у відносинах з РЄ. ПАРЕ відзначила, що Співтовариства жодним чином не бажають «втручатися до сфери юрисдикції РЄ» і «продовжуватимуть конструктивне співробітництво з нею» [299]. КМРЄ у своїй Резолюції (85)5 висловив переконаність у тому, що європейська солідарність лише зміцниться внаслідок інтенсифікації співробітництва між РЄ та Європейськими Співтовариствами, які є важливими складовими загальноєвропейської системи; він також відзначив свою готовність розвивати тісну співпрацю між інституціями задля досягнення прогресу у розвитку відносин стосовно якомога ширшого кола європейських питань, повністю визнаючи, водночас, різницю у їх природі та процедурі роботи (ст. 2). Згідно з Резолюцією, КМРЄ інструктує ГСРЄ з метою ініціювання стосунків з компетентними органами Співтовариств та подальшої детальної розробки конкретних пропозицій для посилення взаємодії між РЄ та

Європейськими Співтовариствами, також повідомляє про майбутні сесії. У документі підтверджено, що з метою сприяння порозумінню й узгодженню дій, чинні угоди і практика співробітництва між РЄ та Співтовариствами з приводу обміну інформацією будуть розширені [300, с. 20].

Перший офіційний міжнародний документ щодо посилення співробітництва між РЄ та ЄС - Угоду між РЄ та Європейським Співтовариством підписано 16 червня 1987 р. у формі листів. Так, у Листі ГСРЄ Голові ЄК підкреслено, що КМРЄ доручив ГСРЄ розбудувати стосунки із відповідними органами ЄСп задля спільної розробки конкретних пропозицій щодо поглиблення співробітництва між двома інституціями (дет. див. підр. 2.1.) [160, с. 3-4]. Відповідно, була запроваджена одна з перших і досить важлива міжнародно-правова форма співробітництва між РЄ та ЄС, що постійно залишається актуальною і сьогодні. Отже, підписанням Угоди завершився перший етап взаємодії – *«період становлення співробітництва»* між РЄ та ЄС, що ознаменувався закладенням правової основи для подальшого розвитку співробітництва.

КМРЄ ухвалив 5 травня 1989 р. Декларацію щодо майбутньої ролі РЄ в європейському будівництві, визнавши за необхідне налагодження регулярного політичного діалогу між РЄ та ЄСп та проведення чотиристоронніх зустрічей, так званих «зустрічей на найвищому рівні» [193].

Науковець С.М. Кузнецова зауважує, що закріплені в Угоді 1987 р. і Політичній декларації 1989 р. форми співробітництва між РЄ та ЄСп передбачають два способи координації інституційного співробітництва:

- організаційна участь інститутів обох організацій на основі взаємності в діяльності партнерських органів та інститутів;
- загальні збори окремих інститутів і наради *ad hoc* [61, с. 85].

7 лютого 1992 р. підписано Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір). Згідно нього, на базі ЄСп, доповненого сферами політики та формами співробітництва засновано Союз (ст. 1). Договір про Європейський Союз не відмінив і не замінив інші установчі договори, а створив

нову структуру – ЄС і вніс зміни та доповнення до Договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 р. (втратив чинність 23 липня 2002 р.), до Договору про створення Європейського Співтовариства з атомної енергії 1957 р. та Договору про заснування Європейського Співтовариства. Преамбула Договору містить чітке посилення на відданість засадничим соціальним правам, що їх визначено в Європейській соціальній хартії. Частина 2 ст. 6 проголошує: «Союз поважає права і свободи людини, що були гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.» [39, с. 18-22].

Вагомий внесок у розвиток взаємовідносин між РЄ та ЄС зробив Перший саміт глав держав та урядів держав - членів РЄ, що проходив 8-9 жовтня 1993 р. у Відні (Австрія). В ухваленій за підсумками саміту Віденській декларації наголошувалось на необхідності постійного розвитку *партнерства* між РЄ та ЄС і розширення його сфер, а також прийнято рішення про запровадження *спільних програм* (СП) для держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) [328].

Удруге ГСРЄ та Президент ЄК обмінялися листами 5 листопада 1996 р. з приводу доповнення Угоди 1987 р. Зокрема, КМРЄ погодився, що «його засідання та будь-яке інше робоче зібрання заступників міністрів, груп доповідачів, що скликається, відтепер будуть відкриті для ЄК на запрошення компетентного органу РЄ. ЄК не користуватиметься правом голосу і не братиме участі в процесі ухвалення остаточних рішень організацією». ЄСп мало право брати участь у попередніх дискусіях, що вели до ухвалення рішень та могли вплинути на їх зміст, однак не мали права голосу (дет. див. під.2.1.) [215, с. 8-11]. Згідно з цією угодою, ЄС в особі ЄК, отримав «особливий статус» у правовідносинах з РЄ.

Подальші напрями у розвитку співробітництва між РЄ та ЄС засвідчив Амстердамський договір 1997 р., оскільки він поширив повноваження ЄС на ті сфери, в яких РЄ вже активно діяла протягом багатьох років, і в яких вона накопичила значний правовий досвід та практику. Договір також містить чітке посилення на Європейську соціальну хартію Ради Європи [327, с. 7]. На Другому саміті глав держав та урядів держав - членів РЄ, 10-11 жовтня 1997 р.

у Страсбурзі (Франція) узгоджено План дій, у якому ще раз наголошувалося на важливості співробітництва між РЄ та ЄС [218].

10 лютого 1999 р. укладено Угоду між Європейським Співтовариством та Радою Європи з метою встановлення, відповідно до ст. 7.3 Регламенту Ради (ЄС) № 1035/97 від 2 червня 1997 р. про заснування Європейського моніторингового центру з расизму та ксенофобії, тісного співробітництва між Центром і РЄ [150, с. 34]. На думку Й. Полакевича, крім укладення угоди 1987 р., цей документ є першим міжнародним договором, укладений безпосередньо між двома організаціями, який передбачив обмін інформацією, регулярні консультації та призначення особи від РЄ до правління Центру [236, с. 67].

Один з найважливіших документів щодо співробітництва між РЄ та ЄС підписано 3 квітня 2001 р., а саме «Спільна декларація про *співробітництво та партнерство* між Радою Європи та Європейською Комісією» (СДСП), спрямована на «розширення *партнерства* і зміцнення *співробітництва* з урахуванням усіх змін на континенті і нових пріоритетів для діяльності РЄ та ЄС. Цей документ послужив правовою основою для СП і окреслив механізм їх реалізації [232, с. 12-15]. Підписанням СДСП завершився другий етап налагодження взаємодії між РЄ та ЄС – «*період розвитку співробітництва та становлення партнерства*», що дав поштовх для подальшої інтенсифікації взаємовідносин між європейськими організаціями.

Віхою наступного етапу співробітництва між РЄ та ЄС стала підписана 14 квітня 2003 р. «Декларація про тісне *інституційне партнерство* між Радою Європи та Європейським Союзом», яка сконцентрувала увагу на питаннях уникнення появи нових розподільчих ліній в Європі з розширенням ЄС та використання досвіду РЄ в інституційному співробітництві ЄС з новими членами [192]. Відповідно до ст. III-327 проекту Договору про Конституцію для Європи, «Союз запроваджує всі належні форми співробітництва з Радою Європи» [324, с. 149].

Укладена Угода про співробітництво між Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи (КМРОВЄ) та Комітетом Регіонів (КР) від

13 квітня 2005 р. передбачила створення Контактної групи - основної форми співробітництва між цими двома установами, відповідальної за ведення відносин між двома інституціями [184]. Ця перша угода, що безпосередньо підписана між відповідними інституціями двох організацій і стала невід'ємною складовою усього договірного механізму взаємодії між РЄ та ЄС.

Чи не найвагоміший внесок у розвиток відносин між РЄ та ЄС зробив Варшавський саміт 2005 р., на якому узгоджено План дій з окресленням основних завдань РЄ на майбутні роки щодо забезпечення тісного співробітництва та координації міжнародної діяльності, зокрема на теренах Європи [147]. В Додатку до Плану дій «Керівні принципи відносин між РЄ та ЄС» визначено основні напрями подальшого співробітництва між РЄ та ЄС, і підкреслено посилення взаємодії з урахуванням необхідності зміцнення *партнерства* і взаємодоповнюваності в цілях забезпечення реального співробітництва в усіх сферах, що становлять спільний інтерес [75, 112-113]. Варшавським самітом і схваленням Плану дій завершився третій етап становлення співробітництва між міжнародними організаціями – *«період зародження інституційного партнерства»*, що послужив містком до взаємовідносин у подальшій побудові Європи без розподільчих ліній.

На сучасному, четвертому етапі *«стратегічного партнерства»*, співробітництво між РЄ та ЄС набуває нового формату: на зміну деклараціям приходять спільні стратегії. Багатим на події у праві міжнародних організацій і праві ЄС був 2007 р. Так, учасники 117-ї Сесії КМРЄ, що відбулася у Страсбурзі 10-11 травня 2007 р., зосередили увагу на співробітництві двох інституцій і підписали найважливіший документ у відносинах між двома організаціями, а саме «Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом» (МПВ) [251, с. 1]. Документ створив новий формат співробітництва, окреслив цілі, принципи, спільні пріоритети, найважливіші сфери співробітництва [78, с. 38]. МПВ регламентував співробітництво у таких напрямках: інституційне право, верховенство права, політичне і правове співробітництво, демократія, культура, освіта та соціальна єдність. Основними

принципами співробітництва визнано *партнерство і взаємодоповнюваність* [251, с. 1-8]. Меморандум заклав правові основи для подальшого розвитку взаємовідносин європейських міжнародних організацій – РЄ та ЄС у форматі *стратегічного партнерства*.

Ще один важливий документ, а саме Угода щодо посилення співробітництва між Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом (ЄП) був підписаний 28 листопада 2007 р. Документ став початком нового етапу стосунків між парламентськими органами двох інституцій, що інтенсифікують співробітництво щодо вирішення політико-правових й інших питань, які становлять спільний інтерес, поліпшують координацію спільних дій, а також дають змогу уникати дублювання діяльності [153]. Того ж 2007 р. у Страсбурзі було урочисто проголошено Хартію основоположних прав Європейського Союзу, яка має вже обов’язкову юридичну силу, замінивши Хартію 2000 р. Преамбула Хартії містить посилання на ЄКПЛ, Європейську соціальну хартію та прецедентне право ЄСПЛ [166, с. 2].

Наступного дня у Лісабоні (Португалія) відбулося підписання базового документа, в якому визначено принципи функціонування ЄС та внесені зміни до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства. Він отримав назву Лісабонські договори і набув чинності через два роки. Крім того, розроблено консолідовану версію Лісабонських договорів, що має вигляд цілісного документа й оприлюднений в офіційному виданні ЄС під назвою «Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС)» [177, с. 1]. Лісабонські договори на юридичному рівні закріпили положення про співробітництво з РЄ, виокремивши пріоритетні сфери співробітництва, виділяючи захист прав людини, освіту та культуру.

Підписана 18 червня 2008 р. Угода між Європейським Співтовариством та Радою Європи про співробітництво між Агентством Європейського Союзу з основоположних прав (АЄС) та Радою Європи окреслила напрями

співробітництва у сфері захисту прав людини з метою уникнення дублювання діяльності [151, с. 8].

З метою гарантування виконання повноважень національними та європейськими органами влади для багаторівневого управління в Європі і за її межами, 12 листопада 2009 р. підписано Угоду про співробітництво між Комітетом Регіонів і Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи [185]. Це оновлений варіант Угоди 2005 р. між цими відповідними органами.

Тільки 19 січня 2010 р. офіційно відкрито Представництво ЄС при РЄ (РЄ при ЄС з 1974 р.), яке є одною зі 139 делегацій та офісів ЄС, що працюють у всьому світі. Його роль полягає у представленні інтересів ЄС та 28 його держав-членів, усіх членів РЄ у РЄ. Представництво сприяє виробленню спільної європейської позиції разом з РЄ та забезпечує координацію дій обох організацій. Зокрема, Голова представництва очолює Координаційну нараду ЄС, на якій окреслюються питання, що потребують обговорення у РЄ та узгодження позицій. Керівник та інші члени представництва також регулярно беруть участь у засіданнях комітетів КМРЄ – органів РЄ, які ухвалюють остаточні рішення, а також у засіданнях груп доповідачів [194]. Після набуття чинності Лісабонських договорів, РЄ, через Представництво ЄС, очолюване послом, здійснює своє пасивне право посольства. Відповідно, взаємне представництво РЄ у Брюсселі та ЄС у Страсбурзі на рівні посольств, сприяє поглибленню співробітництва і діалогу в усіх сферах. Водночас, з цього випливає, що заснування представництв двох ММО на рівні посольств свідчить про значний та високий рівень співробітництва між РЄ та ЄС та вплив його на подальший розвиток інституту посольства міжнародних організацій та права зовнішніх зносин.

8 вересня 2012 р. РЄ та ЄС уклали Адміністративну угоду щодо використання європейського герба третіми особами, згідно з якою будь-якій фізичній або юридичній особі дозволяється використання європейського герба або будь-яких його елементів неприбуткового або комерційного характеру, дотримуючись відповідних умов [148, с. 5]. Підписанням міжнародної угоди запроваджено «інноваційну» міжнародно-правову форму співробітництва щодо

використання європейського гербу, властиву тільки для цих двох європейських організацій.

Після 2012 р. партнерські відносини між РЄ та ЄС набули стабільності, однак важливих міжнародних угод, підписаних на рівні вищих посадових осіб, які б регламентували правові відносини між цими організаціями, у цей період не укладалось. Основним документом, який на сьогодні регулює взаємовідносини між РЄ та ЄС залишається МПВ, що був переглянутий у 2013 р. Однак, за підсумками двосторонніх переговорів двох міжнародних організацій ухвалено рішення про те, що цей документ слугуватиме орієнтиром і правовою основою співробітництва між РЄ та ЄС й надалі.

Проаналізувавши правові засади становлення співробітництва між двома регіональними організаціями – РЄ та ЄС доходимо висновку, що їх взаємини побудовані на принципах, відмінних від універсального рівня. Так, на думку О.О. Шибаєвої, «спільна діяльність між міжнародними організаціями будується на *принципі співробітництва*, а не координації, як діяльність спеціалізованих установ з ООН. Цей принцип передбачає рівність сторін і виконується на підставі угод про співпрацю» [135, с. 71]. Найбільшої ефективності такого співробітництва можна досягти лише за умови його координації з єдиного центру, яким є ООН. Успіх координації співробітництва забезпечується дією принципу координації і регулюються ст. 57 і ст. 63 Статуту ООН. Складовими елементами такого принципу є обмін інформацією, документами, доповідями, звітами, взаємна участь представників в обговоренні порядку денного та ін. [64, с.118-119].

Такі міжнародні організації, як РЄ та ЄС, виступають як рівноправні суб'єкти конкретних взаємовідносин і під час укладання міжнародних угод діють без координації з центру. Сьогодні відносини РЄ та ЄС можна охарактеризувати як партнерські, а співробітництво – як *партнерство*, засноване на принципі *взаємодоповнюваності*. Ці організації мають подібні цілі, дотримуються однієї стратегії та взаємодоповнюють одна одну. Як зауважує Т.О. Анцупова, однакова символіка ЄС та РЄ свідчить про єдність ідеї, покладеної в основу

створення цих політико-правових об'єднань [8, с. 565]. Заходи, яких РЄ та ЄС вживають для виконання рішень, є потужним важелем спільного регулювання питань, що відображаються в правотворчості організації, правових актах, які унормовують новий порядок відносин між суб'єктами міжнародного права - державами та міжнародними організаціями на теренах Європи [106, с. 157].

На підставі аналізу розвитку взаємовідносин між РЄ та ЄС і документів, які їх регламентують, можемо зробити висновок, що категорії *співробітництво* і *партнерство* дуже часто зустрічаються в спільних угодах, деклараціях і меморандумах обох організацій і в більшості випадків введені до їх назв. Однак у теорії міжнародного права немає чітких визначень правового змісту цих понять, оскільки вони включають політичну та економічну складові. Вважаємо, що для права міжнародних організацій ці категорії вкрай важливі і без визначення їх правових особливостей неможливо аналізувати правові аспекти співробітництва між РЄ та ЄС.

Отже, *співробітництво між ММО* – це процес добровільної взаємодії двох або більше міжнародних організацій у формі угоди або дій для досягнення спільної мети у різних сферах, згідно з принципами та нормами міжнародного права. *Партнерство між ММО* – це вид співробітництва, що у більшості випадків закріплюється у формі угоди між двома суб'єктами міжнародного права – міжнародними організаціями, в якій сторони висловили готовність до тривалого та постійного співробітництва у відповідних формах і у визначених сферах та підкреслюють важливість тісних взаємин, що регулюються міжнародним правом.

Отже, *партнерство* є одним з різновидів і вищим рівнем *співробітництва*, що підкреслює участь однієї ММО у роботі іншої. Поняття *співробітництво* є ширше за *партнерство*, яке зосереджене на більш конкретних завданнях, у той час як *співробітництво* охоплює різні сфери. Особливим є те, що тривале співробітництво міжнародних організацій здебільшого врешті-решт перетворюється на *партнерство*. Характерними ознаками цих двох понять є те, що суб'єктами міжнародного права є міжнародні організації, взаємовідносини

спрямовані на досягнення певної мети в процесі міжнародно-правового спілкування, яка переважно закріплюється письмово та виключає застосування сили, примусу, правовідносини регулюються нормами міжнародного права.

Поняття «*стратегічне партнерство*» у практиці співробітництва між РЄ та ЄС почало активно застосовуватись з 2014 р. Цим терміном організації офіційно підтвердили свій статус *партнерства* і почали його використовувати у своїх документах [196]. Однак, наукового правового визначення цього терміну досі не існує, а тому важливо виокремити його міжнародно-правові особливості, зокрема: 1) вищий рівень партнерства зі спільною стратегією політико-правових відносин; 2) взаємовідносини, які мають спільні ціннісні та засадничі ознаки розвитку з метою формування спільного правового простору на Європейському континенті; 3) спільність членського складу (усі держави - члени ЄС є членами РЄ); 4) активне зростання співробітництва у міжнародно-правових питаннях щодо держав - членів, третіх держав та інших міжнародних організацій; 5) тісна взаємодоповнюваність діяльності на Європейському континенті та поза його межами в провадженні різних політик та реалізації СП; 6) обов'язкова закріплена тривалість правовідносин на договірному та інституційному рівнях, і перспектива їх розширення; 7) обмін дипломатичними представництвами на посольському рівні та інші особливості, які виявляються у ході співробітництва між РЄ та ЄС.

У рекомендаційних документах РЄ неодноразово порушувалось також питання розмежування компетенцій між РЄ та ЄС. З цього приводу науковці відзначають, що початкових етапах їх взаємини зводилися до політики відмови від конфліктів і розмежуванням компетенцій, яке відбувалося на підставі трьох критеріїв: географічного, методологічного та матеріального [61, с. 77-78].

Хоча, як відзначає О. Кресін, «розвиваючись паралельно, Рада Європи та Європейські Співтовариства тривалий час не відчували потреби у домовленостях щодо сфер компетенції. При цьому Рада Європи розвивалася як універсальна за своїми цілями організація (хоча практично не займалася економічними та багатьма іншими питаннями), а Європейські Співтовариства

виконували певні визначені у статутних документах функції» [60, с. 146-147]. Проте інституційний розвиток і розширення ЄС, поглиблення інтеграції його держав - членів (які одночасно були членами РЄ) вимагали вирішення питання щодо співвідношення компетенцій та діяльності цих організацій. Науковці Ф. Бенуа-Ромер та Г. Клебес наголошують на тому, що суперництво між РЄ та ЄС існувало завжди, однак з часом воно поступово переходить у формат взаємного доповнення. Звичайно, ЄС представляє значно вищий ступінь інтеграції, однак його географічні межі ще довго залишатимуться вужчими від меж РЄ [129, с. 131]. Сьогодні ЄС вирішує проблеми у тих сферах діяльності, які раніше належали РЄ. Однак, співробітництво цих організацій є необхідною умовою для успішного майбутнього Європи та побудови європейського правового простору. Тому питання розмежування компетенції двох організацій не є нагальним, але залишається ще актуальним. Потрібно враховувати особливості кожної з організацій, навіть якщо це означає, що дублювання їх дій є неминучим явищем: економіка, промисловість, фінанси належать до компетенції ЄС, демократичні цінності, право, соціальна єдність, боротьба з бідністю, захист культур меншин та ін. перебувають у віданні РЄ [276].

Внаслідок існування регіональних підсистем міжнародного права нерідко виникають колізії між двосторонніми міжнародними зобов'язаннями сторін що базуються на нормах загального міжнародного права, нормами та принципами регіонального характеру, або ж між регіональними та універсальними міжнародно-правовими приписами. Безпосереднім наслідком регіоналізму в міжнародному праві є створення відповідних міжнародних організацій регіонального типу (інтеграційного характеру, економічного співробітництва та ін., об'єднанню спільністю культури, в тому числі правової, і правосвідомості) [18, с. 381-383].

У цьому контексті також можемо виділити, що співробітництво між РЄ та ЄС супроводжується явищем регіональної фрагментації, яке характеризується створенням двох правових режимів в рамках РЄ та ЄС. Свою позицію Н.Ф. Кісліцина пояснює, що ««фрагментація» системи міжнародного права є

закономірним наслідком руйнування цілісності системи міжнародного права. Якщо повернутися до витоків, то процес «фрагментації» виникає в 50-х р. XX ст., також в той самий період виникають такі абсолютно нові галузі міжнародного права як міжнародне право прав людини. Виникає питання, чому саме цей період вважається відправною точкою «фрагментації» системи міжнародного права? Відповідь полягає в наступному: візьмемо, наприклад, права людини: саме після створення ООН починається серйозна розробка документів про захист прав людини, спочатку на універсальному, потім на регіональному рівні. Дана галузь поступово набуває автономний характер, до того ж діяльність щодо розробки як самих норм, так і механізмів захисту прав людини ведеться на обох рівнях. Все це призводить до виникнення: по-перше, автономних режимів, по-друге, до конкретності існуючих норм, а вона, в свою чергу, є наслідком дублювання функцій в роботі міжнародних організацій. Класичним прикладом може служити діяльність Ради Європи та Європейського Союзу (в рамках Європейського Союзу на сучасному етапі створюються органи, які здійснюють діяльність, ідентичну органам та інститутам РЄ, хоча на етапі свого формування ЄС не займався питаннями прав людини)» [59, с. 8].

З правосуб'єктністю ММО пов'язані такі інститути права міжнародних організацій як визнання, правонаступництво і відповідальність. З активним розвитком демократичних, інтеграційних процесів та тісної взаємодії між РЄ та ЄС вважаємо, що сфери правового регулювання у процесі *співробітництва* між ММО поступово розширюються, що сприяє розвитку нових інститутів права міжнародних організацій та сучасного міжнародного права загалом. Загалом, питання співробітництва між ММО та іншими міжнародними організаціями, перш за все, безпосередньо пов'язане з наявністю у них міжнародної правосуб'єктності [134, с. 190; 124, с. 320]. Правосуб'єктність міжнародних організацій, сфера їх діяльності, функції і повноваження залежать від волі держав-засновниць і обмежені положеннями установчого акту» [71, с. 177].

При розгляді різних аспектів, що стосуються укладення ММО міжнародних угод, перш за все виникає питання про те, чи володіє та чи інша

ММО договірною правоздатністю і який її обсяг [11]. Останнім часом намітилась тенденція до розширення традиційної договірної правоздатності міжнародних організацій. Відповідно, помітно збільшилась кількість договорів про взаємовідносини та співробітництво між ними, специфіка яких визначається інституційними особливостями кожної з організацій. Сьогодні ММО укладають між собою угоди стосовно широкого кола питань у різних сферах. Механізм укладання міжнародних договорів ММО з іншими суб'єктами міжнародного права визначений у Віденській конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями 1986 р. (Віденська конвенція 1986 р.) [22, с. 372-409]. Ця конвенція не набула чинності, однак багато її положень діють як звичаєві норми [81, с. 136].

У науковій доктрині міжнародного права договірна правоздатність ММО визначається по-різному. Водночас, С. В. Черніченко підкреслює, що «міжурядові організації, представляючи собою форму співробітництва держав, можуть по бажанню учасників вступати в міждержавні відносини від свого імені, перш за все укладати міжнародні договори, відповідно, брати участь в створенні норм, які регулюють міждержавні відносини» [131, с. 104]. Право укладати міжнародні договори І. Лукашук вважає «найбільш переконливою ознакою наявності в організації міжнародної правосуб'єктності, оскільки без визнання в тих чи інших межах за міжнародною організацією правосуб'єктності вона не може укладати і виконувати міжнародні договори» [67, с. 152]. У цьому контексті І. Шіарер зазначає, що «міжнародні організації можуть здійснювати договірну правоздатність, необхідну для реалізації своїх функцій» [311, с. 565].

Правосуб'єктність ММО відрізняється від правосуб'єктності держав, що в підсумку зумовлює специфіку договірної правоздатності міжнародних організацій [80, с. 98]. Так, О.О. Шibaєва і М. Поточний зауважують, що питання обсягу міжнародних прав і обов'язків міжнародних організацій, і джерел їх договірної правоздатності на практиці вирішуються по-різному, окремо для кожної ММО [137, с. 77]. На думку І. Броунлі, договірна правоздатність ММО

може бути встановлена на підставі тлумачення установчих документів і шляхом звернення до доктрини «домислюваної компетенції» [165, с. 684].

Водночас, як стверджує А.Н. Талалаєв, «міжнародні організації не володіють суверенною волею, не здатні створювати норми загального міжнародного права без участі і допомоги держав ... перш за все імперативних норм *jus cogens*. Тому договори, які укладаються міжнародними організаціями між собою, не є джерелами загального міжнародного права. Норми, які містяться в договорах, мають вторинний характер і обов'язкові тільки для міжнародних організацій, які його уклали» [117, с. 69]. Однак, Г.І. Тункін підкреслює, що «договори міжнародних організацій можуть створювати і фактично створюють обов'язкові для учасників цих договорів норми, які входять до системи сучасного міжнародного права [124, с. 98]. Ряд науковців, в тому числі В.М. Репецький відзначають, що «незважаючи на існуючу відмінність у міжнародній правосуб'єктності держав та організацій, договори, які укладаються ними, мають однакову юридичну силу» [83, с. 162].

Віденська конвенція 1986 р. встановлює, що правоздатність ММО укладати договори регулюється відповідними правилами кожної організації. У ст. 2 розкривається зміст поняття «правила організації», які частково включають установчі акти організації, на їх підставі рішення і резолюції, а також враховують практику організації [22, с. 373]. Установчі документи більшості міжнародних організацій не містять спеціальних положень, які передбачають право організацій укладати договори з іншими ММО, спрямовані на виконання завдань організації. На думку О.О. Мережко, «сьогодні можна говорити про існування міжнародного звичаю, який передбачає договірну правоздатність міжнародної організації в межах її компетенції, цілей, функцій [80, с. 106].

Статут Ради Європи містить норми, які в загальних рисах визначають завдання організації у сфері взаємовідносин з іншими організаціями. Зокрема, у ст. 1 Статуту зазначено, що «участь у Раді Європи не перешкоджає її членам співпрацювати з ООН та іншими міжнародними організаціями або союзами, членами яких вони є» [113, с. 12]. Подібна норма є в п. «в» ст. 23: «Асамблея

складає свій порядок денний.... При цьому вона повинна враховувати діяльність інших міжурядових європейських організацій, до яких входять усі або деякі члени Ради Європи» [113, с. 17-18]. У цьому контексті Т.І. Левицький відзначає, що обидві ці норми виражають (хоча і в дуже загальній формі) намір РЄ до співробітництва і координації діяльності з іншими ММО, виокремлюючи серед них передусім ООН і міжурядові європейські організації [66, с. 193].

Цих статутних положень було недостатньо для налагоджування і підтримки на належному рівні відносин з іншими міжнародними організаціями. Тому вже у 1951 р. ці прогалини Статуту РЄ заповнив КМРЄ у Статутній резолюції, в якій зазначено, що «КМРЄ може від імені РЄ укладати з будь-якою організацією угоди з питань, що належать до компетенції РЄ. Ці угоди визначають, зокрема, умови встановлення відносин між міжнародною організацією та РЄ» [291].

Тривалий час (до 2007 р.) залишалось відкритим питання, чи володіє ЄС такою ж правосуб'єктністю, як і Європейські Співтовариства. ЄСп є визнаним суб'єктом міжнародного права, міжнародна правосуб'єктність якого підтверджується його міжнародно-правовим статусом та інтенсивною міжнародною практикою [310, с. 1566]. Водночас, тільки ЄСп в особі Ради ЄС могло укладати міжнародні договори [40, с. 169-175]. ЄС на відміну від ЄСп не міг від свого імені укладати адміністративні чи приватно-правові угоди, не говорячи вже про міжнародні договори. ЄС не був спроможний належним чином представляти свої інтереси в межах міжнародних організацій. Це робилося за посередництва «трійки» - головуєча держава-член, високий представник та ЄК, а також шляхом співпраці між головуєчою державою-членом або дипломатичними і консульськими місіями держав - членів, з одного боку, та представництвами ЄК в третіх державах та ММО - з іншого (ст. 18-20) [39, с. 27-28], що в минулому спричиняло певні труднощі та непорозуміння у відносинах з іншими суб'єктами міжнародного права [329, с. 653]. Однак, у До говорі про Європейський Союз говорилось про повноваження Ради укладати, у разі необхідності, міжнародні угоди з певними державами та міжнародними організаціями з

метою виконання положень угод про спільну зовнішню і політику безпеки та поліційну і судову співпрацю в кримінальних справах (ст. 24, ст. 38) [39, с. 28-39]. Сьогодні, як підкреслює Л.М. Ентін, «правосуб'єктність Європейського Союзу підтверджена в ДЄС і деталізована ДФЄС, покликана легітимізувати акти і відповідну діяльність ЄС з точки зору як внутрішнього, так і міжнародного права, суб'єктом якого ЄС стає. Статус і правосуб'єктність ЄС, що існували де-факто, отримують підтвердження і визнання де-юре» [47, с. 20].

Відповідно, ст. 37 ДЄС передбачає, що ЄС може укладати угоди з однією чи більше державами або міжнародними організаціями [177, с. 36]. Водночас, І.А. Березовська наголошує, що «його унікальність виявляється в багатьох сферах функціонування, у тому числі в сфері зовнішніх зносин. Об'єднання підтримує різносторонні відносини з державами, об'єднаннями держав та регіональними організаціями» [12, с. 19-20]. Як відзначає О.В. Тарасов, сьогодні «у зовнішніх відносинах ЄС виступає традиційною міжнародною організацією, поведінка якої регулюється нормами міжнародного права» [119, с. 307].

Аналізуючи компетенцію РЄ а ЄС у процесі співробітництва між міжнародними організаціями, акцентуємо положення ст. 15 Статуту РЄ, в якій визначено, що КМРЄ як міжурядовий орган розглядає, за рекомендацією ПАРЄ або власної ініціативи питання про укладення конвенцій або угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань [113, с. 15]. У Статутній резолюції КМРЄ 1951 р. зазначено, що «КМРЄ може від імені РЄ укладати з будь-якою організацією угоди з питань, що належать до її компетенції. Ці угоди визначають, зокрема, умови встановлення відносин між організацією та РЄ, можливі форми співробітництва, які можуть передбачатися угодами: взаємний регулярний обмін доповідями та інформацією в письмовій чи усній формах» [291].

Важливу роль у визначенні генерального напрямку діяльності РЄ відіграє ПАРЄ. Здійснюючи дорадчі функції вона є ініціатором численних різноманітних угод, багатосторонніх міжнародних договорів – «європейських конвенцій», які сьогодні слугують базою для європейського законодавства у політичній, со-

ціальній, гуманітарній, правовій та інших сферах суспільного життя континенту. Незаперечним є її внесок у формування європейського правового простору та у співробітництво між міжнародними організаціями [92, с. 161].

Вагомим є також внесок ГСРЄ який, згідно зі ст. 37(б) Статуту РЄ, відповідальний за її діяльність [113, с. 22]. ГСРЄ є одним з чотирьох учасників регулярних чотиристоронніх зустрічей, запроваджених у 1989 р. [193]. Фактично, це – ключовий орган РЄ, який щоденно координує, спрямовує діяльність всіх її структур, представляє її у відносинах з державами та ММО.

Розглядаючи компетенцію ЄС у сфері відносин з ММО, слід зауважити, що тільки з набуттям чинності Лісабонських договорів, ситуація кардинально змінилась. Як зазначає О.О. Гріненко, змін насамперед зазнали норми, «які регулюють зовнішні зв'язки Союзу». Підставою для класифікації можна вважати як характер правового регулювання (виключна компетенція Союзу та компетенція Союзу з державами-членами), так і предмет регулювання зносин» [28, с. 35]. Так, ст. 47 ДСЄ містить положення про те, що «ЄС має правосуб'єктність» [177, с. 41]. Отже, ЄС може в повному обсязі реалізовувати свої права та обов'язки на міжнародній арені шляхом співробітництва з іншими організаціями за допомогою правотворчої функції. Положення про те, що ЄС в особі Ради може укладати і підписувати міжнародні договори з ММО та третіми державами чітко закріпили Лісабонські договори 2007 р. (ст. 216-218) [177, с. 144-145].

Науковець А.Є. Санченко підкреслює, що «аналіз наявних теоретичних міжнародно-правових засад, необхідних для розвитку права в рамках РЄ та ЄС, свідчить на користь існування обґрунтованих підстав стверджувати, що ці організації *de jure* та *de facto* володіють міжнародною правосуб'єктністю, яка врегульована їхніми установчими документами; вони мають інституційну структуру, що здатна забезпечити їхню правотворчу функцію; вони створили і користуються випробуваними часом юридико-технічними формами, в які втілюються рішення їхніх інституцій та органів, що стають нормами права (внутрішнього в рамках самих організацій, а також національного та міжнародно-

го); ними чітко визначені основоположні принципи і пріоритетні напрями розвитку (галузі) права, що окреслені їхніми установчими актами» [108, с. 40].

Отже, РЄ та ЄС – це постійно еволюціонуючі правові системи з договірною правоздатністю у сфері зовнішніх зносин та власними механізмами ухвалення рішень. Постійно зростає роль меморандумів, інших спільних правових актів, що регламентують і спрямовують дії РЄ та ЄС у різних сферах взаємодії. Міжнародний характер угод, які укладаються між РЄ та ЄС, визначається Віденською конвенцією 1986 р. таким чином:

- сторонами угод виступають суб'єкти міжнародного права – ММО, а саме РЄ та ЄС (Преамбула Віденської конвенції 1986 р.);
- угоди – це результат узгодженої взаємодії двох суб'єктів міжнародного права – РЄ та ЄС;
- предмет регулювання співробітництва між РЄ та ЄС входить до сфери міжнародних відносин (Преамбула Віденської конвенції 1986 р.) та регулюється міжнародним правом та правом ЄС;
- норми права РЄ та права ЄС входять до системи норм міжнародного права (п. «а» п.1 с. 2 Конвенції);
- процедура укладання угод між РЄ та ЄС в основному відповідає процедурі, яка встановлена у міжнародному праві відповідно до Віденської конвенції 1986 р.;
- усі питання та труднощі, які виникають у процесі реалізації спільних угод РЄ та ЄС, регулюються не нормами національного права держав - членів обох ММО, а нормами права РЄ та ЄС відповідно та міжнародним правом загалом. Однак, визнаючи за угодами за участю міжнародних організацій характер міжнародних договорів, слід враховувати специфіку останніх - їх учасниками виступають і інші, ніж держави, суб'єкти [72, с. 72].

Правовими формами, в яких закріплюється узгоджена воля обох ММО, слугують: міжнародні угоди, які мають різні найменування («modus vivendi», agreement, меморандум та ін.); обмін нотами (листами); паралельні резолюції, прийняті керівними органами міжнародних організацій. Особливістю таких

угод, як підкреслює О.О. Шибаєва, є те, що термін «договір» (treaty), як правило не вживається у назвах угод між ММО [136, с. 147].

Проаналізувавши назви угод, укладених між РЄ та ЄС, а також з іншими міжнародними організаціями, доходимо висновку, що найчастіше у них вжито такі терміни: Угода (Agreement), Взаємна декларація (Mutual Declaration), Рамкова угода (Framework Agreement), Спільна декларація (Joint Declaration), Загальна угода про співпрацю (General Co-operation Agreement), Розширений меморандум (Enhanced Memorandum), Угоди про співробітництво та взаємодію (Arrangements on Co-operation and Liaison), Меморандум про взаєморозуміння (Memorandum of understanding) тощо. Для позначення угод, укладених ММО, часто використовують терміни, яким важко знайти відповідники в інших мовах. Вони також відрізняються від сталих термінів, і зазвичай входять до назв угод між державами між собою чи між державою і ММО. Численні приклади підтверджують, що регіональні об'єднання – РЄ та ЄС, термін «договір» (treaty) у своїй спільній договірній практиці не використовують.

Водночас, особливе місце в процесах правового регулювання відносин між РЄ та ЄС посідають норми «м'якого права» (анг. «soft law»), які містяться в інших спільних документах недоговірного характеру, але в значній частині закладають правові основи для визнання їх обов'язковими в майбутньому. З цього приводу О. Шпакович зазначає, що «норми м'якого права актів органів міжнародних організацій мають вагому політичну і моральну значимість і, як правило, створюються організаціями, які мають значний авторитет у світі» [138, с. 195].

Відповідно до правил ООН, угоди між ММО не підлягають обов'язковій реєстрації, і відповідно, на них не поширюється положення п. 2. ст. 102 Статуту ООН, яка виключає можливість посилалися на такі договори в органах ООН [118, с. 372]. Отож, спільні угоди, які укладені між РЄ та ЄС, мають здебільшого політико-правовий характер, але укладені відповідно до міжнародного права та іменуються міжнародними, однак не мають класичної структури договору, не мають терміну дії, не підлягають обов'язковій

реєстрації, не потребують ратифікації державами - членами ММО, але є джерелами міжнародного права.

На підставі аналізу становлення та розвитку співробітництва між РЄ та ЄС можемо зробити наступні висновки:

1. Аналіз міжнародно-правових актів, а саме Статуту РЄ, статутних резолюцій РЄ, установчих договорів ЄС, спільних угод, рекомендацій, резолюцій, висновків та інших документів РЄ та ЄС, а також особливостей еволюції відносин між ними дав змогу виокремити такі етапи їх співробітництва:

1) перший – етап *становлення співробітництва* (1951-1987 рр.), на якому закладено початок формування правової бази взаємовідносин. 1951 р. є початковим відліком старту відносин між РЄ та ЄС. В установчих договорах Європейських Співтовариств було чітко закріплено положення про співпрацю та запровадження форм співробітництва з РЄ. Угода між РЄ та ЄСп 1987 р. – це перший офіційний документ про співробітництво у формі листів, що встановив правові засади взаємовідносин між цими ММО;

2) другий – етап *розвитку співробітництва і становлення партнерства* (1988-2001 рр.), протягом якого відносини між РЄ та ЄС продовжували зміцнюватися шляхом обміну листами між ГСРЄ та Президентом ЄК. Декларація щодо майбутньої ролі РЄ в європейському будівництві 1989 р. запровадила формат чотиристоронніх зустрічей на найвищому рівні. Віденська декларація закріпила положення про співробітництво для сприяння демократичним реформам у державах ЦСЄ у формі *спільних програм*. У Плані дій РЄ 1997 р. ще раз наголошувалося на важливості тісного співробітництва з ЄС. У 1999 р. укладено першу міжнародну угоду між РЄ та Європейським центром моніторингу расизму та ксенофобії. Крім того, СДСП 2001 р. закріпила правові основи становлення *партнерства* та послужила стимулом для інтенсифікації співробітництва між РЄ та ЄС;

3) третій – етап *зародження інституційного партнерства* (2002 - 2006 рр.), характеризується подальшим розвитком співробітництва, а саме *партнерства*. Декларація про тісне інституційне партнерство між РЄ та ЄС

2003 р. закріпила положення про використання досвіду РЄ в інституційному співробітництві ЄС з новими членами у процесі розширення ЄС. Угода про співробітництво між КМРОВЄ та КР від 2005 р. стала першою домовленістю щодо інституційного партнерства між відповідними органами. Вагомим внеском стали рішення Варшавського саміту РЄ та План дій, в якому окреслено основні напрями подальшого співробітництва між РЄ та ЄС, закріплено положення про те, що РЄ спільно з ЄС продовжуватимуть обмін кращим досвідом у розвитку правовідносин;

4) четвертий – етап *стратегічного партнерства* (2007 р. – дотепер), характеризується підписанням найважливіших документів, а саме: Меморандуму про взаєморозуміння між РЄ та ЄС 2007 р., Угоди про посилення співробітництва між Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом 2007 р., Угоди між Європейським Співтовариством та Радою Європи про співробітництво між Агентством Європейського Союзу з основоположних прав та Радою Європи, Угоди про співробітництво між Комітетом Регіонів і Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи 2009 р., Адміністративної угоди щодо використання європейського гербу 2012 р. Ці угоди стали найбільшим проривом у налагодженні стосунків між РЄ та ЄС, закріпили міжнародно-правові форми співробітництва та окреслили пріоритетні сфери *стратегічного партнерства*.

2. Принцип *співробітництва*, окрім закріплення як на універсальному, так і на регіональному рівнях, знайшов практичне застосування на європейському континенті в межах співробітництва між РЄ та ЄС. РЄ та ЄС налагодили тісні відносини у форматі *стратегічного партнерства* і продовжують співпрацювати на принципах *взаємодоповнюваності* з метою побудови європейського правового простору. РЄ та ЄС – це особливі форми взаємодії, які виникли на підставі спільної ідеї, але мали різні шляхи побудови. Це два унікальних, але різних за складом, масштабами діяльності, організаційно-правовими формами ММО, кожне з яких пройшло власний шлях розвитку. Водночас, ідея

розмежування компетенції між РЄ та ЄС не отримала закріплення у практиці відносин між ММО, а переросла у формат взаємодії і взаємодоповнення.

3. РЄ та ЄС – це постійно еволюціонуючі ММО, традиційного типу та об'єднанням *sui generis* з договірною правоздатністю та необхідною компетенцією у сфері зовнішніх відносин. Постійно зростає роль меморандумів, угод, інших спільних правових актів, що регламентують і спрямовують дії РЄ та ЄС у різних сферах. Міжнародний характер угод, які укладаються РЄ та ЄС, визначається Віденською конвенцією 1986 р. та має свої особливості. Аналіз юридичних підстав співробітництва між РЄ та ЄС свідчить про подальшу фрагментацію міжнародного права через формування особливих регіональних міжнародно-правових норм, що застосовуються саме до співробітництва між РЄ та ЄС на Європейському континенті, та правових режимів, що діють в рамках європейського правового простору.

1.2. Правові аспекти взаємодії між Радою Європи та Європейським Союзом у процесі розширення об'єднання *sui generis*

У сучасних міжнародних відносинах відбуваються помітні зміни, зумовлені стрімким розвитком постійно діючих регіональних ММО, які успішно виконують свою місію утвердження поваги до прав людини та поширення демократії на Європейському континенті. Беззаперечно, що перше місце належить РЄ, яка зробила вагомий внесок у розширення ЄС – об'єднання *sui generis* та у формування європейського правового простору загалом. РЄ поставила собі за мету «досягти більшої єдності між своїми членами з метою забезпечення та реалізації ідеалів і принципів, що становлять їх спільну спадщину, та сприяння їх економічному і соціальному прогресу» [113, с. 11]. Ще тоді, коли розширення ЄС у східному напрямку обговорювалося як віддалена теоретична перспектива, саме РЄ розпочала розширювати своє членство шляхом поступового інтегрування у свій правовий простір посттоталітарних держав ЦСЄ [92, с. 258-259]. РЄ стала першою західноєвропейською ММО, яка

встановила співробітництво з державами ЦСЄ [66, с. 18-19]. Такої ж думки дотримується Д.В. Аббакумова, зауваживши, що «Рада Європи досить позитивно відреагувала на прагнення комуністичних, на той час, держав налагодити співробітництво із західними партнерами і стала першою європейською міжнародною організацією, яка почала приймати до своїх лав держави Східної Європи та колишні радянські республіки. Вона вважала за краще залучити ці держави до діалогу, аніж ізолювати їх» [1, с. 188].

Першим документом, в якому знайшли відображення ці зміни в діяльності РЄ у східному напрямку була Декларація КМРЄ «Про майбутню роль РЄ в європейському будівництві» 1989 р. У документі позитивно оцінено демократичні реформи у державах ЦСЄ і підкреслено, що їх успіх безпосередньо пов'язаний з поглибленням співробітництва з РЄ. Організація також підтвердила свою готовність до діалогу з державами ЦСЄ щодо дотримання принципів прав людини та плюралістичної демократії, закріплених у Статуті РЄ, ЄКПЛ та Європейській соціальній хартії [193].

З метою надання правової підтримки та допомоги державам ЦСЄ та їх підготовки до повноправного членства у РЄ, ПАРЄ, 11 травня 1989 р. прийняла Резолюцію 917(1989) щодо запровадження статусу *«спеціально запрошеного гостя»* [301]. Ця дія пояснювалась зміною ситуації в Європі, необхідністю встановлення контактів з парламентами держав ЦСЄ. Так, Т.І. Левицький підкреслив, що «з цією ціллю були розроблені конкретні форми співробітництва. Однією з таких форм стало надання державам ЦСЄ статус *«спеціально запрошеного гостя»* [66, с. 19].

Правової регламентації цей статус набув завдяки Резолюції ПАРЄ 920(89). Відповідно, статус *спеціально запрошеного гостя* може бути наданий національним законодавчим асамблеям європейських держав, які застосовують Гельсінкський Заключний акт від 1 серпня 1975 р. і документи, прийняті на конференціях НБСЄ/ОБСЄ разом з ООН – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., – якщо вони виявляють інтерес до отримання

такого статусу. Держави з цим статусом мають такий же обсяг повноважень у ПАРЄ, як і спостерігачі. Можливість брати участь в обговоренні питань надавалася тільки з дозволу Бюро ПАРЄ та без права голосу [302].

Важливо, що цей статус переходить в інший, а саме, набуття членства в РЄ після підписання і ратифікації її Статуту. Сьогодні жоден з парламентів європейських держав, які не є членами РЄ, не володіє статусом *спеціально запрошеного гостя* при ПАРЄ. Однак це не означає, що в майбутньому даний статус може знову бути наданий Білорусії [320, с. 84]. Починаючи з 1989 р. статус *спеціально запрошеного гостя* був наданий кільком державам ЦСЄ [266, с. 32]. 16 вересня 1992 р. ПАРЄ надала такий же статус Верховній Раді України [120, с. 3]. Відтоді співробітництво України з РЄ перейшло в активну фазу [132, с. 138].

За своєю сутністю отримання статусу *спеціально запрошеного гостя* є першим етапом на шляху членства в РЄ. Це особлива форма співробітництва між РЄ та третіми державами, яка спеціально запроваджена тільки для держав ЦСЄ з метою надання їм допомоги у впровадженні демократичних цінностей та у побудові європейського правового простору.

ПАРЄ в одному зі своїх документів підтвердила, що «демократична революція, яка відбулася в державах ЦСЄ, починаючи з 1989 р. кардинально змінила роль і режим роботи РЄ» [203]. З цього приводу Ф. Бенуа-Ромер і Г. Клебес підкреслюють, що ЄС заохочував РЄ до розширення, «оскільки не існувало чіткої певності щодо приєднання даних держав до Римського Договору, а членство в РЄ могло слугувати засобом тимчасового задоволення цих держав, принаймні, відтермінування вирішення питання. Згодом було досягнуто домовленості, що РЄ стане для цих держав своєрідним перехідним етапом до можливого членства в ЄС, і стимулюватиме до зміцнення демократичних інституцій, поваги до верховенства права і захисту прав людини» [129, с. 107].

Водночас, РЄ порівнювали з «кімнатою очікування», «кімнатою знезараження» та «передпокоюм» для держав ЦСЄ [92, с. 259; 61, с. 79]. Це явище науковці охарактеризували так: «для великої кількості посткомуністичних держав інтерес до міжнародних організацій ґрунтується на відчутті відкритості

та вразливості, і коли сама РЄ не схильна братися за розв'язання ні проблем безпеки, ні економічних проблем цих держав, вона розглядається як засіб подолання перешкод до тих організацій, котрі здатні на це. Членство в РЄ, підтверджуючи демократичний статус відповідної держави, задовольняє суттєву передумову членства, висунуту як ЄС, так і НАТО» [189, с. 152].

Потрібно підкреслити роль РЄ в інтеграції держав ЦСЄ до європейських об'єднань шляхом запрошення їх до вступу [92, с. 259]. У цьому контексті Р. Джонстон роз'яснив, чому саме було необхідним для РЄ здійснити ці дії: «Завдання Ради Європи – зміцнювати демократію, сприяти верховенству права та захищати права людини – це те, чого потребували колишні комуністичні держави. Організація вже мала відповідний досвід у відродженні демократії у Греції, Іспанії та Португалії в 1970-х р.» [244, с. 44]. З цього приводу М.Л. Ентін зазначив, що «Рада Європи першою з європейських та євроатлантичних організацій та об'єднань пішла шляхом включення до свого складу держав ЦСЄ та держав Балтії, а за ними і всіх інших європейських держав. Причому, на відміну від НАТО та ЄС зробила це, відмовившись від вибіркового підходу» [46].

Отже, РЄ швидко долучилась до конструктивного діалогу та співробітництва з державами ЦСЄ, запропонувавши їм спочатку статус *спеціально запрошеного гостя*, а згодом – повноправне членство і як перспективу – можливе майбутнє членство в ЄС.

Зацікавлення РЄ у співробітництві з державами ЦСЄ для розбудови європейського правового простору шляхом внеску у процес розширення ЄС знайшло підтвердження у документах Організації. Так, у Рекомендації 1119(1990) підкреслено, що метою й основним завдання КМРЄ і ПАРЄ є підтримка реформ в ЦСЄ, спрямованих на швидке виконання умов щодо вступу цих держав у РЄ [274]. Також у Рекомендації 1124(1990) наголошено на тому, що РЄ – це «дієздатна структура для залучення держав ЦСЄ до повноправної участі в розбудові Європи» [275].

У Віденській декларації 1993 р. зазначено, що «РЄ готова та здатна до повноправного прийняття демократичних держав, звільнених від комуністично-

го гноблення. Вступ цих держав до Організації – важливий фактор у розбудові європейського правового простору» [328]. У Рекомендації 1394(1999) ПАРЄ виділила вирішальну роль РЄ також у процесі розбудови демократичної Європи і зазначила, що саме РЄ є «форумом, здатним відповісти на глобальні виклики третього тисячоліття», відзначила прогрес зроблений у цьому напрямі ЄС, й окреслила труднощі, з якими він зіштовхується у процесі розширення [276]. ЄП у своїй Резолюції «Відносини між РЄ та ЄС» підтвердив важливу роль РЄ у поширенні демократії в державах ЦСЄ, а також підкреслив, що ЄС і надалі зацікавлений у розвитку відносин з РЄ, які слугують основою для співробітництва з державами ЦСЄ [290, с. 45]. В свою чергу, ПАРЄ у Рекомендації 1568(2002) підтвердила унікальність позицій РЄ на міжнародній арені, відзначивши її місце в майбутній інституційній архітектурі та внесок у процес розширення ЄС на схід [277].

Право РЄ продовжує відігравати принципово важливу роль у демократичній трансформації більшості держав Європи, що відзначають і українські вчені. Так, О. Кресін підкреслює її внесок у процес посткомуністичного транзиту колишніх радянських республік [60, с. 149]. У цьому контексті М.М. Гнатовський зазначає, що «саме в Раді Європи були досягнуті перші позитивні приклади правового співробітництва держав Європи, що є складовими процесу створення «європейського правового простору»» [26, с. 54].

Ключовим терміном, що характеризує внесок РЄ у розширення ЄС, І.С. Піляєв вважає «*демократизацію*», під якою розуміється перехідний процес демократичних реформ у державах ЦСЄ [92, с. 260]. В свою чергу, М.В. Буроменський стверджує, що «як переконливо засвідчує хід історії, демократизація держав для сучасного світу не є випадковим явищем. Це об'єктивна реальність, яка «опирається на надзвичайно авторитетну правову основу у вигляді універсальних та регіональних договорів із захисту прав людини [16, с. 125]. Водночас, на відміну від сфери захисту прав людини, де вже створена відповідна законодавча база, у сфері поширення демократії немає ані універсальних визначень, ані законодавчої бази [31]. Демократичні трансформації, які відбуваються в євро-

пейських державах, легітимно перебувають під впливом РЄ, яка має на це відповідні повноваження згідно Статуту, а її керівні органи сформулювали правові стандарти демократії. Це відзначають у своїх працях Т.О. Свида та М.Л. Ентін [109, с. 3; 46].

Однак іншої думки дотримуються Л. Морліно і В. Садурський, які наголошують на тому, що саме у процесах демократизації вагому роль відіграє ЄС, утверджуючи в регіоні демократію та засадничі права. Насамперед, ця політика стосується держав-кандидатів на вступ до ЄС, де така стратегія є необхідною вимогою до потенційних кандидатів і партнерів у справі налагодження добросусідських стосунків між державами [35, с. 11]. В той час, РЄ та ЄС успішно координують свою діяльність у сфері контролю за демократією. Так, ЄС, ухвалюючи рішення про залучення Хорватії до програми PHARE безпосередньо керувався думкою РЄ, а саме висновком ПАРЄ про розвиток демократичних процесів у даній державі [61, с. 94-95]. Це дає підстави вважати РЄ саме «правовим ядром» зародження демократії в інтеграційному процесі, а ЄС, – завершальним процесом демократичних реформ, членством у цій особливій міжнародній організації. На сьогодні РЄ та ЄС докладають максимум зусиль для співробітництва у питаннях розвитку, поширення й утвердження демократії як у державах ЦСЄ, так і у всіх державах - членах РЄ та ЄС на Європейському континенті.

Водночас, розширення РЄ за рахунок держав ЦСЄ поставило питання про розроблення ефективних засобів і правових інструментів для сприяння процесам демократизації. РЄ не тільки поставила перед державами ЦСЄ завдання щодо проведення внутрішніх реформ, а й сама надавала їм активну правову підтримку у їх здійсненні. З цією метою було запроваджено спеціальні програми допомоги, а саме «Теміс», «Демосфен», «LODE» та ін. [283, с. 10], важливість здійснення яких було підтверджено у Резолюції ЄП «Відносини між РЄ та ЄС» [290, с. 45]. Згадані програми дають змогу визначити пріоритети у всій діяльності РЄ, зокрема у сферах, що стосуються правових питань та захисту прав людини, де зусилля спрямовуються на сприяння інтеграції в європейсь-

кі інституції та структури і на забезпечення відповідності нормам ЄКПЛ [92, с. 263]. Важливість їх внеску у зміцнення, активізацію та прискорення процесів демократичного реформування цих держав, а також сприяння їх поступовій та гармонійній інтеграції з РЄ та державами – учасницями, участі їх у процесах та формах європейського співробітництва, відзначає Л.А. Луць [70, с. 117].

РЄ проявила себе стратегічним партнером ЄС у процесі його розширення, і це стало одним з найдинамічніших чинників розвитку їхнього правового співробітництва. ПАРЄ у своєму Висновку 208(1999) зазначила, що ЄС потрібно розглядати як справжнього партнера РЄ [258]. То чому ж РЄ є також важливим партнером ЄС у процесі розширення і чому саме вона залишається «найперспективнішою» регіональною організацією в контексті європейської інтеграції? По-перше, від дня свого заснування, РЄ була і залишається «сумлінням Європи» у сферах прав людини та функціонування демократії. Набутий нею чималий правовий досвід значною мірою сприяв процесу демократизації у державах ЦСЄ, що прагнуть членства в ЄС. По-друге, політичні умови Копенгагенських критеріїв повністю відповідають цілям РЄ, що зумовлює незаперечно важливе значення РЄ для процесу розширення ЄС, а точніше, для виконання політичних критеріїв членства у ЄС. У цьому контексті, І. С Піляєв відзначає, що «РЄ відіграє важливу роль як інституція, що встановлює норми та стандарти у сферах демократії, прав людини та верховенства права. Ця функція особливо стосується і процесу розширення ЄС, оскільки фактично саме РЄ визначає стандарти щодо виконання Копенгагенських критеріїв у їх політичній частині» [92, с. 257].

До прикладу, членство України в РЄ є обов'язковим та перехідним етапом вступу до ЄС, оскільки процес інтеграції з ЄС нерозривно пов'язаний з правом РЄ, адже всі держави - члени ЄС були і є нині членами РЄ, а дотримання та імплементація її стандартів вважається одним з критеріїв вступу до ЄС [110, с. 197].

Отже, співробітництво між РЄ та ЄС забезпечує один з правових аспектів процесу розширення ЄС. Так, у СДСП підкреслюється, що «обидві організації

тісно співпрацюватимуть у підтриманні високих стандартів у сферах, що підпадають під вимоги щодо членства в ЄС, і підтверджують свої наміри і готовність надавати допомогу державам - кандидатам на членство в ЄС у досягненні таких стандартів» [232, с. 12]. ПАРЄ наголошує на тому, що «РЄ з досвідом боротьби за захист найвищих стандартів демократії та верховенства права має бути базою для нових форм співробітництва з розширеним ЄС». ПАРЄ закликає ЄС та держави - кандидати розглядати РЄ як активного партнера з підготовки до вступу до ЄС завдяки її широкому юридичному арсеналу, що зміцнює демократичний режим, захист прав людини та меншин, особливо використовуючи моніторингову процедуру РЄ щодо обов'язків і зобов'язань, прийнятих на себе державами - членами. «РЄ є тією інституцією, яка дозволяє державам - не членам ЄС брати участь у Європейському проекті, запобігаючи створенню нових розподільчих ліній та відчуття відстороненості серед держав - членів РЄ, які не входять до ЄС» [305]. Членство в РЄ надає можливість вирішувати проблеми, які виникають на Європейському континенті, шляхом пошуку спільних рішень, а також сприяти виробленню та узгодженню загальноєвропейських правових позицій для забезпечення єдиного трактування та застосування конвенційної спадщини організації. Водночас, вступ до РЄ засвідчує «демократичний вибір держави, її бажання зміцнювати гарантії захисту прав людини та розвивати демократичні інститути всередині держави» [1, с. 187].

Внесок РЄ у процес розширення об'єднання *sui generis* реалізується через діяльність низки її статутних органів і допоміжних інституцій, що прямо або опосередковано залучені до процесу розширення ЄС. Насамперед, статутний орган КМРЄ діє від імені організації та ухвалює рішення щодо питань про укладання конвенцій або угод, запрошує держави - кандидати приєднатися до організації [113, с. 13-15]. З цього приводу Ф. Бенуа-Ромер та Г. Клебес підкреслили, що «Комітет Міністрів є відповідальний за пілотування міжурядових ініціатив із співробітництва Ради Європи» [129, с. 47]. Також КМРЄ розробляє та затверджує програму діяльності РЄ, включаючи конкретні

програми співробітництва та надання допомоги членам та державам зі статусом *спеціально запрошеного гостя* [95, с. 46]. Крім того, Д.В. Аббакумова підтвердила, що ці програми спрямовані на посилення та прискорення демократичних реформ у нових державах з тим, щоб у подальшому вони змогли безперешкодно брати участь у розробці та вдосконаленні європейських правових стандартів [1, с. 32].

ПАРЄ, що є одним зі статутних і дорадчих органів, слугує форумом для демократично обраних парламентарів, сприяє налагодженню та поглибленню парламентського співробітництва між усіма європейськими державами, розвитку парламентського виміру європейської інтеграції [92, с. 257]. ПАРЄ надала статус *спеціально запрошеного гостя* у 1989 р. парламентським делегаціям держав ЦСЄ, що дало змогу відвідувати їм сесійні засідання Асамблеї та засідання її комітетів [301]. У цьому контексті Р. Джонстон підкреслив, що «ці контакти сприяли процесу демократизації в цих державах» [244, с. 152]. За словами М.І. Шварцевої, «встановлений Асамблеєю у другій половині 70-х р. XX ст. комплекс вимог щодо обов'язкового приєднання до основних конвенцій Ради Європи наразі є дієвим механізмом розповсюдження основ європейської демократії у державах – членах Ради Європи» [132, с. 97].

Значення діяльності ПАРЄ добре висвітлене у спеціальній доповіді: «ПАРЄ має подвійну перевагу, будучи сформованою з національно обраних представників, які представляють майже весь Європейський континент. Таке представництво задовольняє національні парламенти, щоб їхній голос був почутий; крім того, вона має унікальний досвід як діючий парламентський форум, в якому на рівноправній основі беруть участь обрані представники всіх держав - членів ЄС і всіх держав-кандидатів» [200]. ПАРЄ стала першим статутним органом, який у 1993 р. встановив механізм моніторингу за дотриманням новими членами зобов'язань, взятих ними під час приєднання до РЄ [6, с. 246].

Важливу функцію сприяння демократії в державах Європи на місцевому та регіональному рівнях, виконує ще один орган РЄ – КМРОВОЄ [319]. Після

вступу в середині 90-х р. до РЄ постсоціалістичних держав, які не вирізнялися сталими демократичними традиціями і високою правовою культурою, діяльність КМРОВЄ була скорегована і спрямована на вивчення стану місцевої та регіональної демократії в державах - членах та державах, що є кандидатами на вступ до РЄ, надання їм допомоги у розвитку ефективних структур місцевих і регіональних влад [145, с. 112].

Роль місцевих та регіональних органів влади держав - кандидатів у члени ЄС у процесі ухвалення рішень у ЄС постійно зростає. У відповідь на спеціальний запит з боку КР, КМРОВЄ розпочав присвячувати спеціальну частину своїх регулярних моніторингових доповідей державам - заявникам на членство в ЄС. В свою чергу, КМРОВЄ може також висловити свої погляди з ряду висновків, підготовлених КР, включаючи питання підтримання розвитку в державах-заявниках інституційних структур на місцевому та регіональному рівнях та ролі регіонів з законодавчою владою у процесі ухвалення рішень ЄС [224].

З набуттям чинності Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами та органами влади (1981 р.) і двох протоколів до неї сформувалися умови для розвитку системи єврорегіонів – об'єднань адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, зацікавлених у спільній реалізації різнопланових проектів у межах даної сукупності прикордонних регіонів кількох країн. В наш час єврорегіони – це своєрідні рушії зміцнення регіоналізму в Європі та прискорення інтеграції держав ЦСЄ до ЄС [95, с. 64].

ПАРЄ, КМРЄ та КМРОВЄ уважно спостерігають за процесом реформ у державах-кандидатах у політико-правовій та соціально-культурній сферах, здійснюють моніторинг щодо відповідності стандартам демократії, поваги до прав людини і верховенства права, результати якого слугують важливим джерелом інформації та підставою для оцінки ситуації в кожній з цих держав. У такій моніторинговій діяльності беруть участь держави - члени ЄС, а її результати далі використовуються ЄП, Європейською Радою. Перш ніж

сформулювати свої висновки, ЄК проводить численні консультації з РЄ та щорічно надсилає до РЄ питання стосовно прогресу, досягнутого у сферах, що належать до компетенції РЄ, а РЄ, у свою чергу, надсилає на них, як правило, докладні і змістовні відповіді [92, с. 268-269].

Окрім статутних органів до діяльності з підготовки держав-кандидатів до майбутнього членства в ЄС, активно долучаються допоміжні органи РЄ, створені відповідно до часткових угод, зокрема Європейська комісія за демократію через право, або Венеціанська комісія (ВК) [304]. ВК забезпечує держави ЦСЄ експертними висновками, гарантуючи відповідність нових конституцій цих держав демократичним стандартам РЄ та допомагаючи їм вживати заходів, необхідних для зміцнення та прискорення демократичних перетворень [129, с. 72-73]. В особливих випадках, у відповідь на відповідні запити ВК провадить детальне дослідження правових реформ, визнаних необхідними для набуття конкретною державою членства в ЄС [92, с. 264].

МПВ підтвердив, що РЄ та ЄС використовують досвід ВК з метою саме розширення ЄС і зміцнення демократії [251, с. 5]. Внесок ВК у процес розширення ЄС полягає, передусім, у консультуванні органів ЄС стосовно конституційних аспектів європейської інтеграції, наслідків входження до ЄС [155, с. 80-81]. Заснована з історичною місією сприяння конституційно-правовим реформам у нових демократіях, ВК відіграла дуже важливу роль у процесі демократичних перетворень у державах ЦСЄ та цілком заслужено набула міжнародного авторитету та офіційного визнання [202].

Для забезпечення процесу розширення ЄС важливою є інформація, яку ЄК подає у своїх регулярних доповідях стосовно держав - кандидатів [77, с. 152]. У цьому контексті Л.Г. Фалаєєва підкреслює, що «оцінка реального прогресу проводиться на підставі різних джерел інформації: інформації, наданої країнами-кандидатами з метою внесення коректив до висновків Єврокомісії; інформації, отриманої під час зустрічей у рамках Європейських угод (European Agreements), якими «встановлено відносини асоціації» (establishing an association) між відповідними країнами та ЄС, і перевірки стану адаптації законода-

вства; звітів Європарламенту, оцінки держав - членів, діяльності міжнародних організацій, зокрема Ради Європи, ОБСЄ, а також міжнародних фінансових інститутів і неурядових організацій» [127, с. 120]. Наприклад, у Документі щодо стратегії ЄК на 2001 р. зазначено, що «ЄК також врахувала доповіді ЄП, оцінки держав - членів, роботу ММО, зокрема РЄ та ОБСЄ, і міжнародних фінансових інституцій, а також недержавних організацій» [322]. Водночас, усі доповіді містять положення подібного змісту про окремі держави, а також детальну інформацію про інструменти та стандарти РЄ, перелік конвенцій РЄ, ратифікованих відповідною державою - кандидатом на членство в ЄС [280].

Офіційні особи РЄ часто запрошують до Брюсселя для консультування та оцінювання відповідності тих чи інших показників держав - кандидатів на членство в ЄС стандартам РЄ. Своєю чергою, посадовці ЄК також часто з тією ж метою відвідують Страсбург. РЄ надає ЄС широку інформацію щодо прогресу держав - кандидатів. При цьому консультації між РЄ та ЄС включають не тільки технічні аспекти оціночних критеріїв, а й більш загальний правовий аналіз подій і фактів [92, с. 268-269].

Свої зобов'язання щодо забезпечення демократичної стабільності, поглиблення співробітництва з державами, які мають намір стати членами ЄС, організації підтвердили у МПВ [251, с. 5]. У цьому ж контексті В. Швіммер та Й. Полакевич, підкреслюючи взаємодоповнювану роль РЄ та ЄС у розбудові єдиної Європи, зазначили, що РЄ надає значну допомогу кандидатам на вступ до ЄС, особливо у сферах інституційного будівництва, прав людини, юстиції і внутрішніх справ [331, с. 3; 237, с. 381]. Максимально використовуючи усі свої переваги у порівнянні з іншими міжнародними організаціями, – більш широке географічне охоплення членства, багатий і різноманітний досвід у виробленні правових стандартів та контролі за їх імплементацією, – РЄ своїми зусиллями зі створення європейського правового простору готує ґрунт для послідовного розширення ЄС [26, с. 102]. На думку М.Л. Ентіна, «членство в РЄ перетворилося в проформу - підготовчий клас для здобуття права на повноцінну приналежність до Західного світу» [46].

Отже, РЄ та ЄС – ці дві головні регіональні організації, які йдуть до однієї мети (хоча у різні способи) – єдності народів Європи. «Європейськість» як умова набуття «права на інтеграцію» визнана зазначеними організаціями за всіма географічно приналежними до Європи державами, правова та політична система яких відповідає критеріям демократичності політичного режиму, визнання принципу верховенства права, ефективності юридичних гарантій поваги до прав і свобод людини, що суттєво розширює політико-правові кордони Європейського континенту [26, с. 178].

РЄ здійснила значний внесок у процес демократизації держав ЦСЄ не тільки після завершення холодної війни, розширення як РЄ, так і ЄС, а й надалі активно співпрацює з ЄС щодо Європейської політики сусідства (ЄПС), покликаної створити зону стабільності миру і добробуту на південь і на схід від кордонів розширеного ЄС шляхом налагодження тісних довготривалих відносин з сусідніми державами, щоб досягти більш тісної політичної асоціації та максимально можливого ступеня економічної інтеграції [214]. Так, Б. В. Воурен зазначив коротко, «Європейська політика сусідства - це політична, правова, географічна, інституційна та суттєва парадигма зусиль ЄС щодо досягнення узгодженості у своїх зовнішніх відносинах» [163, с. 5].

Оскільки діяльність РЄ відіграє особливу роль у досягненні цілей ЄС у зв'язку з розширенням, то вагомий внесок РЄ в ЄПС є очевидним наслідком його місії: це єдина загальноєвропейська структура для захисту прав людини, вона сприяє демократії та верховенства права на загальноєвропейському рівні, і його нормотворча діяльність служить в царині прав людини і сприяє підвищенню правової послідовності [204, с. 18]. У МПВ зазначено, що «беручи до уваги загальну мету розвитку і зміцнення демократичної стабільності в Європі, РЄ та ЄС збільшать свої зусилля, спрямовані на розширення пан'європейських відносин, в тому числі подальше співробітництво з державами, що беруть участь у ЄПС та в процесі розширення ЄС, з належним урахуванням конкретної компетенції обох установ» [251, с. 5]. Організації також підтвердили, що ЄПС є важливим елементом для заохочення прав людини, демократії та верховенства

права у державах - учасниках та домовилися розвивати взаємодію між Планами дій учасників ЄПС і діяльністю РЄ шляхом підготовки нових СП і їх реалізації та оцінки разом. Підкреслили також значення регіонального співробітництва як інструменту для захисту прав людини, демократії та верховенства права в районах постконфліктних ситуацій і «заморожених конфліктів» [169].

На сучасному етапі співробітництва, РЄ та ЄС узгоджують свою регіональну політику, зокрема щодо східного напрямку розширення ЄС, в процесі співробітництва у межах ЄПС. 7 травня 2009 р. запрацювала політика ЄС – Східне партнерство (СхП), що спрямована на зміцнення стосунків зі східними сусідами ЄС і є продовженням напрямку існуючої ЄПС [209]. Особливим досягненням стало запровадження у 2011 р. СП співробітництва між РЄ та ЄС у рамках СхП у шести державах задля прискорення їхньої політичної асоціації та економічної інтеграції з метою наближення до стандартів РЄ та ЄС [222]. У цьому контексті І.В. Яковюк підкреслює, що «не варто також відкидати можливостей, які відкриваються для України завдяки втіленню політики СхП. Безумовно сприятиме певним чином наближенню її учасниць до стандартів ЄС, поліпшить взаємодію між ними» [145, с. 634].

У квітні 2014 р. РЄ та ЄС домовилися у спільній Заяві про Наміри щодо цілеспрямованих заходів співробітництва, які сприятимуть зміцненню потенціалу тих держав СхП, які є членами РЄ, за винятком Білорусі, здійсненню внутрішніх реформ, покликаних наблизити їх до стандартів РЄ та ЄС у питаннях захисту прав людини, демократії та верховенства права [317] (див. підр. 2.4.). Так, М.Л. Ентін підкреслює, що «Брюссель придумав, як можна додатково використовувати РЄ для просування своїх інтересів. У кількох державах ЄС є улюблена зовнішньополітична програма - політика СхП. Вони приставили РЄ до її реалізації. ЄС дав РЄ важливий підряд на підтягування держав СхП до загальноєвропейських стандартів» [46].

РЄ слугує правовим механізмом для налагодження діалогу і співробітництва між ЄС та європейськими державами, що перебувають поза його інституційними межами, міцним організаційно-правовим мостом, що і

надалі зв'язуватиме ЄС з третіми державами. Однак, ні в установчих договорах ЄС, ні в Статуті РЄ не йдеться про внесок цієї організації в процес розширення ЄС. На відміну від Центральноєвропейської ініціативи, для прикладу, однією з цілей створення організації було саме: «забезпечення необхідної підготовки держав - учасників до їх майбутнього членства в ЄС» [221]. Так, М.А. Вахудова підкреслює, що «попри те, що ні Верховний Комісар ОБСЄ, ні Рада Європи формально не були наділені роллю в процесі розширення ЄС, їхні оцінки в багатьох випадках стали ядром для оцінок Європейської Комісії. У такий спосіб вигоди від членства у ЄС посилювали вплив обох міжнародних організацій, наділяючи легітимністю стандарти, які вони встановлювали, й створюючи матеріальні санкції за порушення цих стандартів» [20, с. 159].

Отже, членство держав ЦСЄ в РЄ стало одним з найперших кроків на шляху вступу у ЄС. Держава приєднується до організації з метою удосконалити свою правову систему, зробити її більш дієвою. Зокрема, держави не зможуть вступити до ЄС, поки не переконують РЄ в тому, що вони повністю дотримуються норм ЄКПЛ [1, с. 192]. В оцінці членства у РЄ науковці одностайні. Так, Т.І. Левицький підкреслює, що «шлях до «єдиної Європи», до європейського співробітництва, який є в даний час найвищим досягненням західноєвропейського міждержавного співробітництва, проходить через Раду Європи. РЄ – це той рубіж, подолавши який, європейська держава може готуватись до підкорення наступної висоти - вступу в ЄС. Усі держави - члени Європейського Союзу є і членами Ради Європи, і кожна з них вступала до ЄС, вже будучи членом РЄ» [66, с. 27].

РЄ втілила в життя широкомасштабні програми з підтримання демократичних реформ у державах ЦСЄ, враховуючи національні особливості конкретної держави їх проведення. З метою більш успішного виконання програм РЄ заснувала у столицях держав ЦСЄ центри інформації та документації. За словами М.М. Гнатовського, «ці програми спрямовані не тільки на підготовку держав до вступу в організацію (це завдання фактично повністю виконане), а й більшою мірою, розраховані на інтеграцію національ-

них правових систем держав Центрально-Східної Європи в європейський правовий простір» [26, с. 100]. Програми РЄ дали змогу визначити пріоритети у багатьох сферах, зокрема тих, що стосуються правових питань та захисту прав людини, демократизації держав ЦСЄ, де зусилля спрямовуються на сприяння інтеграції в європейські інституції та на забезпечення відповідності нормам ЄКПЛ. РЄ відіграє важливу роль у процесі розширення ЄС шляхом демократизації держав ЦСЄ та позитивно впливає на співробітництво між двома інституціями. Підтримуючи кандидатів у виконанні своїх зобов'язань щодо вступу до РЄ, організація відкриває шлях до майбутнього повноправного членства у ЄС [268, с. 3]. На шляху подальшого розширення ЄС, РЄ може виявитися потужним форумом як для діалогу між ЄС та Україною та її сусідами, так і для визначення стандартів, що застосовуються на Європейському континенті [79, с. 218].

Участь РЄ у політиці СхП та ін. інструментах у процесі розширення ЄС, запровадилась «інноваційна» міжнародно-правова форма співробітництва, яка не тільки зміцнює взаємовідносини між ними, а є притаманною цим європейським організаціям у процесі демократизації та побудові європейського правового простору.

Отже, на підставі аналізу правових аспектів взаємодії РЄ та ЄС в розширенні об'єднання *sui generis* та саме внеску РЄ у цей процес можемо зробити наступні висновки:

1. Членство держав ЦСЄ в РЄ в процесі розширення ЄС слугувало, по-перше, перехідним етапом перебудови правових систем шляхом демократизації у європейський правовий простір, по-друге, точкою відліку інтеграційного процесу на шляху до членства в ЄС. Маємо підстави вважати, що саме РЄ створює основу європейської інтеграції, яка відбувається в межах ЄС, тобто безпосередньо здійснює свій внесок у розширення ЄС, залучаючи до нього все нові держави Європи.

2. Дослідження правових дій та характеру допомоги, наданої РЄ державам ЦСЄ, її ролі у розширенні ЄС, свідчить про те, що політичний термін «демократизація» містить правову складову. Виходячи з цього, можна

визначити поняття «демократизація» як процес перетворень у правовій сфері, спрямований на поширення цінностей, дотримання прав людини, плюралістичної демократії, верховенства права та приєднання до особливих правових інструментів, зокрема, ЄКПЛ та юридичного механізму захисту цих прав. Складові цього процесу такі: правові засоби у сфері захисту прав людини (стандарти, ЄКПЛ та ін., ЄСПЛ, процедури моніторингу та інші юридичні інструменти); запровадження статусу *«спеціально запрошеного гостя»*; досвід у роботі в органах РЄ (статутних, допоміжних); надання конституційних висновків; спеціальні програми допомоги з метою проведення внутрішніх правових реформ; підготовка держав - кандидатів на вступ до ЄС – виконання політичної частини Копенгагенських критеріїв; спільна участь у політиці розширення та СхП; надання експертної допомоги та ін.

3. Аналіз участі РЄ у процесі розширення ЄС дав змогу виокремити такі правові аспекти взаємодії обох організацій у цій сфері: 1) запровадження для держав ЦСЄ статусу *спеціально запрошеного гостя* при ПАРЄ, а також впровадження та реалізація програм допомоги, які сприяють поглибленню процесів демократизації держав ЦСЄ на шляху інтеграції до ЄС; 2) співробітництво між РЄ та ЄС у побудові європейського правового простору через запрошення до повноправного членства в РЄ та підготовку до членства в ЄС; 3) залучення практично усіх статутних органів і допоміжних інституцій РЄ як безпосередньо, так і опосередковано, до процесу розширення ЄС через використання цілої низки правових інструментів та засобів; 4) імплементація СП РЄ та ЄС, які реалізуються у державах-кандидатах на членство в ЄС; 5) участь РЄ у політиці розширення ЄС – політиці СхП, Південного партнерства та ін.

4. Для держав - кандидатів членство в РЄ стало фактично першим кроком на шляху до вступу в ЄС. РЄ в цьому аспекті відіграє роль проміжного та необхідного етапу – правової платформи подальшого просування інтеграційним шляхом. Хоча стосовно того, що вступ до РЄ є обов'язковим і проміжним етапом для вступу до ЄС, на сьогодні немає жодного офіційного документа *de jure*, але *de facto* членство в РЄ є передумовою членства в об'єднанні *sui generis*.

1.3. Особливості впливу співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом на розвиток сучасного міжнародного права

Поява у міжнародному праві поряд з традиційними суб'єктами утворень міждержавного характеру, а саме РЄ як традиційної форми співробітництва – міждержавної організації, та ЄС як особливого об'єднання *sui generis* з елементами наднаціональності та їх співпраця переконливо засвідчують подальший розвиток сучасного міжнародного права і зумовлюють необхідність постійного дослідження співробітництва між РЄ та ЄС. Водночас, окремі аспекти діяльності у подібних сферах, дублювання роботи, як розмежування компетенції, так і об'єднання функцій, виокремлення правового статусу кожної з них породжують різні дискусії у юристів та науковців щодо визначення специфічних особливостей їх взаємодії на сучасному етапі співробітництва.

Внаслідок поживавлення співробітництва між РЄ та ЄС, правоутворення та правозастосування ними величезного масиву міжнародно-правових норм неодноразово порушувалось питання регламентації «європейського права», яке слугує головним інструментом інтеграції і водночас відтворює, втілює її результати [70, с. 108]. Починаючи з другої половини ХХ ст. розгортання і поглиблення процесів європейської інтеграції, процес формування європейського права значно прискорюється та інтенсифікується. Особливістю сучасного етапу розвитку європейського права є зростання ролі суб'єктивного чинника, що виявляється у виникненні практичної необхідності створення певного масиву спільних правових норм, на підставі яких здійснюється правове регулювання інтеграційних заходів в Європі [115, с. 79]. Європейське право є своєрідним юридичним феноменом, аналогії якого є відсутні на сучасній правовій карті світу. Специфіка його юридичної природи обумовлена перш за все особливостями тієї організації в межах якої воно формується, а також правовою інтеграцією, яка здійснюється між державами-членами, що демонструє застосування методів гармонізації та уніфікації національних правових норм [49, с. 234].

Сьогодні існують кілька концептуальних підходів до тлумачення терміну «*європейське право*», і основним питанням постає, які суб'єкти і правові системи формують його. На думку Б. Топорніна, єдиного «*європейського права*» у чітко визначеному понятійному значенні не існує. Це поняття є збірним і охоплює різні близькі та взаємопов'язані правові феномени. Але науковець зазначає, що це право, на підставі якого відбувається регулювання діяльності Європейських Співтовариств та ЄС загалом [121, с. 17-19]. Так, С.А. Санченко стверджує, що «європейське право розвивається під впливом економічних, політичних і соціальних чинників, які формуються в інтеграційному руслі через діяльність міжнародних міждержавних організацій, серед яких чільне місце посідають РЄ та ЄС» [107, с. 8].

У цьому контексті В. Опришко відзначає, що «правові системи Євросоюзу та європейських міжнародних організацій у цілому мають узгоджене спільне правове поле, яке сприяє їх співробітництву при вирішенні інтеграційних проблем, що зараз існують в Європі. Ці системи можна розглядати як невід'ємні складові єдиного європейського права, частиною і ядром якого поступово стає право ЄС. Це пояснюється тим, що в ньому акумулюються і консоліднуються норми та принципи, які регулюють діяльність європейських міжнародних організацій» [89, с. 11]. Водночас, Т.О. Анцупова вважає, що «найбільша частка у формуванні європейського права належить праву Європейського Союзу, а також дуже значна роль Ради Європи, ОБСЄ і Західноєвропейського союзу. Значення цих організацій у формуванні європейського права важко переоцінити» [8, с. 563]. Такої ж точки зору дотримуються й інші українські вчені, а саме В. Муравйов і К. Смирнова, до складу європейського права відносять право ЄС та право РЄ [85, с. 17].

Однак, О.О. Гріненко заперечує проти включення до системи європейського права правових норм, що створюється в рамках РЄ та ОБСЄ, а розглядає їх як складову європейського простору [29, с. 105]. Зі свого боку і Л.А. Луць виділяє, що європейське право – це нормативно-правовий масив, що містить норми міжнародного права, національного права та права Європейсько-

го Союзу, головним засобом формування європейського правового простору [70, с. 109]. На думку О.В. Стрельцової, «європейське право та європейський правовий простір – взаємопов’язані і взаємодоповнюючі категорії, які не можна протиставляти одна одній. При цьому визначальна серед них категорія «європейське право» [115, с. 76].

Науковці В. Муравйов В. і К. Смирнова, визнаючи «*європейське право*» з його складовими («право Європейського Союзу» та «право Ради Європи»), відзначають його особливу правову природу. На сучасному етапі свого розвитку «*європейське право*» включає норми міжнародного права і норми права міжнародних організацій, які мають іншу міжнародно-правову природу, відмінну від власне міжнародного права та внутрішньодержавного права. Для цього важливо врахувати, що основу європейського права складають спільні цінності, такі як: верховенство права, повага прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин, повага до людської гідності, свободи демократії, рівності (як це визначено у ст. 2 ДЄС, у ст. 3 Статуту РЄ). Ці цінності є спільними для усіх держав - членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність, рівність жінок і чоловіків. Згадані принципи і цінності є спільними для всіх міжнародних організацій, що діють у Європі. Саме на підставі зазначеного фактору норми цих організацій можна вважати складовою частиною європейського права [85, с. 17-18].

На сучасному етапі свого розвитку європейське право справді формується і розвивається здебільшого на наднаціональному і регіональному міжнародному рівнях. При цьому правопорядки ЄС, РЄ, ОБСЄ та інших європейських структур не просто співіснують в межах європейського простору, а й активно взаємодіють між собою, що дає змогу досягти певного рівня узгодженості правових стандартів, які виробляються в рамках зазначених організацій, а потім імплементуються у законодавство їх держав - членів» [115, с. 77].

Останніми роками як у зарубіжній, так і у вітчизняній юридичній літературі широко обговорюється питання «*європейського правового простору*» і можливих шляхів його формування. У цьому контексті М. М. Гнатовський

підкреслює, що «з розширенням числа членів Європейського Союзу та Ради Європи нового, більш широкого змісту набула й ідея *європейського правового простору*» [26, с. 30]. Так, І.В. Зубар зазначає, що європейський міжнародно-правовий простір є результатом правотворчої і правозастосовної діяльності таких регіональних міжнародних організацій, як ЄС, РЄ, ОБСЄ [51, с. 62]. Іншої думки дотримується І.В. Яковюк, який вважає, що європейський правовий простір формується насамперед на основі правових стандартів ЄС, завдяки проведенню ЄС цілеспрямованої політики «правової експансії», що полягає у підписанні різнопланових договорів з третіми державами, які передбачають той чи інший ступінь адаптації їх національного законодавства до законодавства ЄС [144, с. 28]. Так, М.М. Гнатовський також виокремлює три складові європейського правового простору, які послужили основою для розвитку регіонального міжнародного публічного права, яке забезпечує засади мирного співіснування та співробітництва держав, особливих правових систем, створених регіональними міжнародними організаціями, а також національних правових систем держав Європи (як членів РЄ та ЄС, так і інших) [26, с. 66].

Науковці відзначають, що термін «*європейський правовий простір*» має декілька смислових навантажень. У вузькому значенні «*європейський правовий простір*» тлумачать як просторову характеристику сфери дії європейського права, певний географічний регіон, на який поширюється його чинність; територія, в межах якої здійснюється однорідне правове регулювання на підставі норм європейського права. У широкому значенні європейський правовий простір може бути охарактеризований як своєрідне правове поле, в межах якого співіснують і взаємодіють як національні правові системи європейських держав, так і наднаціональна правова система ЄС, а також правопорядки різних регіональних міжнародних організацій (РЄ, ОБСЄ, європейських міжнародних організацій спеціальної компетенції, таких, як Європейська асоціація вільної торгівлі, Організація економічного співробітництва і розвитку в Європі та ін.). У межах цього простору формується європейське право [115, с. 76-77].

Зважаючи на існуючі дискусійні моменти, підсумовуючи підкреслимо, що основними правотворцями європейського права є РЄ та ЄС, а їхні норми перебувають у постійній взаємодії та базуються на спільних цінностях: верховенства права, захисту прав людини, плюралістичної демократії. Яскравим прикладом є ст. 6 ДЄС, яка містить відсилання до ЄКПЛ, визнаючи її засадничі права загальними принципами права Союзу [177, с. 19]. Саме завдяки регіональним міжнародним організаціям здебільшого створюється міжнародно-правовий масив принципів і норм, які з часом утворюють регіональні міжнародно-правові підсистеми універсального міжнародного права [61, с. 75]. Яскравим прикладом такого процесу є правотворчість РЄ та ЄС. Як суб'єкти міжнародного права вони об'єднують на своїх політико-правових засадах значну кількість держав, розташованих в європейському регіоні та поза його межами, мають усталені відносини між собою та з іншими міжнародними організаціями – ООН, ОБСЄ та ін., завдяки чому створені ними норми права, доповнюють або розвивають норми міжнародного права на регіональному ґрунті [108, с. 41].

У той саме час детальне дослідження показує, що РЄ та ЄС тісно взаємодіють у сфері правового співробітництва як творці європейського права шляхом вдосконалення міжнародно-правових норм, оскільки усі держави - члени ЄС є одночасно членами і РЄ. Відповідно, розглянувши кілька концептуальних підходів до трактування термінів *«європейське право»*, *«європейський правовий простір»*, вважаємо, що норми права ЄС та права РЄ та їх правові системи, які базуються на спільних цінностях, взаємодоповнюючи одна одну, є складовими європейського права та європейського правового простору.

За допомогою спільної правотворчої і правозастосовної практики РЄ та ЄС створюється величезний масив міжнародно-правових норм в європейському правовому просторі, які становлять невід'ємну частину європейського права та поступово можуть набувати універсального характеру, тим самим здійснюючи значний внесок у розвиток права міжнародних організацій та сучасного міжнародного права загалом. Європейські держави, реалізуючи правові норми РЄ та ЄС через свої національні правові системи гармонізуючи їх, наближаються до

своїєї стратегічної мети – створення єдиного європейського інтегрованого правового простору як основи регулювання проблем у різних сферах та напрямках.

Динамічний і прогресивний розвиток права міжнародних організацій і сучасного міжнародного права породжує новітні форми співробітництва, активними суб'єктами яких виступають ММО. Міжнародні інституції, реалізуючи своє право зовнішніх зносин у процесі співробітництва між собою використовують інші форми відносин, відмінні від держав з ММО. Сучасні тенденції розвитку права міжнародних організацій тісно пов'язані зі становленням інституту членства однієї ММО в іншій. Активне співробітництво ММО зумовило появу взаємин нового формату, а саме, членства однієї міжнародної організації в іншій. Як правило, членами ММО вважаються держави, але практика сучасного міжнародного права засвідчує, що членами ММО є й інші міжнародні організації. Враховуючи це, Комісія з міжнародного права ООН у Проекті статей щодо відповідальності ММО дала таке визначення: «Міжнародна організація – це організація, яка створена на основі міжнародного договору чи іншого документа, що регулюється міжнародним правом, яка володіє міжнародною правосуб'єктністю. ММО можуть включати в якості членів інші утворення, окрім держав» [208]. З цього трактування випливає, що членами ММО можуть бути інші ММО з різними видами членства. На думку А. Я. Капустіна, «держави створюючи міжнародні організації, можуть передбачити в її діяльності участь інших міжнародних організацій» [55, с. 101].

З кожним роком збільшується кількість ММО, які відкриті для участі інших суб'єктів міжнародного права, а саме ММО. До прикладу, Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) передбачає вступ в якості повноправного члена будь-яку регіональну організацію економічної інтеграції [112]. Отож, можемо констатувати, що у деяких установчих документах ММО передбачена участь у їхній роботі інших організацій, а відсутність подібних положень не є перешкодою для налагодження і розвитку співробітництва між міжнародними організаціями загалом.

Особливі відносини, які сьогодні склалися між РЄ та ЄС актуалізують деякі концептуальні ідеї А. Ідена та положення проекту Договору про створення Європейського політичного співтовариства, послужили основою для зародження ідеї членства однієї міжнародної організації в іншій та спільної платформи діяльності. У зв'язку з цим доцільно виокремити особливості цих пропозицій і визначити їх вплив на подальше співробітництво між РЄ та ЄС.

Так, на засіданні КМРЄ у 1952 р., британський экс-міністр закордонних справ А. Іден виніс на обговорення план перебудови РЄ, а саме реорганізацію РЄ, внаслідок якої її статутні органи могли одночасно бути міністерськими і парламентськими структурами для ЄОВС, Європейського оборонного співтовариства, а також будь-яких інших міжнародних організацій з такими ж структурою та членством. Водночас, РЄ залишалась за своїм Статутом консультативним органом і форумом для міжурядового та парламентського співробітництва в Європі. Відповідно, з одного боку, РЄ стала б складовою ЄОВС і перетворилася на дворівневу структуру: в повному складі КМРЄ та ПАРЄ продовжували б роботу, відповідно, як структура міжурядового співробітництва та консультативний парламентський орган. З іншого боку, КМРЄ та ПАРЄ регулярно засідали б у звуженому складі з представників держав - членів ЄОВС [292].

Позитивним наслідком реалізації основних пропозицій А. Ідена мала б стати тісна інтеграція РЄ та ЄОВС, завдяки якій у майбутньому вдалося б уникнути дублювання повноважень. Відповідно, РЄ отримала б новий напрям роботи, стала ключовою організацією євроінтеграційних процесів, а ЄОВС отримало б дієвий механізм та матеріальну базу для своєї діяльності. Однак плану А. Ідена не судилося бути реалізованим через дипломатичний опір з боку деяких держав - членів ЄОВС (зокрема, Франції), які побоювалися, що перебудова політичної архітектури Західної Європи покладе край планам поступового будівництва «Сполучених Штатів Європи», тобто Європейської федерації [92, с. 300].

На думку І.В. Яковюка, своєю позицією «держави - члени ЄОВС засвідчили, що створюване ними об'єднання повинно мати наднаціональний характер, а

тому може і буде співпрацювати з РЄ як інтеграційним об'єднанням міжурядового характеру, але не може бути так чи інакше «вмонтоване» в його конструкцію, оскільки ставить перед собою принципово іншу мету і використовує для цього специфічні методи» [145, с. 60].

Однак, кілька ідей та пропозицій А. Ідена у 1953 р. були закладені у проект Договору про створення Європейського політичного співтовариства, яке мало стати органом координації політики у сфері зовнішніх зносин, безпеки та економічного співробітництва держав - засновниць Європейських Співтовариств та єдиною інституційною структурою для їхньої всебічної інтеграції. Проект передбачав, зокрема, створення Парламенту Співтовариства, перша палата якого (Палата народів) обиралася б шляхом загального, рівного, прямого і таємного голосування, а друга палата (Сенат) - національними парламентами держав - членів відповідно до процедури, затвердженої кожною державою окремо [269, с. 15-16]. Складовою частиною цього проекту мав бути Протокол про зв'язок з РЄ, ст. 1 якого виділила, що «Консультативна Асамблея РЄ складається з членів Сенату Об'єднання і відповідної кількості представників інших держав РЄ, встановленої відповідно до чинної пропорції представництва». Ст. 6 Проекту передбачено, що «ЄОВС та РЄ проведуть консультації стосовно можливості визначення єдиних представництв для своїх відповідних інституцій». Водночас, передбачалось представництво Ради на засіданнях КМРЄ, регулярний взаємний обмін інформацією, рекомендаціями, зокрема щодо проектів багатосторонніх договорів, можливості функціонування спільних адміністративних служб обох організацій. Водночас, сам Протокол планувалося зробити додатком до Статуту РЄ [269, с. 69-70]. Однак, як план А.Ідена, так і проект Договору про створення Європейського політичного співтовариства з Протоколом так і не були підписані, а спільні напрями співробітництва між РЄ та Європейськими Співтовариствами на той час розійшлися.

Так, уже у Резолюції (74)4 «Щодо майбутньої ролі РЄ», КМРЄ підкреслив намір і надалі розбудовувати взаємодоповнюючу систему з іншими ММО та інституціями, зокрема з Європейськими Співтовариствами [296]. У Резолюції 805

(1983) «Про Європейську співпрацю у 1980-х р.» ПАРЄ підтвердила, що «Співтовариства жодним чином не бажають втручатися до сфери юрисдикції РЄ і продовжуватимуть конструктивне співробітництво з нею» [299]. Це свідчило проте, що РЄ та Європейські Співтовариства не розглядали більше питання про спільну платформу діяльності, а функціонували відокремлено, виконуючи кожна свої поставлені завдання, однак тісно співпрацюючи між собою й надалі.

У підготовленій з цього приводу доповіді у 1995 р., Ж.-К. Міньюном, підкреслювалося, що «Рада Європи – це природна інституційна структура для будівництва Великої Європи, а ПАРЄ повинна заповнити, «демократичний дефіцит», через набуття нею ролі другої парламентської палати ЄС, котра представляла б національні парламенти Відповідно ПАРЄ могла б засідати у вузькому форматі, що складався б з делегацій парламентів лише держав – членів ЄС» [254, с. 34]. Підтримуючи позицію Ж.-К. Міньюна, Д. Хьоффел у доповіді 2001 р. під назвою «Друга Європейська палата», висунув також аргументи на користь створення другої парламентської палати ЄС (Європейського сенату) [220, с. 33-35]. На його думку, друга Європейська палата могла б складатися з однакової кількості депутатів від національних парламентів держав - членів ЄС на базі не ПАРЄ, а регулярної Конференції комітетів з європейських питань – консультативного форуму, що, починаючи з 1989 р. збирає для обговорення та обміну досвідом представників профільних комітетів національних парламентів держав - членів ЄС, що відповідають за питання європейської інтеграції та відносин з ЄС [243, с. 8-9].

Як відомо, членами РЄ є 47 держав, а ЄС – всього 28. Відповідно, члени національних парламентських делегацій третіх держав могли б отримати своєрідний «асоційований статус при другій парламентській палаті ЄС, а саме статус «спеціально запрошеного гостя». Відповідно, це надало б можливість представникам національних парламентів брати участь в обговоренні найважливіших питань розвитку ЄС і тим самим впливати на процес ухвалення рішень загальноєвропейського значення. Створення другої парламентської палати ЄС саме на основі ПАРЄ найбільшою мірою відповідало б інтересам Європи без роз-

подільчих ліній. У разі схвалення державами – членами ЄС ідеї створення другої парламентської палати ЄС, ПАРЕ могла б слугувати своєрідною інституційною основою для цього органу, забезпечивши йому як склад національних парламентаріїв, так і всю апаратну та технічну структуру для започаткування діяльності.

Як відзначає І.С. Піляєв, «забезпечення інституційної присутності в другій парламентській палаті ЄС пострадянських держав - учасниць РЕ сприяло б закріпленню останніх у «європейській орбіті» і відповідно стало б додатковим чинником зміцнення демократичної безпеки і співробітництва в загальноєвропейському масштабі» [92, с. 307]. Однак, тривалі дискусії навколо питань розвитку і функціонування цих міжнародних організацій ще довгий час проводилися в колах посадовців як РЕ, так і Європейських Співтовариств та не мали жодних правових наслідків. На теренах сучасної Європи – європейського правового простору, свої завдання як окремі міжнародні організації виконують РЕ та ЄС, що обрали свій шлях побудови і розвитку у різних напрямках, але тісно співпрацюючи й надалі. Водночас, за більш як півстоліття взаємодії, РЕ та ЄС виробили свій механізм співробітництва з певними особливостями.

Питання участі ЄС у міжнародних організаціях сьогодні не втрачає актуальності, а в науці міжнародного права і права ЄС ведуться дискусії щодо правової природи об'єднання *sui generis*. З цього приводу О.О. Гріненко зауважує, що «Європейський Союз є особливим утворенням, яке пройшло шлях від міждержавної організації, проте ще не набуло статусу держави... При здійсненні зовнішніх зносин Союз має суттєві відмінності від міжнародної організації, проте ще не має всіх функцій, притаманних державам» [28, с. 81]. Участь ЄС у роботі інших ММО є також важливою ознакою правосуб'єктності на міжнародній арені. Однак, в жодному з установчих договорів ЄС не зафіксовано, що ЄС може бути членом інших міжнародних організацій. Так, Р. Фрід, ще до набуття чинності Лісабонських договорів виокремив дві проблеми:

– внутрішню – спроможність ЄСп працювати в іншій міжнародній організації як результат розподілу повноважень між членами і Спільнотою;

– зовнішню – це статuti інших міжнародних інституцій та ставлення третіх держав щодо позицій ЄС в цих ММО [271, с. 119].

Від самого початку заснування ЄСп, його установчі договори не містили положень, які б чітко окреслювали повноваження Спільноти щодо членства в ММО. Так, у ст. 300 Договору про заснування Європейського Співтовариства говорилось тільки про можливість укладання угод, «які створюють конкретні інституційні межі шляхом організації процедури співпраці» [40, с. 174-175], або угод з ММО «про створення асоціацій, які передбачають взаємні права та обов'язки, спільні дії та особливі процедури» (ст. 310) [40, с. 178].

Саме Суд ЄС визнав, що ЄСп має компетенцію брати участь у заснуванні ММО та бути членом таких організацій [259, с. 756]. Відсутність в установчих документах чітких положень щодо участі у роботі ММО або членстві в них призвела до того, що процес становлення форм співробітництва ЄСп з міжнародними організаціями утверджувався дуже повільно і непросто. Насамперед, постало питання, хто саме – Співтовариства чи ЄС може стати членом міжнародних організацій. До 2009 р. правосуб'єктність мали лише Співтовариства і могли укладати міжнародні договори, і ситуація виправилась тільки з ратифікацією Лісабонських договорів, де в ст. 47 ДЄС зазначено, що «Європейський Союз володіє правосуб'єктністю» [177, с. 41].

Членство ЄС у міжнародних організаціях за сучасних обставин може набувати таких форм: створення нових організацій та приєднання до тих, що існують. Як свідчить практика, ЄСп має право засновувати міжнародні організації. Для прикладу, ЄСп взяло участь у створенні Організації з рибальства у північно-західній Атлантиці [187, с. 1] та Організації з збереження лосося в північній частині Атлантичного океану [186, с. 25-31].

Невирішені суперечності, як з державами-членами, так і з третіми державами та ММО є однією з головних причин того, що правовий статус ЄСп / ЄС та форми представництва відрізняються залежно від конкретної організації [249, с. 32]. Рішення, які ухвалюються згідно із заявками ЄС на участь у ММО, суттєво різняться. При цьому враховуються функціональна специфіка

обох організацій, кількість і роль держав - членів ЄС в іншій організації [87, с. 361]. Можна виділити специфічну особливість для ЄС у процесі співробітництва з міжнародними організаціями, реалізуючи своє право посольства у таких формах: безпосередньої участі у їх роботі шляхом повного членства; участі як спостерігача; асоційованого члена.

ЄС став повноправним членом багатьох ММО. Так, ЄС в особі ЄСп є членом Світової організації торгівлі з 1 січня 1995 р. і ЄК виступає від імені ЄС на засіданнях СОТ [123, с. 335]. ЄСп має статус дійсного члена у ФАО з грудня 1991 р. [87, с. 361]. Також ЄСп є одним із засновників ЄБРР, підписало угоду про створення Банку 29 травня 1990 р. і стало його дійсним членом [152]. Крім того, на думку Р.А. Вессела, ЄС є *de facto* членом Всесвітньої митної організації, а його участь в Організації з економічного співробітництва та розвитку за змістом наближена до повного членства [272, с. 632].

У багатьох міжнародних органах та організаціях ЄСп має статус спостерігача, який передбачає, що ЄС може бути присутнім на засіданнях органу чи організації, але без права голосу [240, с. 263-264]. До них належать ООН, у системі якої ЄСп має статус спостерігача в Генеральній Асамблеї, Економічній та Соціальній Раді, таких регіональних і функціональних комісіях, як Комісія з прав людини, Комісія зі сталого розвитку, більшості спеціалізованих установ, включаючи МОП, ВООЗ, ЮНЕСКО [249, с. 32]. Такий статус ЄС у цих організаціях К. Зіглер охарактеризувала як «особливий статус учасника у зв'язку з відсутністю спеціальних положень у відповідних договорах» [50, с. 39].

Отже, як свідчить аналіз окремих аспектів участі ЄС в ММО можна зробити узагальнення про те, що представництво ЄС в ММО відображає гнучкість режиму зовнішніх відносин, та окрім юридичної природи має й політичну складову. Оскільки юридичні повноваження розділені між Союзом і його державами-членами, фактичне використання цих повноважень значною мірою залежить від можливостей, запропонованих відповідною організацією.

На сучасному етапі розвитку взаємин між РЄ та ЄС триває пошук нових шляхів побудови ефективного інституційного механізму співробітництва між обома організаціями [76, с. 93]. На сьогодні відкритим залишається питання, яким правовим документом має бути закріплений статус відносин і яким він є між РЄ та ЄС. Так, М.М. Гнатовський вважає за «доцільне укладення рамкової угоди між міжнародної організації, метою якої повинно стати надання належного розвитку існуючому між ними співробітництву, підвищення ефективності розробки і здійснення нових спільних проектів» [26, с. 103].

Для прикладу, на універсальному рівні Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН визначено стан і форми співробітництва (*modalities of cooperation*) ЄС в Генеральній Асамблеї ООН як спостерігача [289]. На регіональному рівні відносини між РЄ та ОБСЄ визначаються підписаним відповідними Генеральними Секретарями у 2000 р. документом «Відносини між ОБСЄ та Радою Європи: Спільний каталог форм співробітництва (*modalities of cooperation*)», що містить докладну інформацію про форми співпраці [175]. ОБСЄ визнає ЄС ключовим партнером, однак відносини між ними також не чітко врегульовані, а Правила процедури ОБСЄ містять формальну інформацію щодо співробітництва між міжнародними організаціями та передбачають відвідування засідань директивних органів без права участі у виробленні документів, ЄК відводять одне місце поруч із місцем держави - учасника, яка головує в ЄС [265].

Серйозного обговорення потребує питання щодо приєднання ЄС до Статуту РЄ. У цьому контексті О. Кресін нагадує, що «ще у 1980 роках у документах їх відносин зародилася ідея асоційованого членства Європейських Співтовариств у РЄ через приєднання до Статуту та конвенцій РЄ» [60, с. 146-147]. Проблема не втратила актуальності дотепер: оскільки ЄС не є класичною ММО, а об'єднанням *sui generis*, відносини між ними чітко не врегульовані, з цього приводу неодноразово поставало питання про інтеграцію його до структури РЄ шляхом асоційованого членства чи асоційованого партнерства.

ЄСп мало спеціальні відносини з РЄ, які визначені ще у ст. 303 Договору про заснування Європейського Співтовариства [40, с. 176], які однак, на той

час не призвели до надання ЄСп статусу спостерігача при організації. Ще у Доповіді Коломбо 1986 р. наголошувалася важливість для розвитку європейського співробітництва за участі самого ЄС в діяльності РЄ «у спосіб, що має бути визначений у ст. 230 Договору про заснування Європейського Співтовариства аж до приєднання до Статуту Ради Європи» [174, с. 17]. Вирішення цього питання сприяло б розв'язанню і багатьох правових проблем цієї сфери, оскільки основою для взаємоприйняттого рішення могло б слугувати подальше вдосконалення засад участі ЄС в діяльності РЄ, включаючи надання йому в певних визначених випадках і права голосу.

Питання приєднання ЄС до Статуту РЄ ще 1993 р. порушив ЄП у Резолюції «Відносини між РЄ та ЄС», зазначивши, що органи ЄС повинні брати постійну участь у роботі РЄ та закликав ЄК до кінця довести порушене питання, а ЄС – приєднатись до Статуту РЄ для гарантування рівноваги в Європі [290, с. 45-46]. У Рекомендації 1613(2003) «Рада Європи і Конвенція для майбутньої Європи» ПАРЕ наголосила, що у відносинах між двома організаціями слід посилити інституційну присутність ЄС в РЄ, що сприятиме зміцненню зв'язків між ними [278]. Також у Плані дій 2005 р., ухваленому на Варшавському саміті глав держав і урядів держав - членів РЄ зазначалося, що ЄС слід приєднатись до Статуту РЄ [147]. У виступі на січневій частині сесії ПАРЕ 2003 р. колишній ГСРЄ В. Швіммер підкреслив взаємодоповнювальну роль РЄ та ЄС у розбудові єдиної Європи з населенням понад 800 мільйонів та запропонував розглянути можливість одержання ЄС статусу асоційованого члена РЄ [331, с. 3].

У цьому контексті доцільно відзначити, що у практиці ЄС, на відміну від інших міжнародних організацій, відносини асоціації створюються й чітко регулюються міжнародною угодою, тобто є договірними. Асоціація з ЄС відрізняється від асоційованого членства в міжнародних організаціях і полягає в тому, що:

по-перше, на відміну від обов'язкової участі асоційованих членів інших міжнародних організацій в установчих документах останніх, асоційовані

партнери ЄС не є учасниками установчих договорів об'єднання, а юридичною основою асоціації з ними слугують міжнародні угоди про асоціацію;

по-друге, на відміну від інших міжнародних організацій, для яких характерна є обмежена участь асоційованих членів у роботі їх органів, асоціація з ЄС, навпаки, передбачає створення окремого інституційного механізму, в рамках якого й координується співробітництво сторін [12, с. 8].

Так, Ю.В. Щокін підкреслює, що юридичною базою асоціації є неодмінна участь асоційованого члена в міжнародному договорі, що засновує ММО. Така участь має обмежений характер і може виявлятися:

а) в участі в договорі, що становить невід'ємну частину Статуту організації;

б) у приєднанні до Статуту з використанням інституту застережень, що передбачає встановлення окремих правових режимів між учасниками Статуту;

в) у приєднанні до окремих положень Статуту [142, с. 140].

У цьому контексті І.А. Березовська зауважує, що «асоціація може мати характер обмеженого членства в організації (наприклад, асоційоване членство в РЄ), а може й не передбачати членства в організації, і тоді асоційований партнер має свій особливий статус у рамках об'єднання [12, с. 13-14].

Так, статус асоційованого члена РЄ ближчий до статусу повноправного члена цієї організації, тобто за Статутом Ради Європи (ст. 5) [113, с. 13] є видом членства. Асоційоване партнерство в ЄС не є формою участі в діяльності цієї організації, а формою співробітництва з нею третіх держав. Так, ст. 217 ДФЄС, що служить правовою базою асоціації, не містить чітких вимог до асоціації, а тільки передбачає «взаємні права та обов'язки» [177, с. 144].

Водночас, набуття ЄС статусу асоційованого членства в РЄ не має жодних юридичних підстав. По-перше, згідно зі ст. 4 Статуту Ради Європи, членами організації можуть бути тільки європейські держави. А ст. 5 Статуту Ради Європи передбачає можливість набуття статусу асоційованого члена тільки європейською державою [113, с. 13]. Асоційований статус згідно зі ст. 5 Статуту Ради Європи був наданий тільки ФРН та Саар у 1950 р., два рази у практиці РЄ [129,

с. 40]. По-друге, права асоційованого члена менші за надані ЄСп угодами 1987р., 1996 р. у формі листів та ін. документами, укладеними між РЄ та ЄС.

Необхідну юридичну основу можна було б створити за допомогою внесення поправки до Статуту Ради Європи у формі протоколу, але це довга і складна процедура, що потребує підписання і ратифікації двома третинами держав - членів згідно зі ст. 41 Статуту РЄ. Також необхідно буде внести доповнення до низки пов'язаних зі ст. 4 положень у ст. 14, 15 b, 25, 26, 36d, 38, 42 та ст. 20 а [113, с. 11-24]. Кращим варіантом було б прийняття Статутної резолюції. Таку техніку КМРЄ використовував в минулому, роблячи доповнення до Статуту Ради Європи. Тоді не потрібно було вносити жодних поправок до статутних положень [129, с. 124]. Відповідно, у такий спосіб Статут Ради Європи не буде змінено, а лише розширено положеннями щодо особливостей участі ЄС – як приклад, Статутна Резолюція 93(26) «Про статус спостерігача» [318].

У своєму меморандумі «Одна Європа – Європа партнерства: на шляху асоційованого партнерства між РЄ та ЄС» В. Швіммер висловив надію на зміцнення відносин і вивчення перспектив асоційованого партнерства між РЄ та ЄС, з наданням останньому саме особливого статусу. На думку посадовця, ЄС як асоційований партнер може представляти усі 28 держав - членів у тих сферах, в яких останні передали йому повноваження. Це означає, що він буде прямо залучений до процесу ухвалення рішень у всіх напрямках діяльності РЄ та у всіх її статутних органах [225]. Науковці Ф. Бенуа-Ромер та Г. Клебес також підтримують ідею асоційованого партнерства, що на їх думку допомогло уникнути б конкуренції та виключило б дублювання дій на практичному рівні [129, с. 124].

У своїй доповіді «Рада Європи – Європейський Союз: Основна ціль для Європейського континенту», Ж.-К. Юнкер порушив питання приєднання ЄС до Статуту РЄ, зазначивши, що наступним кроком у відносинах між організаціями мало б стати приєднання ЄС до РЄ після набуття правосуб'єктності ЄС. Приєднання до РЄ має тільки одну ціль: допомогти європейським організаціям розвиватись в інтересах європейців, сприяти прогресу в напрямі Європи без

розподільчих ліній, де свобода, особистість і безпека гарантовані в повному обсязі [204, с. 29]. Водночас, таке приєднання уможливило б більш ефективний розподіл сфер компетенцій між двома ключовими європейськими інституціями.

До прикладу, *асоційоване партнерство* як вид членства було запроваджено у практиці ЗЄС у 1994 р. Цей статус був наданий дев'ятьом державам Центральної Європи з метою їх підготовки до інтеграції – приєднання до ЄС та зміцнення відносин через посилення статусу у межах ЗЄС та через співробітництво в рамках Альянсу. Статус «*асоційованого партнера*» ЗЄС, що базується на стабільності, гарантуючи демократію, верховенство права, права людини, повагу і захист меншин було надано Республіці Болгарія, Чехії, Естонській Республіці, Угорській Республіці, Латвійській Республіці, Республіці Литва, Республіці Польща, Румунія і Словацькій Республіці. Цей статус не спричиняє жодних змін для модифікованого Брюссельського договору і передбачає такі права для асоційованих партнерів:

- вони можуть брати участь у засіданнях Ради, але не можуть блокувати рішення, яке є предметом консенсусу держав - членів;
- регулярно інформуватимуться Радою ЗЄС щодо діяльності її робочих груп і можуть бути запрошені на засідання *ad hoc*;
- відповідно з рішеннями, ухваленими державами - членами, що стосуються «гуманітарних і рятувальних завдань, бойових заходів в кризовому управлінні, включаючи миротворчість» можуть брати участь у їх реалізації;
- точні умови їх участі, в тому числі в кожній такій операції ЗЄС будуть узгоджуватися в кожному конкретному випадку та ін. [239].

Сьогодні *асоційоване партнерство* як вид членства міжнародних організацій ще не отримав свого практичного застосування у діяльності більшості ММО. Однак, на підставі проведеного аналізу існуючих видів участі ЄС в інших організаціях можна дійти висновку, що ЄС – це наднаціональна організація, що постійно еволюціонує і в процесі співробітництва з іншими ММО використовує як традиційні форми участі, так й «інноваційні». Яскравим

прикладом цього є *асоційоване партнерство*, що встановилось у ході взаємного співробітництва між РЄ та ЄС.

Важливим постає питання, в чому полягає особливість *асоційованого партнерства* для двох ММО? По-перше, ЄС не є, а ні міжнародною організацією традиційного типу, ні державою, а особливим утворенням *sui generis*. Відповідно, для залучення ЄС до роботи в органах РЄ необхідний спеціальний підхід, щоб враховував інтереси як держав - членів ЄС, так і всіх держав - членів РЄ. Тому закріплення тісніших зв'язків між РЄ та ЄС потребує спільних рішень від двох ММО. З набуттям правосуб'єктності ЄС, ситуація з закріпленням відносин у формі *асоційованого партнерства* є цілком реальною. Участь ЄС у РЄ у формі *асоційованого партнерства* торкнеться наступних питань: сфер співробітництва, права голосу та фінансового внеску ЄС. Що стосуються участі ЄС у механізмі контролю ЄКПЛ, то ситуація буде вирішена тільки з приєднанням ЄС до ЄКПЛ.

По-друге, рівень співробітництва між РЄ та ЄС виходить за межі прав, якими володіють спостерігачі. Це *партнерство* має більш як півстолітній досвід взаємодії. РЄ та ЄС поділяють спільні цінності: верховенство права, права людини і демократія. Між цими організаціями загалом, як і між відповідними та допоміжними органами підписані угоди про співробітництво, створено спільний орган – Контактна група в рамках КМРОВЄ та КР та спільний комітет ПАРЄ та ЄП. ЄС бере участь у роботі КМРЄ без права голосу, у 34 Керівних комітетах РЄ, у розширених часткових угодах, має статус асоційованого члена і спостерігача у допоміжних інституціях РЄ. Запроваджено особливі і відмінні від усіх інших видів співробітництва міжнародно-правові форми співробітництва, а саме СП, участь ЄС у конвенціях РЄ, участь РЄ у процесі розширення ЄС, обмін представництвами на посольському рівні та ін. (дет. див підр. 2.1.). Тому, враховуючи ст. 217 ДФЄС, яка містить правові засади асоціації, однак не містить чітких вимог до неї, а тільки передбачає, що «Союз може укласти угоди з однією або більше третіми державами або міжнародними організаціями, що запроваджують асоціацію, включаючи взаємні права та обов'язки, спільні

дії та спеціальні процедури» [177, с. 144], можемо припустити, що юридичне закріплення цього питання частково врегульоване.

На нашу думку, остаточно закріпити відносини між РЄ та ЄС у формі «асоційованого партнерства» можна одним із запропонованих способів шляхом:

- 1) прийняття Статутної резолюції такого виду, як Статутна Резолюція 93(26) «Про статус спостерігача»;
- 2) укладання міжнародної угоди відповідно до ст. 217 ДФЄС;
- 3) приєднання до Статуту РЄ з використанням інституту застережень, що передбачає запровадження окремих прав і обов'язків між учасниками Статуту.
- 4) укладання міжнародної угоди «особливого виду», як Проект угоди про приєднання до ЄКПЛ (див. під. 2.2.).

Новий формат, у якому ми розглядаємо «асоційоване партнерство», має низку особливостей. По-перше, ЄС має продемонструвати свої наміри такого партнерства *de jure*. Як підтверджує практика їх взаємовідносин, ЄС не бажає підтверджувати офіційно, що саме досвід і правова підтримка РЄ є запорукою стабільності механізму функціонування ЄС. По-друге, існують певні правові перешкоди. Вони стосуються, насамперед, установчих документів обох ММО, що мають бути доповнені чи розширені. Водночас, ЄС отримає право голосу у певних випадках у статутних органах РЄ, як член Організації, або як сторона, що представляє інтереси 28 держав - членів. Відповідно, РЄ, своєю чергою, отримає додаткові фінансові внески. *Асоційоване партнерство* як інноваційна форма співробітництва між РЄ та ЄС, вид членства та новий закріплений формат взаємин стане незаперечним аргументом підтвердження існування єдиного європейського правового простору, заснованого на спільних цінностях.

Поміж тим, актуальним питанням сьогодення є ситуація, що пов'язана з процесом виходу Великої Британії з ЄС (т. зв. *Brexit*) та від'єднання від ЄКПЛ (т. зв. *EXcit*). *Brexit* стане першим прецедентом, коли держава припиняє своє членство в ЄС. Питання виходу Великої Британії з ЄС стоїть на порядку денному уже декілька років, а сам механізм виходу держави з ЄС регламентовано ст. 50 ДЄС та передбачає укладання угоди, в якій

формулюються умови виходу держави - члена з урахуванням меж майбутніх взаємин з ЄС [177, с. 43-44]. З цього приводу, Бехруз Хашматула відзначає, що «ЄС є особливою міжнародною організацією, швидше об'єднанням наднаціонального характеру, заснованого на власній правовій системі, що не дозволяє йому регулювати право і процедуру виходу держав - членів на основі застосування положень Віденської конвенції 1969 р.» [13, с. 91].

Сьогодні в науковій доктрині панує плюралізм думок щодо доцільності виходу з ЄС і його правових наслідків для європейського правового простору. Домінує варіант неоднозначності щодо такої ситуації в майбутньому у системі міжнародних відносин і їх регулятора – міжнародного права, в тому числі і права ЄС. Водночас постає ряд питань, як *Brexit* вплине на співробітництво з РЄ, на систему захисту прав людини, передбачену ЄКПЛ та роботою ЄСПЛ, а також як це позначиться на майбутньому співробітництві між ЄС та Україною.

Як зазначає проф. С. Гріп, *Brexit* не має ніяких безпосередніх наслідків для РЄ, оскільки сорок відсотків держав - членів не належать до ЄС. Велика Британія є однією з найстаріших демократій у світі, разом з Францією та США є місцем народження ідеалу прав людини, і є державою - засновником РЄ. Формально *Brexit* не матиме впливу, навіть незважаючи на те, що залишивши ЄС, Велика Британія просто об'єднається з існуючими дев'ятнадцятьма державами РЄ, які не є членами ЄС, але і надалі залишаться у спільному європейському правовому просторі.

Наслідки *Brexit* щодо ЄКПЛ також суперечливі. Проте багато з тих, хто виступає за *Brexit*, вороже ставляться і до ЄКПЛ, інші не розуміють, що вихід ЄС залишить британські зобов'язання по ЄКПЛ [321]. Водночас, поряд з *Brexit* постало також питання про вихід Великої Британії з ЄКПЛ (денонсацію) на етапі пропозицій і обговорення та отримало назву т. зв. «*EXcit*». Так, ст. 58 ЄКПЛ передбачає, що «Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договір-

ні Сторони. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестас бути членом Ради Європи, перестас бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах» [180].

Як свідчить практика, членство саме в РЄ і підписання ЄКПЛ передус членству в ЄС. Відповідно, у разі виходу з ЄКПЛ, Велика Британія втратить членство і в РЄ. Але це тільки прогнозовані варіанти. Водночас, у випадку завершення процесу *EXcit*, правові наслідки можуть позначитися на демократії, верховенстві права, а особливо на питаннях захисту прав людини на Європейському континенті. Це стане першим міжнародним прецедентом у зазіханні на європейські цінності та безпосередньо позначиться на співробітництві між усіма суб'єктами міжнародного права.

Щодо самого співробітництва між РЄ та ЄС, то ситуація за різними оцінками після *Brexit* кардинально не поміняється. Вважаємо, що наслідки *Brexit* не позначаються на інституційному і договірному рівнях взаємовідносин двох організацій та не вплинуть на встановлені міжнародно-правові форми співробітництва. В іншому випадку, Велика Британія буде просувати свої інтереси в рамках РЄ та виконувати рішення ЄСПЛ у разі відмови від *EXcit*.

Водночас, процес *Brexit* буде мати вплив на подальше співробітництво між ЄС та Україною. На думку І.В. Яковюка, успіх *Brexit* породить для України серйозні проблеми в середньостроковій перспективі. Насамперед, Україна втратить сильного союзника з жорсткою антиросійською позицією в рамках ЄС. Посилення внутрішніх протиріч всередині ЄС відволікатиме увагу європейців від українських проблем. Нарешті, ЄС ймовірно на невизначений час може закрити тему розширення [146, с. 29]. З іншої сторони, Україна має більше часу для наближення свого законодавства до європейських стандартів, а саме РЄ та ЄС, і виконання умов Угоди про асоціацію 2014 р.

Brexit став певним рубіконом, пройшовши який, політичні еліти європейських держав повинні переглянути підходи до розвитку європейської інтеграції, і одним із механізмів додання їй певної гнучкості є реалізація концепції «Європи двох швидкостей» шляхом застосування просунутого співробітництва або ж імплементації нового механізму [88, с. 112]. *Brexit* являє собою складну багатoelementну задачу, систему великої кількості завдань, що супроводжують вихід країни із наддержавного об'єднання, докорінні зміни в державі та праві [69, с. 109]. Вихід Великої Британії з ЄС – це нові процеси у праві міжнародних організацій та праві ЄС також. Наслідки *Brexit* матимуть більш економічний і політичний характер та позначатимуться на встановленні нового правопорядку та в деякій мірі, буде порушена і цілісність європейської правової системи.

Отже, на підставі аналізу особливостей впливу співпраці між РЄ та ЄС на розвиток сучасного міжнародного права можемо зробити наступні висновки:

1. Правові системи РЄ та ЄС беруть участь у формуванні європейського права та тісно співпрацюють у сфері правового співробітництва як фундатори європейського правового простору шляхом удосконалення міжнародно-правових норм, оскільки усі держави - члени ЄС є одночасно членами РЄ. Сьогодні РЄ та ЄС надалі активно співпрацюють, просуваючи та підтримуючи демократію, використовують різні правові інструменти та юридичні засоби на всіх рівнях формуючи єдиний європейський правовий простір.

2. Ідеї Плану А. Ідена та положення проекту Договору про створення Європейського політичного співтовариства послужили основою для підняття питання щодо членства однієї міжнародної організації у іншій та спільної платформи діяльності. Протягом багаторічного співробітництва між РЄ та ЄС запроваджено механізм тісних відносин, однак, відсутність юридичного закріплення рівня відносин між РЄ та ЄС породжує численні наукові дискусії.

3. Сучасні тенденції розвитку права міжнародних організацій тісно пов'язані зі становленням інституту членства однієї ММО в іншій. Умови членства ЄС як об'єднання *sui generis*, у кожній із зазначених організацій

суттєво різняться і мають свої специфічні особливості. ЄС як наднаціональна організація особливого виду, що постійно еволюціонує у процесі співробітництва з іншими ММО, використовує як традиційні форми участі в міжнародних організаціях, так і «інноваційні». У процесі співробітництва між РЄ та ЄС запроваджується новий вид членства – *асоційоване партнерство*, що ще повністю не досліджений і не визначений в теорії права міжнародних організацій, але отримав своє закріплення на практиці взаємодії між РЄ та ЄС.

4. Після виходу з ЄС Велика Британія буде залишатися у спільному правовому просторі з іншими державами ЄС через участь у договорах РЄ та членством у РЄ через поширення на них спільних цінностей та правових стандартів. *Brexit* може мати більш негативні наслідки на весь механізм співробітництва у світі, та в деякій мірі торкнеться і питань захисту прав людини та подальшого розширення ЄС. Вихід Великої Британії з ЄС стане прецедентом у сучасному міжнародному праві та не позначиться на механізмі співробітництва між РЄ та ЄС, однак у випадку і відмови від ЄКПЛ (т. зв. «*Exit*»), може мати прямі безпосередні юридичні наслідки в цілому, що позначиться на світовому правопорядку, системі захисту прав людини та припиненні членства в РЄ.

5. Отже, активний розвиток співробітництва між РЄ та ЄС суттєво впливає на розвиток сучасного міжнародного права шляхом: 1) паралельного та спільного виконання правотворчої та правозастосовної функцій у формуванні європейського права; 2) побудови спільного європейського правового простору; 3) подальшого розвитку інституту членства в праві міжнародних організацій; 4) подальшого розвитку інституту посольства ММО у праві зовнішніх зносин (дет. у підр. 1.1); 5) використання інноваційного методу у правотворчості міжнародних організацій у праві міжнародних договорів – положення «про від'єднання» та угод «особливого виду» (дет. у підр. 2.2); 6) створення спільних стандартів у праві прав людини (дет. у підр. 2.3); 7) реалізації *спільних програм* як найдієвішого інструменту в процесі демократизації та інтеграції до ЄС (дет. у підр. 2.4); 8) запровадження особливої форми співробітництва між міжнародними організаціями – *асоційоване партнерство* та ін.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ РАДОЮ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

2.1. Міжнародно - правові форми співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом

З другої половини 50-х р. XX ст. активно почало розвиватись і набувати особливих рис співробітництво між двома європейськими регіональними організаціями – РЄ та ЄС. Продуктивність співробітництва між ними значною мірою залежить від досконалості інституційного та договірної механізмів їх взаємин. Форми співробітництва між цими міжнародними організаціями залежать від правової природи кожної з них і принципів їх взаємодії, і визначаються призначенням та особливостями правозастосування.

На сьогодні не існує єдиного уніфікованого визначення міжнародно-правової форми співробітництва між ММО, ні в теорії права міжнародних організацій, ні в сучасному міжнародному праві загалом. Також немає чітко врегульованого та закріпленого їх переліку, що в свою чергу породжує дискусії з приводу їх особливостей та дефініцій. Тому, вважаємо за необхідне насамперед з'ясувати зміст поняття «форма співробітництва», а вже на підставі її змісту – виділити «міжнародно-правова форма співробітництва між РЄ та ЄС».

Так, у філософській енциклопедії термін «форма» (лат. forma) визначено як спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища [128, с. 328]. У теорії філософії «форма» трактується як спосіб організації предметів і процесів, які становлять зміст. Іншими словами, форма речі – це організація стійких внутрішніх зв'язків між елементами, що дає їй змогу виступати як єдине ціле і виконувати всі властиві функції. Форма завжди змінюється внаслідок трансформації змісту. Відповідно до нового змісту створюється нова форма. Діалектична взаємодія між змістом і формою виявляється в тому, що зміст і форма перебувають у тісному взаємозв'язку. Ні за яких реальних умов, ніде і

ніколи не існує неоформленого змісту і беззмістової форми. Спроба відокремити форму від змісту, приписати формі самостійне значення породжує формалізм [32, с. 193-194].

Теоретик міжнародного права С.В. Черніченко зауважує, що «правовідносини являють собою шлях реалізації правової норми, залишаються все ж моделлю поведінки його учасників, а не самою поведінкою. Логічніше пропустити, виходячи із єдності змісту і форми правовідносин, що їх юридичний зміст становить зміст конкретних прав і обов'язків його учасників, що визначає можливу і належну поведінку даних осіб в даних обставинах, тобто зміст цих прав і обов'язків в їх взаємодії, а формою – склад правовідносини, тобто те, що, його елементами, його складовими завжди є конкретні права і обов'язки конкретних осіб, саме права і обов'язки, а не що-небудь інше. Питання про форму і зміст правовідносин пов'язаний з питанням про співвідношення фактичних суспільних відносин як таких і цих же відносин, врегульованих правовою нормою, що прийняли форму правовідносин» [131, с. 92-93]. У цьому контексті І.І. Лукашук підкреслює, що «єдність форми і змісту не виключає протиріч між ними. Зміст динамічний, а форма стабільна. Зміст може суттєво змінюватись в рамках даної форми. Але якщо зміни виходять за ці рамки, то появляється необхідність зміни форми. При цьому форма здатна відкривати більший чи менший простір для зміни змісту, сприяти його розвитку, чи навпаки, тормозити його» [68, с. 19-20].

У тлумачному словнику поняття «форма» визначено як «обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; тип, будову, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішню структуру, організацію і зовнішній вираз» [17, с. 1328].

Юридична наука під формою розуміє: «1) зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного змісту; 2) устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних (соціальних, економічних, правових, організаційних тощо) утворень або процесів (наприклад, управління, судочинства, оплати,

обміну), а також порядок чогось» [143, с. 294]. Правовідносини, маючи власне юридичний зміст і форму, в цілому є формою тих фактичних відносин, які становлять соціальний зміст цих правовідносин [131, с. 94].

Вважається, що укладання договорів є одним з різновидів міжнародно-правових форм співробітництва, найпоширенішим і найуживанішим у праві міжнародних організацій і в сучасному міжнародному праві загалом, та в сукупності становить договірний механізм взаємодії двох організацій. Укладання договорів між усіма суб'єктами міжнародного права є найстарішою формою міжнародно-правового співробітництва [255].

Найбільш поширеними між ММО є договори про співробітництво, про надання технічної допомоги, угоди спеціалізованих установ між собою, угоди про розміщення штаб-квартири, про правонаступництво [64, с. 48]. Науковці О.О. Шибаєва і М. Поточний до угод, які укладаються між ММО, відносять також угоди між органами (генеральними секретарями) [137, с. 67]. Так, А.Н. Талалаєв зауважує, що «договори, які міжнародні організації укладають між собою – це угоди про співробітництво і координацію діяльності, угоди про правонаступництво та інші» [117, с. 72].

Укладання договорів про співробітництво є ознакою визнання однієї ММО іншою. Юридичне значення визнання полягає в створенні юридичної основи для взаємовідносин обох ММО, а його юридичні наслідки визначаються правовими нормами, які становлять зміст договору між ними. Важко не погодитись з твердженнями теоретика права міжнародних організацій О.О. Шибаєвої, що на універсальному рівні можливість укладати міжнародні угоди ООН з спеціалізованими установами безпосередньо передбачена в установчих документах організацій. Дослідниця виокремлює такі їх види:

- угоди, які укладаються відповідно до ст. 43 Статуту ООН з метою підтримки міжнародного миру і безпеки, збройних сил, надання допомоги і відповідних засобів обслуговування, включаючи право проходу;
- угоди щодо опіки (ст. 75 Статуту ООН);

- угоди про співробітництво (відповідно до ст. 63 Статуту ООН) до яких належать угоди між спеціалізованими установами і МАГАТЕ з ООН, між собою, з іншими міжурядовими організаціями;
- угоди щодо фінансових та адміністративних питань (ст. 13 Статуту МОП, ст. 64 Чиказької конвенції 1944 р.);
- угоди про правонаступництво (ст. 49 Конвенції про Міжурядову морську консультативну організацію);
- угоди про надання технічної допомоги (ст. XI Статуту МАГАТЕ) [136, с. 44-46].

Очевидним є той факт, що ці види договорів, які укладені між ММО на універсальному рівні, відрізняються від укладених на регіональному рівні. Ці відмінності зумовлені правовою природою кожної з міжнародних організацій, географією функціонування та принципами їх взаємодії, а також правами та обов'язками, передбаченими в установчих договорах ММО.

Науковець А.Н. Талалаєв підкреслює, що ММО укладають міжнародні договори в трьох основних формах: міжнародні угоди, обмін листами (нотами) і паралельні резолюції [118, с. 315]. Також Т.М. Бикова відзначає розмаїття видів договірних форм співробітництва між міжнародними урядовими організаціями і міжнародними неурядовими організаціями: надання офіційного статусу (консультативного, партнера, учасника тощо), акредитація для участі в окремих заходах міжнародних урядових організацій, реєстрація міжнародних неурядових організацій та ін. Оскільки в основі таких офіційних відносин завжди лежить угода, укладена між міжнародними урядовими організаціями і міжнародними неурядовими організаціями, маємо підстави стверджувати, що співпраця міжнародних неурядових організацій з міжурядовими організаціями має договірну форму [19, с. 164-165]. До прикладу, в практиці співробітництва держав і міжнародних організацій Ю.М. Колосов виділяє наступні форми науково-технічного співробітництва: координація, кооперація, асоціація, гармонізація, регіональна інтеграція [81, с. 447-448].

Однак, міжнародні відносини та міжнародне право не стоять на місці, а розвиваються, відповідно, зі створенням і функціонуванням величезної кількості ММО та їх тісної взаємодії, запроваджуються нові динамічні міжнародно-правові форми співробітництва, яких ще у 50-ті р. XX ст. не було.

Водночас, щодо інших форм співробітництва, окрім підписання угод між ММО, доцільно розглянути приклад співробітництва на універсальному рівні, а саме взаємодію ЄС з Генеральною Асамблеєю ООН. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН визначено участь ЄС у формі спостерігача, згідно з якою:

- представники ЄС можуть записуватися в список ораторів для виступу серед представників великих груп;
- запрошуються до участі в загальних дебатах Генеральної Асамблеї з урахуванням порядку черговості, встановленого для участі спостерігачів, і рівня їх представництва;
- мають право на поширення своїх повідомлень, що стосуються сесій і роботи Генеральної Асамблеї, а також сесій і роботи всіх міжнародних нарад і конференцій, що скликалися під егідою Асамблеї, і конференцій ООН безпосередньо і без посередників, документів Асамблеї, наради або конференції;
- мають право також усно представляти пропозиції і поправки, узгоджені державами - членами ЄС;
- представникам ЄС при розсадженні відводяться місця серед спостерігачів;
- представники ЄС не мають права голосу, ні права бути співавтором проектів резолюцій або рішень, ні права висувати кандидатів та ін. [289].

Відповідно до вищенаведеного, можемо підкреслити, що регіональний рівень співробітництва між міжнародними організаціями відрізняється від універсального іншим форматом відносин і має свої особливості на Європейському континенті. Прикладом регіонального співробітництва є взаємодія між РЄ та ОБСЄ, що базується на спільних цінностях демократії, прав людини, верховенства права та зобов'язанні цих організацій посилювати спільні дії, враховуючи відмінності в членстві та методах роботи [264]. Форми

консультацій та взаємин, які набули розвитку в 90-х р. минулого ст., зафіксовані у документі «Загальний каталог форм співробітництва», покликано-му зберегти набутий досвід й окреслити перспективи на майбутнє. Відповідно до цього документа формами співробітництва між РЄ та ОБСЄ є такі:

1. **Консультації** (засідання на найвищому рівні у форматі «2+2»; засідання на рівні посадових осіб, парламентські зустрічі; спільні засідання; *ad hoc* контакти та консультації; розширені консультації).

2. **Представництво та партнерство** (участь у самітах, засідання на міністерському рівні, парламентські збори, взаємодія КМРЄ та Постійної ради ОБСЄ і їх допоміжних структур, представництво РЄ).

3. **Сфери співробітництва** (тематичне співробітництво – демократія, права людини та верховенство права; меншини; роми / цигани; медіа; економічна та екологічна діяльність; моніторинг - дотримання зобов'язань; спостереження за виборами – парламентські, президентські, місцеві вибори; спеціальні програми - Пакт стабільності для Південно-Східної Європи; співпраця між секретаріатами; обмін інформацією).

Проте, Документ відображає досягнення у взаємовідносинах між РЄ та ОБСЄ, станом на початок 2000 р., і потребує регулярного перегляду з метою доповнення новими розробками та формами, що відображають гнучкий і прагматичний характер співробітництва між ними [175]. Сьогодні ці форми взаємовідносин наповнюються новим змістом і закладаються спільними документами, укладеними між РЄ та ОБСЄ.

Доцільно виділити, що особливі міжнародно-правові форми співробітництва запроваджено в рамках співробітництва між РЄ та ЄС. Однак, між ними не укладено такого документа, який би містив перелік усіх форм співпраці, тому актуальним завданням залишається їх виокремлення, обґрунтування їх юридичної природи та особливостей. В науковій доктрині міжнародного права не сформовано єдиного тлумачення міжнародно-правових форм співробітництва між РЄ та ЄС, це поняття називають різними термінами, або й взагалі оминають.

До прикладу, Д.В. Аббакумова виокремлює тільки напрями співпраці і порядок зносин між РЄ та ЄС, окреслені у «Збірці документів про питання відносин між Радою Європи і Європейським Союзом» 2001 р. та в «Меморандумі про взаєморозуміння між Радою Європи і Європейським Союзом» [1, с. 203-204]. Так, М.М. Гнатовський зауважує, що існуючі на сьогодні форми співробітництва між двома організаціями започатковані обміном листами між ГСРЄ і Головою ЄК [26, с. 103]. На думку Н.Б. Мушак, «співпрацю ЄС з РЄ слід розглядати крізь призму таких складових цього процесу:

- участь ЄС в угодах, ухвалених у рамках РЄ;
- міжінституційне співробітництво між ЄС і РЄ;
- приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. як важливий пріоритет співпраці між ЄС і РЄ» [86, с. 102-103].

Як відзначає А.Є. Санченко, співпраця РЄ та ЄС інституціоналізована декількома способами і відбувається на декількох рівнях. По-перше, вона здійснюється шляхом участі представників ЄК в усіх засіданнях комітетів експертів, що є робочими органами КМРЄ. По-друге, з 1989 р. запроваджено чотиристоронні зустрічі на найвищому рівні між представниками РЄ та ЄС, що відбуваються раз на два роки. Третім способом є СП, реалізацію яких контролюють спеціально створені керівні комітети, до складу яких входять представники ЄС та РЄ. Четвертим способом є формат міжнародних конференцій, ініційованих ними з метою вирішення конкретних спільних проблем, що сприяє розвитку теорії та практики європейського міжнародного права [108, с. 47-48].

Також П. Бірюков і В. Туляков виділяють два формати співпраці РЄ з ЄС:

1. Договірне співробітництво, своєю чергою, поділене на:
 - а) односторонні акти Європейських Співтовариств, ЄС та РЄ; б) двосторонні угоди між РЄ та ЄС; в) участь ЄС у договорах РЄ.
2. Інституційне співробітництво означає взаємодію з метою координації дій між посадовцями, інституціями та іншими органами РЄ та ЄС [241, с. 262].

Так, Р.М. Дроздов виокремлює тільки чотири рівні взаємодії РЄ та ЄС: найвищий, інституційний, в рамках СП та часткових угод РЄ, а також шість напрямів співробітництва РЄ та ЄС: забезпечення демократичної стабільності в Європі, право, включаючи права людини, культуру, освіту, соціальну сферу та роботу з молоддю [41, с. 11-15].

Характеризуючи способи і засоби співробітництва між міжнародними організаціями, науковці послуговуються різною термінологією, що спричиняє різне трактування. Очевидним є той факт, що в науковій доктрині міжнародного права існує плюралізм позицій стосовно цього питання і тому важливим завданням є виокремлення тих міжнародно-правових форм співробітництва, які найчіткіше і найповніше розкривають весь організаційно-правовий механізм взаємодії між РЄ та ЄС від започаткування відносин і до сьогодення.

Водночас, доцільно виділити, що у ході багаторічного співробітництва між РЄ та ЄС виокремились також напрями співпраці, які неодноразово підтверджені не тільки в установчих договорах ЄС, угодах про співробітництво, деклараціях, а й в інших різноманітних рекомендаційних документах обох організацій.

У МПВ виокремлено такі напрями співробітництва: права людини та основні свободи; верховенство права, правова співпраця та вирішення нових викликів; демократія та належне управління; демократична стабільність; міжкультурний діалог і культурне розмаїття; освіта, молодь та пропаганда людських контактів; соціальна згуртованість. У документі також підкреслено, що РЄ та ЄС продовжать розробляти відповідні форми співробітництва, що відповідають викликам часу, зокрема, щодо боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, корупцією, відмиванням грошей та подоланням інших сучасних проблем, в тому числі тих, що виникають внаслідок розробки нових технологій [251, с. 4-5].

Так, офіційний сайт ЄС вказує на те, що *стратегічне партнерство* між РЄ та ЄС, яке активно розвивається, побудоване на трьох опорах:

1. *Політичному діалозі*. З метою узгодження політик та різних позицій, як за географічними, так і з тематичними питаннями, організовуються консу-

льтації на високому рівні, зокрема, ЄС представляє Президент ЄК, перший віце-Президент, Верховний представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики / віце-Президент та інші члени ЄК, Голова Ради ЄС та інші члени ЄП.

2. *Правовому співробітництві.* Підтримуються міжінституційні контакти між РЄ та ЄС з метою подальшої взаємодії з моніторинговими та консультативними органами згідно зі стандартами РЄ та законодавством ЄС. Співробітництво стосується потенційних держав - кандидатів в ЄС, а також держав-учасників політики СхП.

3. *Проектах співробітництва.* Впроваджується величезна кількість СП з метою сприяння повазі прав людини і верховенству права, а також для вирішення питань освіти, молоді та соціальних питань. Ці програми представляють собою найбільше джерело фінансування з метою надання технічної допомоги в підтримці демократичної стабільності [157].

ЄС контролює розвиток стратегічного партнерства і визначає щорічні напрями співробітництва з РЄ. На 2016-2017 рр. основними були визначені такі:

- *територіальна співпраця* (включає Східне та Південне партнерство, політику сусідства, політику розширення, Росію та держави Центральної Азії);
- *тематичне співробітництво* (в сфері прав людини, демократії, верховенства права);
- *ключові питання* (приєднання ЄС до ЄКПЛ, інших конвенцій і розширених угод, політична співпраця, практична співпраця в рамках СП) [211].

На 2018-2019 рр. пріоритетними напрямками співпраці між ЄС та РЄ є:

1. Тематичне співробітництво:

Співпраця у сфері захисту прав людини: посилення поваги до європейських стандартів прав людини; Конвенції Ради Європи; смертна кара; катування та жорстоке поводження; правозахисники; свобода вираження поглядів, об'єднання та зборів; боротьба з дискримінацією на будь-якій основі; заохочення та захист прав людини та осіб, що належать до меншин та вразливих груп; права дітей; права жінок; соціальні та економічні права; бізнес і права людини.

Демократія: продовження діалогу між РЄ та ЄС щодо процесів демократизації та розвитку демократичної культури суспільства; орієнтація на конституційну реформу (у тому числі, через ВК), демократичне управління (включаючи участь у виборах), освіта для демократичного суспільства; права людини та заходи щодо активізації власності місцевих суб'єктів; сприяння міжкультурному та міжрелігійному діалогу з точки зору прав людини як вектор солідарності та згуртованості; сприяння діалогу щодо поваги до ідентичності та приналежності до спільноти цінностей, особливо в контексті Європейського року культурної спадщини 2018 р.; співробітництво над зміцненням інституційних рамок для місцевого та регіонального управління; сприяння участі громадськості у прийнятті рішень та ефективної взаємодії активного громадянського суспільства з владою.

Верховенство права: реформа судової системи; співробітництво у цивільних та кримінальних справах; боротьба з організованою злочинністю; запобігання та боротьба з тероризмом; боротьба з кіберзлочинністю; захист даних; боротьба з корупцією; боротьба зі спортивними маніпуляціями.

Загальні питання: співробітництво з громадянським суспільством; тісне співробітництво з ПАРЄ та КМРОВ; гендерна рівність та розширення можливостей жінок у всіх сферах; співробітництво з молоддю та дітьми, у тому числі з метою сприяння ефективності молодіжної політики, освіти та навчання; порядок денного - мир та безпека; діалог щодо міграції та мігранти в уразливих ситуаціях; жінки, що перебувають під ризиком; діти; люди з інвалідністю, жертви насильства та торгівля людьми; співробітництво з РЄ на основі взаємодоповнюваності та координація з агенціями та органами ЄС, таких як, Агентство ЄС з основоположних прав; компліментарність з іншими міжнародними та регіональними організаціями, включаючи ООН та ОБСЄ; виконання Програми сталого розвитку 2030 та ін.

2. Географічне співробітництво: через технічне співробітництво (СП), зокрема з державами-кандидатами та потенційними кандидатами та державами СхП в контексті ЄПС, окрім Білорусії та Косово, членами РЄ, а також з

південними державами-партнерами; співробітництво також охоплює Росію та Центральну Азію [212].

Правовою основою використання РЄ та ЄС міжнародно-правових форм співробітництва слугує право РЄ та ЄС і включає: Статут РЄ, статутні резолюції РЄ, установчі договори ЄС, спільні угоди з різних питань, конвенції, резолюції, рекомендації та інші рішення двох організацій, висновки Суду ЄС і ЄСПЛ. У цьому контексті А.Є. Санченко підкреслила, що «розвиток доктринальних засад і норм європейського права відбувається завдяки усталеним формам і механізмам співпраці між РЄ та ЄС, закріплених у двосторонніх договорах» [107, с. 8].

До основних угод, що укладені між РЄ та ЄС і в сукупності становлять договірний механізм співробітництва обох організацій, належать такі:

1. Угода між Радою Європи та Європейським Співтовариством укладена 16 червня 1987 р.
2. Обмін листами між Генеральним секретарем Ради Європи та Головою Комісії Європейського співтовариства від 5 листопада 1996 р., що доповнює угоду між Радою Європи та Європейським співтовариством, укладену 16 червня 1987 р.
3. Угода між Європейським Співтовариством та Радою Європи з метою встановлення, відповідно до ст. 7.3 Регламенту Ради (ЄС) № 1035/97 від 2 червня 1997 р. про заснування Європейського Моніторингового Центру з расизму та ксенофобії, тісного співробітництва між Центром та Радою Європи від 10 лютого 1999 р.
4. Спільна декларація про *співробітництво та партнерство* між Радою Європи та Європейською Комісією від 3 квітня 2001 р.
5. Декларація про *тісне інституційне партнерство* між Радою Європи та Європейським Союзом від 14 квітня 2003 р.
6. Угода про співробітництво між Комітетом Регіонів і Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи від 13 квітня 2005 р.

7. Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом від 10 травня 2007 р.

8. Угода щодо посилення співробітництва між Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом від 28 листопада 2007 р.

9. Угода між Європейським Співтовариством та Радою Європи про співробітництво між Агентством Європейського Союзу з основоположних прав та Радою Європи від 18 червня 2008 р.

10. Угода про співробітництво між Комітетом Регіонів і Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи від 12 листопада 2009 р.

11. Адміністративна угода з Радою Європи щодо використання європейського гербу третіми сторонами від 8 вересня 2012 р. Цей перелік невичерпний, є ще ціла низка домовленостей, підкріплених підписами представників РЄ та ЄС на технічному рівні.

Варто зауважити, що у своїх відносинах з ММО, ЄС, використовує як традиційні форми, більш характерні для відносин держав із ММО та притаманні практиці інших міжурядових об'єднань [12, с. 23], так і ті міжнародно-правові форми співробітництва, що є типовими тільки для РЄ з ЄС. Так, А. Мохей підкреслює, що «Європейський Союз бере участь у міжнародних відносинах і може здійснювати права та обов'язки за правилами міжнародного публічного права. ЄС укладає міжнародні угоди з третіми державами та іншими міжнародними організаціями через процес, який регулюється Європейським Союзом. Його правосуб'єктність є – подібно до міжнародних організацій – похідною та обмеженою» [149, с. 152]. ЄС прагне розвивати стосунки та встановлювати партнерство з третіми державами та міжнародними, регіональними чи світовими організаціями, що поділяють принципи демократії, верховенства права, принципи рівності та солідарності, людяності та непорушності прав людини та засадничих свобод, поваги до людської гідності, а також дотримуються принципів Статуту ООН та міжнародного права (ст. 20 ДЄС) [177, с. 28].

У ст. 211 ДФЄС зазначено, що в межах відповідних сфер компетенції ЄС та державам-членам належить співпрацювати з третіми державами та компетентними ММО. Згідно зі ст. 208 ЄС може укласти з третіми державами та компетентними ММО будь-які угоди, що сприяють досягненню цілей у сфері співробітництва [177, с. 141-142]. Як відзначають Б.В. Воурен і Р.А. Вессел, «міжнародні угоди є особливими інструментами зовнішніх відносин ЄС. Вони утворюють ключовий правовий інструмент, який дозволяє Союзові в світовому правовому порядку встановлювати правові відносини з державами та міжнародними організаціями» [164, с. 34]. Укладання міжнародних угод ЄС з іншими міжнародними організаціями є традиційною міжнародно-правовою формою співробітництва і ключовою у відносинах з РЄ.

Перше посилення на співробітництво між РЄ та ЄС згадується у ст. 303 Договору про заснування Європейського Співтовариства 1957 р., де зазначено, що «Співтовариство встановлює відповідні форми співробітництва з Радою Європи» [40, с. 176]. СДСП підкреслила важливість постійного діалогу між відповідними підрозділами організацій з питань, що становлять спільний інтерес [232, с. 14]. Новий формат співробітництва окреслив МПВ. Документ закріпив положення, згідно яким РЄ та ЄС, в рамках своїх відповідних політик регулярно проводять консультації як на політичному, так і на технічному рівнях, продовжують розвивати спільні дії та співпрацювати через спеціалізовану структуру органів РЄ, а також відповідні інституції ЄС. Їхнє співробітництво охоплює такі способи взаємодії:

- поглиблений діалог з питань політики з метою визначення спільних пріоритетів і розробки спільних стратегій з середньою або довгостроковою перспективою;
- регулярний обмін інформацією, узгодження позицій та ініціатив;
- координацію оперативної діяльності у пріоритетних сферах;
- поглиблене консультування органами, що провадять діяльність у тому ж напрямі або у пріоритетних сферах;

- партнерство з тими державами, які беруть участь у СП, та з іншими спільними ініціативами в цьому контексті;
- спільні заходи та події.

Так, у п. 43 МПВ виокремлено механізми посилення співробітництва: чотиристоронні зустрічі на найвищому рівні, зустрічі *ad hoc*, постійні консультації на технічному рівні на основі регулярного діалогу та присвячені найважливішим аспектам співробітництва та стратегічним питанням; міжінституційне співробітництво, включаючи інтенсифікацію взаємодії між відповідними органами і інститутами обох організацій та за допомогою часткових угод і конференцій; поточне співробітництво, співпраця в рамках СП [251, с. 6-7].

Отже, з тексту МПВ випливає, що замість поняття «форма співробітництва» у ньому вживається поняття «механізми». На нашу думку, МПВ носить більш політичний характер і не мав на меті виокремити саме правові аспекти співробітництва. Але на підставі аналізу його змісту можемо припустити, що частково йдеться про міжнародно-правові форми співробітництва, хоч вони позначені іншим терміном та не чітко визначені.

В свою чергу, у ст. 220 ДФЄС закріплено положення про те, що «ЄС встановлює відповідні форми (forms) співробітництва з органами Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами, Радою Європи, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі та з Організацією Економічного співробітництва та розвитку». Безпосередній обов'язок виконувати ці завдання покладено на Високого представника ЄС з закордонних справ та безпекової політики та ЄК [177, с. 147]. З цього випливає, що окремі положення установчих документів ЄС, які регламентують відносини між РЄ та ЄС, не містять зазначеного переліку усіх форм взаємодії між ними, а лише загальні положення про співробітництво у відповідних формах. Однак, у ДФЄС визначені пріоритетні сфери співробітництва, а саме права людини, освіта та культура як форма співпраці.

За більш як півстоліття розвитку спільних взаємин між РЄ та ЄС і застосування ними складного масиву правових засобів і прийомів на різних рівнях запровадилися відповідні інституційні та договірні механізми співробітництва. Їх складовими є міжнародно-правові форми взаємодії, які в сукупності складають організаційно-правовий механізм співробітництва між двома організаціями. На сучасному етапі співробітництво між РЄ та ЄС здійснюється у різних напрямках у таких основних міжнародно-правових формах:

- обміну листами (див. підр. 2.1.);
- укладання угод про співробітництво між організаціями в цілому (див. підр. 1.1. і 2.1.);
- укладання угод між відповідними органами та допоміжними інституціями (див. підр. 1.1. і 2.1.);
- участь ЄС у конвенційному *aquis* РЄ (див. підр. 2.2.-2.3.);
- зустрічі на найвищому рівні - «чотиристоронні зустрічі» (див. підр. 2.1.);
- співробітництво між відповідними органами РЄ та ЄС (ПАРЕ та ЄП, КМРОВЄ та КР; Суд ЄС та ЄСПЛ та ін.) (див. підр. 2.1.);
- створення спільних органів (Контактна група в рамках КМРОВЄ та КР та спільний комітет ПАРЕ та ЄП) (див. підр. 2.1.);
- участь ЄК у роботі КМРЕ та відповідних комітетів без права голосу (див. підр. 1.1, 2.1.);
- участь ЄС у роботі в допоміжних органах РЄ (розширених, часткових угодах, комітетах та інших установах (див. підр. 2.1.));
- спільні програми та проекти (див. підр. 3.1.);
- обмін представництвами на посольському рівні (див. підр. 1.1.);
- спільне використання європейського герба та його елементів (див. підр. 1.1.);
- участь РЄ у політиці розширення ЄС (політиці сусідства, СхП, південного партнерства та ін. інструментах (див. підр. 1.2.));

– співробітництво у пріоритетних сферах (захист прав людини, освіта, культура та ін. (див. підр. 2.1.)).

Цей перелік не є вичерпним, в процесі взаємодії їх відносини набувають різних форм і форматів та особливо неформальне співробітництво, що свідчить про еволюціонування механізмів співробітництва на різних рівнях, в різних сферах та у різних географічних напрямках. Партнерство між РЄ та ЄС є різноманітним й охоплює більшість сфер компетенції як РЄ, так і ЄС. Але найкраще розкривають зміст *стратегічного партнерства* та його роль у побудові Європи без розподільчих ліній, перелічені вище основні міжнародно-правові форми співробітництва. Тож охарактеризуємо їх детальніше.

Обмін листами між РЄ та ЄС

Перший обмін кореспонденцією між РЄ та ЄСп щодо інтенсифікації співпраці відбувся 16 червня 1987 р. шляхом підписання першого офіційного міжнародного документа про співробітництво – Угоди між РЄ та ЄСп, яка надала ЄК постійне запрошення на відвідання усіх засідань комітетів, заснованих КМРЄ. В Угоді також передбачено, що КМРЄ може запросити ЄК взяти участь в обговоренні питань розвитку європейського співробітництва або будь-яких інших питань, що становлять спільний інтерес [160, с. 3]. Цей обмін листами вважається міжнародним договором і на початковому етапі він послужив юридичною основою співробітництва між РЄ та ЄС [9, с. 168]. Другий обмін листами між ГСРЄ та Президентом ЄК, що відбувся 5 листопада 1996 р., частково доповнив Угоду 1987 р. і передбачив активну участь ЄК в усіх формах діяльності КМРЄ, крім процесу ухвалення рішень [215, с. 8].

На сучасному етапі співробітництва між РЄ та ЄС, обмін листами між ними не припиняється, а з розвитком інформаційних технологій, як структурні підрозділи РЄ та ЄС, так і експерти на технічних рівнях, комунікують через електронну пошту, завдяки чому процес взаємодії між двома інституціями суттєво прискорюється і ухвалити відповідні рішення та узгодити стратегії діяльності можна швидше і простіше. Варто зауважити, що саме ця форма

співробітництва є одною з найперших у відносинах між організаціями, яка закріпила базові правові засади для подальшої еволюції правовідносин між РЄ та ЄС та дала поштовх для укладання угод у традиційній формі про співробітництво та встановлення нових міжнародно-правових форм партнерства.

Регулярні зустрічі на найвищому рівні «Чотиристоронні зустрічі»

Вищим рівнем офіційного співробітництва між РЄ та ЄС є регулярні зустрічі на найвищому рівні, запроваджені у 1989 р. Ці заходи, відомі як «чотиристоронні зустрічі», збирають разом Голову КМРЄ, ГСРЄ, Голову Ради ЄС та Президента ЄК [193]. У СДСП визначено, що ці зустрічі будуть щорічними і проводитимуться у Брюсселі та Страсбурзі. Ці засідання стали головним заходом, під час якого організації через своїх найвищих представників «визначають цілі, планують різноманітну діяльність, здійснюють моніторинг СП та оцінюють їх реалізацію. Кожна сторона призначає посадовця високого рівня для забезпечення тісного зв'язку і співробітництва між офіційними особами двох організацій. Це завдання доручено керівнику Головного управління РЄ з політичних питань та директору з питань багатосторонніх відносин та прав людини Головного управління зовнішніх зв'язків ЄК» [232, с. 14-15].

Важливість чотиристоронніх зустрічей для співробітництва між двома європейськими інституціями підтвердив МПВ [251, с. 7]. На таких зустрічах обговорюються найважливіші питання сьогодення, складні ситуації, акти агресії, збройні конфлікти і суперечності між державами, питання захисту прав людини, біженців і притулку. Рішення, які ухвалюються на цих зустрічах, в кінцевому підсумку стають основою важливих правових документів, які приймаються та ухвалюються в ході партнерства двох організацій. Звичайно, крім офіційних чотиристоронніх зустрічей, майже щоденно відбуваються неформальні зустрічі, *ad hoc* консультації на різних рівнях між офіційними особами двох організацій з найрізноманітніших питань, що становлять спільний інтерес [228].

Цю міжнародно-правову форму співробітництва використовують інші європейські організації. Для прикладу, ОБСЄ у відносинах з ЄС використовує формат зустрічей «2+2/3+3» [265]. Однак, назва не змінює основного завдання цієї форми взаємодії – зустрічей на найвищому рівні посадових осіб двох організацій з метою обговорення найважливіших тем, узгодження планів, визначення стратегічних пріоритетів на наступні періоди, що в більшості випадків приводить до ухвалення відповідних правових рішень.

Співробітництво між відповідними органами Ради Європи та Європейського Союзу

Важливою складовою організаційно-правового механізму співпраці між РЄ та ЄС є інституційне співробітництво між відповідними органами РЄ та ЄС. Спільне партнерство і взаємодоповнювальна діяльність на різних рівнях взаємодії в сукупності становить інституційний механізм співробітництва між РЄ та ЄС. Інституційні відносини між РЄ та ЄС регламентовано Статутом РЄ, установчими документами ЄС, низкою угод, меморандумів, заяв та так званих листів обміну між посадовцями організацій. РЄ та ЄС у межах своїх політик проводять регулярні консультації, як на вищому, так і на технічному рівнях з питань, які є спільними пріоритетами двох інституцій. Організації продовжують розвивати *стратегічне партнерство* за допомогою як статутних, так і допоміжних органів РЄ та відповідних інституцій ЄС, базуючись на трьох опорах взаємодії: політичному діалозі, правовому співробітництві та проектах співпраці. За більш як шістдесятирічну співпрацю між відповідними органами РЄ та ЄС склались особливі відносини та міжнародно-правові форми співробітництва, які ми охарактеризуємо детальніше.

Співробітництво між Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом

Протягом багатьох років розвивається конструктивне співробітництво між ПАРЄ та ЄП. Так, ПАРЄ у своєму Висновку № 208(1999) «Будувати об'єднану

Європу без розподільчих ліній» відзначила, що співробітництво між РЄ та ЄС, зокрема з ЄП, з кожним днем посилюється [258]. Попри змагальний характер взаємодії, суперництва між цими органами немає. По-перше, через різницю у принципах їх формування: ПАРЕ складається з депутатів національних парламентів [113, с. 18], а ЄП обирається прямим загальним голосуванням [177, с. 149]. По-друге, сфери діяльності цих органів також не стільки збігаються, скільки є комплементарними, тобто взаємодоповнювальними. ЄП у своїй діяльності надає перевагу економічним питанням [38, с. 18], тоді як ПАРЕ більшою мірою зосереджується на соціальних, культурних, гуманітарних питаннях, зокрема, пов'язаних з дотриманням прав та свобод людини [113, с. 17-18]. У цьому контексті М.І. Шварцева наголошує на тому, що «Парламентська Асамблея Ради Європи на сьогодні є найбільш давнім за часом створення європейським парламентським зібранням, а її представницький склад є ширшим, ніж представницький склад Європейського парламенту, що надає можливість парламентарям всіх європейських держав брати участь у вирішенні нагальних європейських і світових проблем» [132, с. 61].

З метою координації дій ПАРЕ та ЄП та більш тісного співробітництва, інституції домовилися про створення особливого органу – спільного комітету, який регулярно збирається для обміну думками та інформацією, обговорення питань, що становлять спільний інтерес [201]. Зазначені парламентські органи постійно підтримують контакти, надсилаючи свої делегації на спільні засідання відповідних Бюро. Так, 24 вересня 2002 р. ПАРЕ та ЄП провели у Страсбурзі перше спільне засідання на тему «Розвиток Європи як простору свободи, безпеки та справедливості», що розширило перспективи для розвитку діалогу та взаємодії між двома органами [288]. За результатами спільного засідання ПАРЕ та ЄП на тему «Будівництво єдиної Європи: Влив майбутньої Конституційної Угоди на співробітництво між РЄ та ЄС і концепція розширеної Європи - свободи руху, міграції і контролю кордонів», що відбувалося 25 вересня 2003 р., було видано Спільну президентську заяву, в якій керівники обох органів закликали до посиленої співпраці не лише у сфері торгівлі,

секторальної політики, права, внутрішніх справ, зовнішньої і політики безпеки, а й у нових сферах з метою уникнення дублювання дій та завершення започаткованих проектів [226].

Особливо тісними і ефективними є відносини між відповідними парламентськими комітетами, що регулярно проводять спільні засідання з політичних, економічних, соціальних, правових та інших питань, на постійній основі обмінюються інформацією. Практикується участь представників однієї парламентської інституції у важливих заходах, організованих комітетами іншої інституції [227]. Нові можливості для посиленого співробітництва й діалогу створив МПВ, ще раз підтвердивши, що ПАРЄ та ЄП надалі запрошуються для посиленої співпраці та зміцнення парламентської взаємодії між РЄ та ЄС [251, с. 7]. Співробітництво між цими двома парламентськими структурами досягло такого рівня, коли було висунуто пропозицію щодо їх участі в щорічних чотиристоронніх зустрічах РЄ – ЄС [316]. Це також відзначено у МПВ [251, с. 7]. Однак, на сьогодні, формат зустрічей залишається чотиристороннім, а питання участі парламентських органів у цих зустрічах залишається відкритим.

Згідно з підписаною 28 листопада 2007 р. Угодою про посилення співробітництва між Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом інституції об'єднують зусилля такими способами:

- посилюють співробітництво для вирішення політичних питань;
- взаємно визнають досягнення обох інституцій, систематично враховуючи їх в діяльності один одного;
- Президенти обох органів зустрічаються періодично;
- проводять спільні засідання Президентського комітету і Конференції президентів, зокрема, один раз на рік для обговорення стану відносин між двома установами та інших питань, що становлять спільний інтерес;
- активізують співробітництво з метою координації та уникнення дублювання;

- виділяють кошти на питання, які представляють собою основний інтерес для спільної діяльності. З цією метою проводяться спільні наради і слухання, а також запрошуються доповідачі комітетів-партнерів;
- обмінюються інформацією, порядком денним і іншими документами;
- ПАРЄ та ЄП запрошують один одного на конференції, семінари;
- посилюють співробітництво в рамках спільної виборчої спостережної місії;
- на постійній основі проводять зустрічі секретаріатів та ін. [153].

Угода поклала початок новому важливому етапу в розвитку стосунків між ПАРЄ та ЄП, підтверджуючи, що ці дві інституції і надалі будуть інтенсифікувати співробітництво щодо вирішення різних питань, які становлять взаємний інтерес. Підсумовуючи аналіз взаємодії двох органів, можемо зробити висновок, що хоча ПАРЄ та ЄП – органи, різні за статусом, але виконують одне завдання – єднання заради миру, захисту прав людини, верховенства права та демократії. Колишній Президент ЄП М. Шульц підкреслив, що «ПАРЄ та ЄП є природними партнерами» [314], тим самим підтвердивши існування особливих відносин і значну роль співробітництва між ПАРЄ та ЄП як однієї з найважливіших форм співробітництва між РЄ та ЄС. Ця міжнародно-правова форма співробітництва здійснюється також в ході спільної взаємодії між РЄ та ОБСЄ і є властивою для застосування в рамках співробітництва регіональних європейських організацій.

Співробітництво між Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи та Комітетом Регіонів

КМРОВЄ також значно активізував контакти зі своїм партнером в ЄС – КР. Сьогодні, ці два органи співпрацюють використовуючи взаємні запрошення на пленарні засідання та конференції, щорічні зустрічі президентів, постійні контакти та обмін інформацією. Хоча ця взаємодія охоплює різноманітні сфери, особливе значення надається запровадженню та розвитку місцевої та регіональної демократії у державах, що прагнуть членства в ЄС.

13 квітня 2005 р. укладена Угода про співробітництво між Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи та Комітетом Регіонів з метою підтримки спільних зусиль, яких докладають обидві організації для просування місцевої і регіональної демократії, децентралізації і самоврядування в Європі і гарантування взаємодоповнюваності їх діяльності в інтересах місцевих і регіональних органів влади в Європі. Цим документом також передбачено створення Контактної групи – спільного органу, на який покладається відповідальність за організацію відносин між цими двома органами. Контактна група складається з шести членів кожної установи і збирається принаймні два рази на рік. Інші члени КМРОВОЄ та КР можуть брати участь у засіданнях контактної групи як спостерігачі [184]. Для виконання цієї Угоди КМРОВОЄ запросив членів КР брати постійну участь у місіях щодо спостереження за місцевими та регіональними виборами у державах-членах. Так, починаючи з першої місії, від травня 2006 р., метою якої було спостереження за референдумом в Чорногорії, члени КР взяли участь у всіх місіях спостереження за виборами [228].

У Статутній Резолюції (2007)6 Хартії Конгресу місцевих та регіональних органів влади Європи відзначено, що КМРОВОЄ, окрім виконання консультативних функцій, у своїй діяльності тісно співпрацюватиме з європейськими організаціями, які представляють місцеві і регіональні органи влади, зокрема з КР (ст. 2 п.1е) [319]. МПВ підтвердив, що КМРОВОЄ та КР поглиблюватимуть у подальшому співробітництво з широкого кола питань [251, с. 7]. Виходячи з цього, 3 грудня 2008 р. КМРОВОЄ ухвалив пріоритети своєї діяльності на 2009-2010 рр. за такими напрямками: зміцнення інституційної структури та ефективності КМРОВОЄ, розвиток співробітництва з партнерами, національними, європейськими та міжнародними асоціаціями місцевих і регіональних влад, КР, європейськими регіональними організаціями, а також організаціями-спостерігачами у Конгресі, посилення співробітництва в інтересах місцевих і регіональних громад [267].

На сучасному етапі відносини між КМРОВЄ та КР побудовано відповідно до Угоди про співробітництво між Конгресом місцевих та регіональних органів влади Європи з Комітетом Регіонів 2009 р. Це оновлена версія Угоди 2005 р. Основна мета цього співробітництва полягає в гарантуванні дотримання встановлених місцевих і регіональних повноважень національними та європейськими органами влади для багаторівневого управління в Європі і за її межами. Угода також затвердила рамки відносин між установами, тематичні та політичні пріоритети співробітництва [185]. Крім того, переглянута угода підтвердила важливість принципу взаємодоповнюваності у взаємодії між КМРОВЄ та КР, незважаючи на різну правову природу та компетенцію органів. Як Угода 2005 р., так і 2009 р. закріпили положення про те, що Контактна група не може ухвалювати обов'язкових рішень від імені двох інституцій. Відповідно до Угод, КМРОВЄ та КР і надалі будуть підтримувати дії щодо прогресу місцевої і регіональної демократії та гарантування поваги місцевої і регіональної влади національними органами влади. Ця міжнародно-правова форма співпраці притаманна лише цим організаціям і є особливою для Європейського континенту за умов демократизації та подальшого розширення ЄС.

Співробітництво між Європейським судом з прав людини та Судом Європейського Союзу

У європейському правовому просторі функціонують два найбільш досконалі міжнародно-правові регіональні судові органи: ЄСПЛ та Суд ЄС. Так, І.В. Яковюк визнає, що «ключова роль у процесі зближення правової системи ЄС і правового простору РЄ в аспекті забезпечення прав людини належить судовим установам обох об'єднань. Це, в свою чергу, надає актуальності питанню розробки ефективного механізму взаємодії європейських судових установ, який би передбачав чіткі процедури їх співробітництва і координації діяльності, що має сприяти зменшенню ризику виникнення колізій і підвищити рівень правового захисту особи» [145, с. 554].

Як зазначає Р.А.О. Гурбанов, «існування Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, покликаних гарантувати дотримання норм своїх правопорядків, в тому числі визнавати акти держав - членів, що не відповідають цим нормам, є не тільки основою, необхідною для взаємодії судів різних правопорядків, а й фактором, що сприяє розвитку відносин між ними» [30, с. 70].

Між цими судами налагоджене тісне співробітництво. Відносини між ЄСПЛ та ЄС поживалися з прийняттям у Німці 7 грудня 2000 р. Хартії основоположних прав Європейського Союзу. До прийняття тексту Хартії були залучені спостерігачі від РЄ, а саме Х.К. Крюгер та М. Фішках, що свідчить про спільний внесок двох організацій у створення цього документа у сфері захисту прав людини [223]. У Преамбулі Хартії зазначено, що «Хартія ще раз підтверджує права, які походять... з ... Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Соціальних Хартій, прийнятих Співтовариством та Радою Європи та прецедентного права Суду ЄС та Європейського суду з прав людини» [130, с. 444]. До того ж, у ст. 53 підтверджено, що Хартія містить права, які відповідають правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини, значення та обсяг цих прав є такими самими, як і тих, що гарантовані згаданою Конвенцією [130, с. 456].

Тривалий час судові органи РЄ та ЄС взаємно використовують акти даних європейських організацій. Поява тексту Хартії основоположних прав ЄС лише підтвердила цю наступність, що зокрема, впливає з п. 5 преамбули Хартії, де нарівні з «конституційними традиціями держав - членів» та іншими посиланнями міститься посилання і на ЄКПЛ, і на Європейську соціальну хартію. Якщо взяти до уваги це положення, а також судову практику судових органів ЄС, то нормативна гармонізація права ЄС, точніше запозичення правом ЄС стандартів, розроблених в межах РЄ, є очевидним правовим явищем [30, с. 47].

Крім того, що рішення Суду ЄС містять посилання на ЄКПЛ, ЄСПЛ також посилається на рішення інституцій ЄС [226]. Незважаючи на те, що європейські суди відрізняються один від одного за предметами розгляду та обсягами повноважень, а також територіальною юрисдикцією, у них багато спільного. Як

зазначив колишній Голова ЄСПЛ, «обидва Суди... мають незаперечне покликання як європейські конституційні суди, котре вони чітко підтвердили» [313, с. 26]. ЄСПЛ, як і Суд ЄС, має компетенцію щодо розгляду питань про відповідність актів і дій відповідних держав - членів установчим актам правопорядків, які вони представляють. Незважаючи на розподіл компетенцій між європейськими судовими органами, об'єкт контролю у них загальний – акти державної влади відповідних держав - членів» [30, с. 69].

Так, Я. Пасічник відзначає, що «в інституційно-структурному та процесуально-діяльнісному аспектах європейські міжнародні суди мають багато спільного з класичним міжнародним судом. Так, основні характеристики міжнародної судової процедури як мирного засобу вирішення міжнародних спорів властиві даним європейським судовим органам» [90, с. 146].

Попри незгодженість нормативних систем РЄ та ЄС, два європейські правопорядки неминуче перетинаються, що спонукало Люксембурзький Суд і Страсбурзький Суд до взаємного визнання їх діяльності. Очевидним є взаємний вплив практики обох судів. Так, Суд ЄС став поступово і дедалі активніше використовувати ЄКПЛ. Особливо примітно, що він став застосовувати норми ЄКПЛ з урахуванням тлумачень ЄСПЛ [61, с. 116].

Науковець Р.А.О. Гурбанов зазначає, що «в даний час відносини між ЄСПЛ та Судом ЄС можна кваліфікувати як відносини міжнародних судів, один з яких визнав пріоритет компетенції іншого суду (ЄСПЛ), незважаючи на відсутність повноцінного юридичного зобов'язання Суду ЄС застосовувати рішення і судову практику Європейського суду з прав людини» [30, с. 28]. На думку С.М. Кузнецової, «щоб уникнути конфлікту каталогів прав людини і конфлікту судової практики, правам має даватися однакове тлумачення. Для цього необхідно інституціалізувати відносини між Європейським судом з прав людини та Судом ЄС» [61, с. 111].

В одній зі своїх доповідей Ж.-К. Юнкер зазначив, що «між ЄСПЛ та Судом ЄС немає жодного інституційного зв'язку, але вони плідно працюють у сфері прав людини», поділяючи відданість основним цінностям спільної спадщини

Європи [204, с. 8]. Правові основи взаємовідносин двох європейських регіональних правопорядків (ЄС та РЄ), яким належать європейські судові органи (ЄСПЛ та Суд ЄС), мають низку особливостей, визначальною серед яких є відсутність формального юридичного зв'язку. Їх співробітництво побудоване на принципі добровільного одностороннього підпорядкування з боку ЄС, який в односторонньому порядку визнав ЄКПЛ частиною права ЄС (ст. 6 Договору про Європейський Союз) [30, с. 28]. Зараз для Люксембурзького Суду тлумачення його Страсбурзького «колеги» не мають обов'язкового характеру, але в разі приєднання ЄСПЛ даватиме обов'язкові для Суду ЄС тлумачення прав людини, відразу в двох документах [61, с. 112].

Нерегламентованість інституційної взаємодії механізму співробітництва між судовими органами РЄ та ЄС на практиці замінюється спільним взаємовпливом і правозастосовною практикою у сфері захисту прав людини. Одним із підтвердженням цього є те, що європейські суди продовжують традицію регулярних, як офіційних, так і неофіційних контактів між суддями та судами обох юрисдикцій, гарантуючи постійний обмін інформацією з питань, що становлять взаємний інтерес [228]. Важливою особливістю відносин між ЄСПЛ і Судом ЄС є те, що відповідно до положень Лісабонських договорів 2007 р., до складу ЄСПЛ увійде суддя від ЄС, якщо ЄС приєднається до ЄКПЛ.

Отже, ЄСПЛ та Суд ЄС – це унікальні суди, які в процесі своєї ефективної діяльності (а за допомогою їхніх характерних особливих рис сформувались власні механізми захисту прав людини, як у рамках РЄ, так і на рівні ЄС) продовжують успішно працювати, переплітаючись і взаємодоповнюючи один одного. Ця міжнародно-правова форма співробітництва є особливою і характерною лише для цих регіональних організацій у питаннях захисту прав людини, але поки що не підкріплена на договірному рівні (див. підр. 2.3). Як засвідчив аналіз взаємовідносин ЄСПЛ та Суду ЄС, можна констатувати, що між цими двома судовими органами відсутня інституційна взаємодія з чітко визначеним механізмом співробітництва. На практиці їх відносини

характеризуються нормативною взаємодією, що проявляється у спільному впливі їх правозастосовної практики.

Участь ЄС у допоміжних органах РЄ

ЄС бере активну участь у ряді інших комітетів, комісій, інших структурних підрозділах РЄ, створених на основі так званих «часткових угод», шляхом консультацій, відвідання засідань та інших заходів, які дають можливість зміцнювати співробітництво у різних галузях. Відповідно до МПВ, співробітництво між РЄ та ЄС зміцнюється з використанням передбаченими наявними частковими угодами та конференціями спеціалізованих міністрів [251, с. 7]. Відповідно, участь ЄС у роботі комітетів, комісій та інших структур РЄ доцільно назвати, на нашу думку, для узагальнення поняття великої кількості установ - допоміжними органами РЄ.

По-перше, варто нагадати, що ЄС бере участь у засіданнях КМРЄ та групах доповідачів як представник, без права голосу та без відшкодування коштів (на відміну від не європейських держав), ця міжнародно-правова форма співробітництва запроваджена ще Угодою 1987 р. у формі обміну листами. Відтоді ЄК представлена практично на всіх засіданнях КМРЄ. Своєю чергою, КМРЄ постійно запрошується на різноманітні засідання ЄК, зокрема, присвячені питанням прав людини, соціальним, правовим питанням, проблемам освіти, діяльності ЗМІ. По - друге, ЄС бере участь у діяльності 34 Керівних комітетів та комітетах *ad hoc*, які працюють у всіх сферах діяльності РЄ. По-третє, ЄС бере участь у комітетах, які засновані Резолюціями КМРЄ, а саме: має статус спостерігача у Європейській комісії проти расизму і нетерпимості та у Комітеті експертів щодо оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Також є асоційованим членом в особі ЄК і Європейської ради у Європейській комісії з ефективності правосуддя. По-четверте, бере участь у діяльності 20 комітетів, створених на основі Конвенцій РЄ, як учасник, спостерігач, контрагент і шляхом підписання без ратифікації. По-п'яте, ЄС є членом Часткової угоди Європейської фармакопеї з 1994 р.; бере участь у діяльності

Групи співробітництва щодо запобігання, захисту та надання допомоги у разі великих природних та техногенних катастроф (в угоді EUR-OPA) [195]. Реалізація проекту «Європейська фармакопея» за участю ЄС є хорошим прикладом практичних аспектів співробітництва між двома інституціями: адже, замість створювати нову систему фармакопеї для ЄС, було прийнято рішення приєднатися до вже чинної системи, створеної в межах РЄ. По-шосте, ЄС бере участь у розширених часткових угодах, а саме у діяльності Групи Помпиду (група співробітництва у боротьбі зі зловживанням і незаконним обігом наркотиків) з 1986 р; є членом Європейської аудіовізуальної обсерваторії з 2000 р. [263]. 28 вересня 1999 р. підписаний Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво між Групою з питань співробітництва у боротьбі зі зловживанням наркотиками та їх контрабандою (Група Помпиду) і Європейським моніторинговим центром з проблем наркотиків та наркоманії, який мав на меті активізацію обміну інформацією та досвідом між двома органами, поліпшення координації, планування відповідних програм та технічного співробітництва, уникнення дублювання в роботі [252]. По-сьоме, участь у розширених угодах, яскравим прикладом є участь ЄК у діяльності Венеціанської комісії з 1994 р., зокрема, долучаючись до підготовки держав-кандидатів на вступ до ЄС, у розвитку їх конституційних стандартів і гармонізації з законодавством ЄС [155, с. 81]. Участь ЄС у допоміжних органах РЄ є чи не найбільш прогресивною міжнародно-правовою формою співробітництва у відносинах між організаціями.

Співробітництво між РЄ та ЄС у пріоритетних сферах

Співробітництво між РЄ та ЄС у сфері захисту прав людини

Співробітництво між РЄ та ЄС у сфері захисту прав людини є найважливішою міжнародно-правовою формою співробітництва на всіх рівнях взаємодії й охоплює на сьогодні: захист національних меншин, боротьбу проти дискримінації, ксенофобії, тортур, торгівлі людьми, тероризму, незаконного обігу наркотиків, гендерну рівність, захист прав жінок і дітей, право на освіту та вільне вираження думок та ін. [228].

Захист прав людини, будучи основоположною цінністю демократичного суспільства як для РЄ, так і для ЄС, є постійно актуальним «топовим питанням» співробітництва двох організацій. Вважається, що захист прав людини є також сферою істотних розбіжностей та «безумовного пріоритету» [42, с. 123].

Передумови для координації діяльності РЄ та ЄС з питань забезпечення прав і свобод людини склалися після того, як інтеграція поширилася на політичну сферу і ЄС остаточно визначився зі своєю позицією стосовно форм і меж своєї участі в реалізації відповідної функції держави. Необхідність співробітництва між РЄ та ЄС назрівала давно, однак особливої актуальності вона набула за умов, коли постала реальна загроза правової нестабільності в державах, які є членами одночасно обох об'єднань [145, с. 548].

ЄС розцінює РЄ як основну авторитетну організацію з прав людини у Європі. Відповідні норми РЄ, як посилення, цитуються в документах ЄС [167]. Ця позиція підтверджена і МПВ, в якому зазначено, що «РЄ є основне джерело прав людини». Рішення, пропозиції, висновки, резолюції, рекомендації контрольних органів РЄ використовуються в діяльності ЄС (наприклад, зовнішні відносини, правосуддя, свобода і безпека, основні права) [251, с. 8].

В установчих договорах ЄС найбільше уваги з поміж усіх конвенцій РЄ приділяється ЄКПЛ, а питання захисту прав людини поставлені на рівень найважливіших. Так, згідно зі ст. 6 п. 3 ДЄС в Лісабонській редакції 2007 р. «засадничі права, що їх гарантує Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, які випливають з конституційних традицій, спільних для держав - членів, є загальними принципами права Союзу» [177, с. 19], тобто ЄКПЛ віднесено до джерел права ЄС.

Так, О.В. Базов наголошує, що «право Ради Європи та право Європейського Союзу перетинаються саме в частині, яка охоплюється положеннями ЄКПЛ» [9, с. 171-172]. Наприклад, практично у всіх установчих документах ЄС міститься посилання на основний інструмент співробітництва у сфері захисту прав людини, а саме ЄКПЛ. Посилання на ЄКПЛ містилося ще у преамбулі Єдиного європейського акту 1987 р. [312, с. 2] та у ст. 6, ч. 2

Маастрихтського договору [39, с. 21-22]. У Преамбулі Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 р. зазначено, що «Хартія ще раз підтверджує права, які походять... з Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» [130, с. 444]. Положення такого ж змісту є також у Преамбулі Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2007 р. [166, с. 2].

Регламентом Ради ЄС №168/2007 від 15 лютого 2007 р. було засновано Агентство Європейського Союзу з основоположних прав (АЄС) на основі Європейського моніторингового центру проти расизму і ненависті, для забезпечення допомогою відповідних інституцій, органів, офісів і агенцій Співтовариства та його держав - членів у застосуванні законодавства ЄС та надання експертних висновків щодо основних прав з метою вживання заходів або укладання плану дій для повного дотримання основних прав [188, с. 5].

З часу створення, робота АЄС стала важливою складовою співробітництва між РЄ та ЄС [204, с. 7]. Про важливість відносин АЄС з РЄ свідчить і ст. 9 Регламенту, в якій зазначено, що АЄС тісно співпрацює з РЄ [188, с. 6]. Загальні рамки для кооперації в сфері захисту прав людини окреслені МПВ. Організації підтвердили свої зобов'язання щодо налагодження тісного співробітництва у цій сфері на принципах єдності та універсальності [251, с. 5]. На думку О.В. Базова, «фактично РЄ та ЄС здійснюють подвійний моніторинг держав щодо взятих зобов'язань у сфері прав людини та демократії» [9, с. 170].

З метою визначення напрямів співробітництва та уникнення дублювання в діяльності, гарантування взаємозалежності та спільної вигоди, 18 червня 2008 р. між Агентством Європейського Союзу з основоположних прав та Радою Європи було підписано Угоду про співробітництво, яка передбачає встановлення регулярних контактів на відповідному рівні між АЄС та РЄ, запрошення Виконавчою радою АЄС представників від Секретаріату РЄ на засідання правління як спостерігачів, окрім питань внутрішньої роботи. Відповідно, представники АЄС запрошуються як спостерігачі на засідання міжурядових комітетів РЄ, які Агентство висловило свій намір відвідати. Також АЄС та РЄ забезпечують один одного інформацією і відомостями, отриманими

в ході їхнього співробітництва, включаючи доступ до оперативної інформації. АЄС враховує висновки, рішення ЄСПЛ в сфері діяльності АЄС, отримані дані, звіти в сфері прав людини моніторингових і міжурядових комітетів РЄ (ст. 7). У ст. 9 Угоди зазначено, що кожного разу, використовуючи інформацію, отриману з джерел РЄ, АЄС повинно вказувати джерело і посилається на нього. РЄ діє так само, використовуючи інформацію, запозичену з джерел АЄС. Документом передбачено призначення від РЄ незалежної особи, яка працюватиме разом із заступником у керівних структурах АЄС, та відвідуватиме засідання з правом голосу, а її висловлювання мають бути враховані [151, с. 8-9]. Як свідчить аналіз, АЄС обов'язково враховує пропозиції, які надходять від РЄ, та використовує її досвід у цій сфері. До прикладу, у Робочій програмі АЄС на 2009 р. підтверджено, що РЄ та Агентство координуватимуть свої дії і надалі. АЄС враховує результати роботи механізмів контролю РЄ у своїй діяльності [156, с. 3-5].

Угода про співробітництво між АЄС та РЄ замінила Угоду між Європейським Співтовариством та Радою Європи з метою встановлення, відповідно до ст. 7.3 Регламенту Ради (ЄС) № 1035/97 від 2 червня 1997 р. про заснування Європейського Моніторингового Центру з расизму та ксенофобії, тісного співробітництва між Центром та Радою Європи. Ця угода як і попередня, передбачила співробітництво щодо обміну інформацією, проведення регулярних консультацій та призначення особи від РЄ до правління АЄС.

Важливою ланкою у структурній взаємодії між РЄ та ЄС у даній сфері є Комісар з прав людини. Відповідно до МПВ, ЄС розвиватиме співробітництво та провадитиме консультації з Комісаром у питаннях захисту прав людини [251, с. 4]. Також Угодою про співробітництво між АЄС та РЄ передбачений обмін інформацією між Комісаром та Агентством. Так, АЄС має враховувати звіти, повідомлення та будь-яку активність Комісара з прав людини [151, с. 8]. Крім того, як підкреслює Т.О. Калмиков, доповіді Комісара щодо держав-кандидатів на вступ до ЄС відіграють важливу роль у визначенні їх відповідності вимогам до вступу. Участь Комісара у вирішенні питань внутрішніх стандартів

прав людини в ЄС була розвинена в рамках регулярних зустрічей з комісарами ЄС, відповідальними за основні права, справедливість, безпеку та рівні можливості [54, с. 88].

Незважаючи на заснування АЄС, РЄ і надалі залишається відповідальною за моніторинг дотримання прав людини та виступає основним гарантом захисту прав людини в Європі [167]. МПВ підтверджує основну роль РЄ в сфері прав людини, верховенства права і демократії в Європі [251, с. 4]. За словами Ж.-К. Юнкера, «Рада Європи дорівнює правам людини» [204, с. 7].

Водночас, співробітництво між РЄ та ЄС у сфері захисту прав людини супроводжується дублюванням дій, на чому неодноразово наголошувалося в резолюціях ПАРЄ. Так, ПАРЄ у Резолюції 2041(2015) підкреслила, що з моменту набуття чинності Лісабонських договорів ЄС розширив свою діяльність у сферах, які традиційно охоплюються РЄ, але все одно, РЄ продовжує стояти на сторожі демократії, захисту прав людини та верховенства права, як у середині, так і за межами ЄС, що створює ризик дублювання і навіть подвійних стандартів, обмежуючи можливості для співробітництва та взаємодії [309].

Отже, ЄКПЛ і Хартія основоположних прав ЄС 2007 р., а також їх контрольні механізми сприяли становленню інституційного співробітництва між РЄ та ЄС у сфері захисту прав людини, подоланню подвійних стандартів в європейському правовому просторі. Проблеми узгодженості правового захисту прав людини, які активно обговорюються в рамках європейських регіональних організацій, РЄ та ЄС, будуть вирішені спільними правовими діями шляхом приєднання ЄС до ЄКПЛ (див. під. 2.3).

Аналіз даного питання засвідчив, що сфера захисту прав людини є невід'ємним і найвагомим елементом інституційно-договірного механізму *стратегічного партнерства* між РЄ та ЄС.

Співробітництво у сфері освіти та культури

Тісний діалог встановлено між двома організаціями також у сферах освіти і культури. Згідно зі ст. 149 п. 3. Договору про заснування Європейського

Співтовариства «Європейське Співтовариство та держави - члени зміцнюють співробітництво з третіми державами та компетентними міжнародними організаціями у сфері освіти, особливо з Радою Європи» [40, с. 114]. У сфері освіти співробітництво за підсумками Болонського процесу зосереджено на таких питаннях, що мають важливе значення для обох організацій, як визнання дипломів, сучасні мови та демократичне громадянство [204, с. 20]. МПВ підтвердив, що РЄ та ЄС співпрацюватимуть у розвитку освіченого суспільства, заснованого на знаннях демократичної культури і прав людини на освіту [251, с. 6]. У ст. 165 п. 3 ДФЄС також закріплене положення, що «Союзіві та державам - членам слід заохочувати співробітництво з третіми державами та компетентними міжнародними організаціями, зокрема з РЄ, у сфері освіти» [177, с. 120].

Плідно співпрацюють обидві організації також у сфері культури, спираючись на ст. 151 п. 3. Договору про заснування Європейського Співтовариства, в якій підкреслено, що «Європейське Співтовариство та держави - члени зміцнюють співробітництво з третіми державами та компетентними міжнародними організаціями у сфері культури, особливо з Радою Європи» [40, с. 115]. У Резолюції (95)38 «Про стратегію Ради Європи в галузі культури» зазначено, що РЄ зобов'язується разом з іншими ММО, зокрема з ЄС, європейськими державами, які не є членами РЄ, постійно шукати шляхи співробітництва, партнерства і спільного фінансування діяльності [303]. У ст. 167 п. 3 ДФЄС закріплене положення, що «Союзіві та державам - членам слід заохочувати співробітництво з третіми державами та компетентними міжнародними організаціями, зокрема з Радою Європи, у сфері культури» [177, с. 122]. Сьогодні маємо підстави стверджувати, що співробітництво у сферах освіти і культури між РЄ та ЄС є пріоритетною міжнародно-правовою формою співпраці, що закріплена на юридичному рівні в установчих договорах ЄС.

Отже, розглянувши найважливіші напрями та основні міжнародно-правові форми співробітництва між РЄ та ЄС, можемо констатувати:

1. Міжнародно-правові форми співробітництва між ММО є складовими інституційно-договірного механізму взаємовідносин. Вони відрізняються між собою і залежать від правової природи кожної з міжнародних організацій та принципів їх взаємодії. З динамічним розвитком міжнародних відносин і міжнародного права та зі створенням і функціонуванням величезної кількості ММО запроваджуються нові міжнародно-правові форми співробітництва, ефективніші за ті, що застосовувалися у 50-тих р. XX ст. Регіональний рівень співробітництва між ММО відрізняється від універсального форматом відносин і має свої особливості на Європейському континенті. У своїх відносинах з ММО, ЄС, використовує як традиційні форми, більш характерні для відносин держав з міжнародними організаціями, так і типові тільки для ЄС та РЄ. Особливі міжнародно-правові форми співробітництва були запроваджені в рамках співробітництва між РЄ та ЄС. Однак між ними не укладено такого ж документу, до прикладу, як між РЄ та ОБСЄ, що містить перелік форм співробітництва.

2. Однією з найпоширеніших і найуживаніших міжнародно-правових форм співробітництва є укладання договорів. Угоди, які укладаються між РЄ та ЄС з різних питань, у сукупності становлять договірний механізм взаємодії двох організацій. Водночас, РЄ та ЄС регулярно проводять консультації, як на найвищому, так і на технічному рівнях, продовжують співпрацювати, узгоджуючи свої спільні дії через спеціалізовану структуру органів РЄ, а також відповідні інституції ЄС, тобто функціонує інституційний механізм взаємодії.

Подальші напрями співробітництва, які значною мірою зумовлюватимуть майбутні правові форми і зміст взаємовідносин між РЄ та ЄС, пов'язані передусім з процесом розширення ЄС та змінами в системі міжнародних правовідносин.

2. У деяких випадках угоди, які укладаються між РЄ та ЄС, передбачають створення відповідних спеціальних органів та комітетів, що забезпечують налагодження та взаємодію між ММО за відповідними напрямами чи з конкретних питань. Відповідно, закріплена в договорі форма співробітництва між РЄ та ЄС акумулює комбінацію форм – договірну і інституційну та умовно

можна позначити як комбіновану. На підставі проведеного дослідження можемо констатувати, що взаємодія між РЄ та ЄС еволюціонує, а такий вид співробітництва як *стратегічне партнерство* в даний час здійснюється як у договірних, інституційних, так і в комбінованих міжнародно-правових формах.

3. Ознаками, що характеризують міжнародно-правові форми співробітництва між ММО, є такі: а) сторонами виступають – суб'єкти міжнародного права – ММО (у цьому випадку РЄ та ЄС); б) застосовуються особливі засоби взаємодії, а саме правові; в) тривалість і стабільність взаємовідносин підкріплена на договірному та інституційному рівнях; г) правова значущість, тобто спільна діяльність суб'єктів міжнародного права породжує права, обов'язки та юридичні наслідки; ґ) особлива мета (досягнення поставлених цілей в процесі міжнародного спілкування та взаємодії – у побудові європейського правового простору); д) регламентованість відносин нормами міжнародного права та європейського регіонального права.

4. Викладене дає підстави тлумачити «міжнародно-правову форму співробітництва між РЄ та ЄС» як зовнішній прояв взаємодії між міжнародними організаціями за допомогою сукупності правових засобів, процедур і прийомів, обумовлений метою та способами її реалізації.

2.2. Участь Європейського Союзу у конвенційному *acquis* Ради Європи

Одним з способів реалізації цілей РЄ слід вважати правотворчу функцію, тобто договірну, що визначена її Статутом і слугує надійною основою для міжнародної діяльності. РЄ реалізує свій правовий статус шляхом створення та розвитку узгодженої системи правових норм, що регулюють взаємовідносини між державами – членами, з іншими ММО та третіми державами. Так, Т.О. Анцупова розрізняє два види правотворчості у РЄ – зовнішню та внутрішню. «У результаті зовнішньої – створюються акти, які регулюють відносини між державами-членами, відносини між РЄ та іншими суб'єктами міжнародного права і міжнародних відносин. Зовнішній правотворчий процес

виконує такі функції: новелізації права Ради Європи; усунення (заповнення) прогалин у праві РЄ; деталізації (конкретизації) права РЄ» [7, с. 5]. РЄ володіє надскладним масивом правових документів, які формують *acquis* РЄ. Як зазначають Л. Пратхет і В. Ловднес, «деякі елементи *acquis* мають цілком правовий статус і безпосередньо формують функціонування демократії в державах - членах, а інші – рекомендаційні за своєю природою і здійснюють тільки неформальний вплив на демократичну практику» [242, с. 14].

Поняття *acquis* РЄ, на відміну від *acquis communautaire* ЄС, як феномен права практично майже не вживається у теорії міжнародного права та права міжнародних організацій, та недостатньо досліджений українськими науковцями. Так, *acquis* більше застосовується та асоціюється з правом ЄС і ототожнюється з поняттям «правовий доробок». Так, переклад *acquis* з фр. - досвід, право, знання [14, с. 15] нічого не вказує на приналежність до права ЄС. У спеціалізованому словнику французький термін «*acquis communautaire*» вживається для позначення так званого спільного доробку ЄС [3, с. 14]. Такої думки дотримується і О.М. Шпакович, яка вважає *acquis communautaire* основою власного права ЄС [141, с. 10]. Науковці А.В. Муравйов і К. Смирнова стверджують, що «такий феномен, як *acquis communautaire*, властивий лише правопорядку Європейського Союзу, бо розвинуте тлумачення його дається тільки інститутами ЄС і не може застосовуватись до діяльності всіх європейських міжнародних організацій» [85, с. 19]. Так, Р.А. Петров зазначає, що поняття «*acquis*» ЄС перестало сприйматися виключно як правова категорія, останнім часом воно набуло універсального та міждисциплінарного характеру. Дедалі частіше поняття «*acquis*» ЄС застосовують у політичному, соціологічному, історичному, культурному контекстах європейської інтеграції [91, с. 7].

В офіційних документах РЄ поняття *acquis* використовується стосовно інструментарію як РЄ, так і ЄС. Тому заперечувати використання цього терміну до масиву правових норм РЄ вважаємо недоцільним. Це підтверджує і Резолюція ПАРЕ 1290(2002), в якій зазначено, що «*Acquis* РЄ в діяльності

організації по встановленню стандартів у галузі демократії, верховенства закону і основних прав і свобод людини слід розглядати як основний етап у напрямі великого європейського проекту, і ЄСПЛ слід визнати видатним судовим стовпом будь-якої майбутньої архітектури» [305]. Також у Рекомендації ПАРЄ 1982(2011) підкреслено, що з набуттям чинності Лісабонських договорів відкриваються нові можливості для посиленого партнерства між РЄ та ЄС, що засновано на відповідних *acquis* [279]. У документах ЄС також є багато поси- лань на *acquis* РЄ, що в свою чергу є підтвердженням такого правового феноме- ну і підкреслює його значущість в розвитку *acquis communautaire* ЄС. Для прикладу, у п. 5 Регламенту №1082/2006 ЄП і Ради від 5 липня 2006 р. про Європейську групу з питань територіального співробітництва зазначено, що «*acquis* РЄ надає різні можливості та правові рамки для транскордонного співробітництва регіональних і місцевих органів влади» [281, с. 19].

Український науковець А.Є. Санченко визначає *acquis* РЄ у загально- правовому контексті як «систему правових норм і принципів, *opinio juris* та доктрин, що нею створюються, а також і правових норм, принципів, звичаїв, правових стандартів та правозастосовної практики, що сформувалися у державах-членах організації під впливом зобов'язань у зв'язку із членством у ній» [104, с. 159]. Досліджуючи природу *acquis* РЄ, насамперед слід врахувати, що його основними та найголовнішими джерелами є: конвенції, угоди і хартії РЄ; рекомендації КМРЄ; рекомендації, резолюції, накази і висновки ПАРЄ; рекомендації, резолюції, і висновки КМРОВЄ; повідомлення інших установ, що діють під егідою РЄ, зокрема ВК і Групи держав проти корупції (ГРЕКО); різні другорядні повідомлення, публікації, які підтримують дії РЄ, зокрема повідомлення до рекомендацій, резолюцій, висновків та ін. [242, с. 15].

Як випливає з вищенаведеного, *acquis* РЄ доцільно доповнити такими складовими, як рішення ЄСПЛ, підсумкові декларації самітів глав держав та урядів держав - членів РЄ та плани дій, річні звіти щодо співробітництва між РЄ з ЄС та іншими документами, створеними у процесі функціонування та співробітництва з іншими міжнародними органами та міжнародними

організаціями. Кожна з цих категорій має свій статус і особливості та формує *acquis* у різні способи.

Отже, *acquis* РЄ є комплексною категорією, що знаходить своє застосування як у внутрішній, так і в зовнішніх сферах діяльності РЄ. У внутрішній сфері вона слугує правовою основою для роботи всіх органів і установ організації, у зовнішній – застосовується державами-членами, не європейськими державами, ММО і ЄС, як правових інструментів для посилення співробітництва та уникнення правових колізій у європейському правовому просторі. Досліджуючи *acquis* РЄ, основну увагу слід зосередити на тій складовій, яка здійснює найбільший вплив і формує його значну частину.

Вагомий внесок у розвиток міжнародного права та європейського регіонального права зробила РЄ, ухваливши більш, ніж дві сотні багатосторонніх угод, які на нашу думку, становлять невід’ємну *acquis* РЄ. Договори РЄ є основним джерелом загальноєвропейських цінностей, принципів організації, стандартів і норм у сфері демократії, верховенства права та захисту прав людини [7, с. 27]. Нормотворчість РЄ, яка втілюється насамперед у договорах, спрямована на регулювання відносин у політичній (парламентські зв’язки), економічній, правовій (ухвалює обов’язкові та рекомендаційні акти для суб’єктів), соціальній сферах, у сферах культури та спорту, ... та ін. [97, с. 1].

Загальновизнано, що багатосторонні договори укладаються у формах статутів, конвенцій, протоколів, хартій. Найважливішими інструментами РЄ, що становлять *acquis*, є конвенції (лат. *conventio* – договір, угода). Так, у ст. 15 Статуту РЄ визначено, що саме конвенції або угоди є основним засобом для реалізації мети організації [113, с. 15]. Договори у формі конвенцій слугують основою для формування європейських стандартів і в сукупності становлять упорядковану систему договірної права – конвенційного *acquis* РЄ і різняться залежно від їх предметного регулювання та становлять найбільшу за обсягом та значенням частину *acquis* РЄ.

На сьогодні є 224 європейські договори (ETS) у Серії європейських договорів та Серії договорів РЄ, що становлять збірник договорів і конвенцій

РЄ: і це Статут «Statute» (1), конвенції «conventions» (105), рамкові конвенції «framework conventions» (2), угоди «agreements» (27), тимчасові угоди «interim agreements» (2), хартії «charters» (4), кодекси «codes» (2). Більшість договорів мають один або декілька протоколів, які передбачають зміни або доповнюють конвенцію (мають окремий порядковий номер) та на сьогодні налічується 82 Протоколи. Договори РЄ укладаються хронологічно. Конвенції та угоди, відкриті для приєднання між 1949 та 2003 рр., публікуються у Серії європейських договорів (СЕД №1-№193 включно). Від 2004 р. вони змінили назву на Серію договорів Ради Європи (СДРЄ - №194 - Протокол № 14 до ЄКПЛ) [181]. Договори РЄ поділені на 49 сфер дії [161].

Так, А.С. Санченко запропонувала класифікацію договорів РЄ за теоретико-методологічним критерієм: за юридико-технічною формою (конвенція, рамкова конвенція, угода, хартія, кодекс, протокол); цільовим призначенням (налагодження співпраці, гармонізація правових норм); об'єктом регулювання (зміцнення демократії, захист прав людини, збереження культурної спадщини та ін.); природою зобов'язань (абсолютні, загальні, часткові), природою механізмів контролю за їх виконанням (судове провадження за ЄКПЛ або позасудовий політико-правовий механізм моніторингу за іншими договорами); відкритістю для участі в них (лише держав - членів, інших держав і міжнародних організацій) [107, с. 11].

Термін «договір» використано лише у назві збірки конвенцій РЄ. Так, у ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. цей термін тлумачиться так: «Договори – це міжнародні угоди, укладені державами у письмовій формі, щодо яких поширюється юрисдикція міжнародного права. Вони можуть міститися в одному чи декількох документах, незалежно від їхньої назви» [21, с. 343].

До договірної *acquis* РЄ відносять юридично обов'язкові акти, що мають юридичну форму договору – багатосторонні та двосторонні договори, дипломатичного документа – ратифікаційна грамота та ін. [105, с. 92]. Науковці Ф. Бенуа-Ромер і Г. Клебес вважають, що договори, укладені під егідою РЄ,

включають «конвенції, угоди, регламенти, хартії, кодекси та оглядові чи рамкові конвенції. Хоч би як вони не називалися, їхнє юридичне навантаження залишається однаковим, іншими словами, обрана назва договору не має жодного юридичного значення та не стосується конкретного правового інструментарію, що мав би застосовуватися щодо нього» [129, с. 89].

Відповідно до ст. 1 Статуту РЄ, Організація здійснює свої цілі через статутні органи та *inter alia* «через договори... в економічній, культурній, соціальній, науковій, правовій та адміністративній сферах і шляхом встановлення та подальшої реалізації прав людини та основних свобод» [113, с. 12]. Договори РЄ є важливими ще й тому, що дають змогу встановити тісніші зв'язки між державами - членами, заохочуючи їх до гармонізації власних правових актів і систем, а також сприяють уніфікації європейської правової системи та визначають мінімальні юридичні стандарти. Творячи спільну правову систему, вони сприяють більшій злагодженості держав - членів у демократичному, культурному та соціальному аспектах. Широке коло питань, які охоплюють європейські конвенції, пояснюється тим, що організація має справу з ключовими проблемами європейського сьогодення, слугуючи при цьому однією з основних платформ для пошуку відповідей на них [129, с. 77].

За майже 70 р. ці конвенції допомогли значно удосконалити функціонування демократичних інститутів, розвивати верховенство права та захищати права європейських громадян, які проживають у державах - членах РЄ. Разом ці конвенції, які є багатосторонніми договорами, є основним джерелом *acquis* РЄ та суттєво сприяли існуючій правовій базі усіх 47 держав - членів [207]. Отож, РЄ, здійснюючи конвенційне нормотворення, виконує функцію нормативної взаємодії також у процесі співробітництва з ММО, зокрема з ЄС.

Так, Р.А. Вессел і Я. Вотерс зазначають, що «міжнародні організації і їх міжнародні режими все більше залучені до процесу нормотворення, який *de jure* і *de facto*, впливає на держави, і навіть на індивіди та юридичні особи» [257, с. 12]. Нормативна взаємодія і інституційне співробітництво поглиблюються з урахуванням нових цілей РЄ та ЄС. Традиційними завданнями нормативної

взаємодії від самого початку були: прагнення уникнути ризику подвійних стандартів і різнорідності прав людини. За сучасних умов кількість подібних розбіжностей зростає, що зумовлено розширенням компетенції *rationae materiae* обох організацій, зокрема ЄС, і вимагає вжиття необхідних заходів [61, с.97-98].

Як підкреслює Е. Корну, «Рада Європи та Європейський Союз – це міцна інституційна структура зі сприятливим підґрунтям для нормативної взаємодії. Держави - члени ЄС були членами РЄ перш ніж вступити до ЄС. Тому вони були ознайомлені з роботою, проведеною в РЄ, зокрема у питаннях стандартів. Це, безумовно, сприяло кращому розумінню роботи РЄ в установах ЄС. У результаті, низка конвенцій РЄ сьогодні є частиною *acquis* ЄС у сфері свободи, безпеки та справедливості» [210, с. 130].

РЄ у процесі розробки та обговорення конвенцій запрошує ЄС до участі в них. Значна кількість конвенцій містить статті, зорієнтовані на забезпечення можливості участі в цих договорах ЄС та інших ММО, а також європейських і неєвропейських держав, які не є членами РЄ. Безумовним і обґрунтованим наміром РЄ є всебічне сприяння поширенню норм права організації, гармонізації законодавств держав – сторін конвенцій і поліпшення якості європейського правового поля загалом [108, с. 52].

Отже, сьогодні сторонами договорів РЄ можуть бути держави - члени організації, треті держави, ММО, якщо вони були офіційно запрошені приєднатися КМРЄ. Відповідно, у заключних положеннях кожного договору зазначається, хто може бути його стороною. Деякі конвенції РЄ містять положення про фінансування механізму подальшої діяльності держав, які не є членами. КМРЄ прийняв 18 лютого 2015 р. Резолюцію, що стосується фінансових механізмів участі держав, які не є членами РЄ, замінює резолюцію, прийняту в 2013 р. [171].

На сьогодні, у прикінцевих положеннях відкритих конвенцій, ЄСп / ЄС найбільше поміж усіх ММО згадується, хто може стати стороною договору. З 1 грудня 2009 р. будь-яке посилення на «Європейське Економічне Співтовариство», «Європейське Співтовариство» або «Європейські

Співтовариства», що містяться в тексті договорів та угод, укладених в РЄ, трактується як «Європейський Союз». Відповідно, записки Секретаріату РЄ додано до текстів відповідних конвенцій [181].

І тому не дивно, що існування двох потужних регіональних об'єднань, а також їх правових систем в межах європейського правового простору призвела до тісної взаємодії та взаємопроникнення. Потужним засобом взаємодії права обох міжнародних інституцій – РЄ та ЄС є можливість виступати стороною міжнародного договору, ухваленого іншою стороною, передбачена Віденською конвенцією про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями [98, с. 59]. Беззаперечним є факт, що право РЄ та ЄС взаємозбагачуються за рахунок правових норм кожної з них. Сфери спільного регулювання РЄ та ЄС в межах європейського права постійно розширюються, у тому числі і завдяки приєднанню держав - членів ЄС та самого ЄС до конвенцій РЄ [108, с. 49-50].

У цьому контексті С.М. Кузнецова підкреслила, що «до сьогодні, способи правової взаємодії та взаємопроникнення спрямовані в основному на участь ЄСп в конвенціях Страсбурзького партнера. Але способи такої участі, як це відображено в доктрині, розвиваються досить цікавим чином. Будучи досить трудомісткою технікою прийняття протоколу з поправками, що дозволяють ЄС брати участь у тій або іншій угоді, РЄ вважає за краще сьогодні спрощену процедуру: з моменту розробки Конвенції ввести в текст положення, що відкриває даний документ для участі ЄСп. Завдяки цьому РЄ виключає необхідність ратифікації додаткового протоколу всім учасникам конвенції. Останнім часом така процедура була спрощеною можливістю вступу протоколу в силу після закінчення певного періоду, якщо ніхто не висловив заперечень. Це є проявом інноваційного підходу РЄ в застосуванні класичної конвенційної техніки [61, с. 95-96].

Участь ЄС у конвенціях РЄ стала важливим чинником для функціонування та співіснування в правовому полі на Європейському континенті. Саме тому, ще у листах у 1987 р. РЄ та ЄС домовилися, що при розробці проекту нової

конвенції чи угоди буде вирішуватись питання щодо участі ЄСп як сторони Конвенції або Договору. У випадках участі ЄСп в розробці проекту, ЄК запрошується бути представленою у засіданнях міністерських представників, на яких обговорюються відповідні проекти документів [160, с. 4-5]. Рішення про відкриття конвенції для ЄС вирішується в кожному окремому випадку на етапі переговорів на прохання ЄК та відповідно до компетенції ЄС у сфері, що охоплюється майбутніми конвенціями в РЄ. Також Резолюцією (85)5 було прийнято рішення, що ГСРЄ ініціюватиме контакти з компетентними органами ЄС з метою сприяння поширенню практики застосування правових інструментів РЄ, приєднанню ЄС до конвенцій РЄ та інкорпоруванню положень актів ЄСп в договори РЄ [300, с. 20-21].

Так, на думку Й. Полакевича, участь Європейських Співтовариств в конвенціях РЄ відбувалась за формулою «змішаного договору». «Змішаним» вважається: «будь-який договір, до якого організація, всі або деякі з її держав - членів і одна або декілька третіх держав є сторонами і для виконання яких ні організація, ні її держави - члени не мають повної компетентності» [236, с. 62].

МПВ підтвердив, що правове співробітництво буде надалі розвиватися з гарантією єдності між правом ЄС та стандартами РЄ. Організації будуть консультуватися в процесі розробки стандартів на ранніх стадіях, розвивати відповідні форми співробітництва в таких сферах як: боротьба з тероризмом, організована злочинність, корупція, відмивання грошей та ін. [251, с. 4].

У зв'язку з великою кількістю прийнятих конвенцій, а також участі у них, окрім —, не європейських держав, ММО, у тому числі ЄС, у 2012 р. РЄ переглянула класифікацію конвенцій, і застосувавши критерій актуальності, поділа їх на чотири групи: 1) конвенції з численними ратифікаціями, що розглядаються як ключові (більше 40); 2) конвенції з меншою кількістю ратифікацій, що також розглядаються як ключові; 3) активні конвенції (не розглядаються як ключові); 4) неактивні конвенції (які не набули чинності протягом 20 р. після того, як були відкриті для підписання, або існують законодавство чи документи ЄС або інших ММО, які встановлюють більш

високі стандарти, ніж РЄ) [229]. Так, О. Кресін підкреслив, що «одним з критеріїв визначення певних конвенцій Ради Європи як неефективних є наявність правових інструментів інших організацій, зокрема ЄС. При цьому зовсім не враховується, що РЄ та ЄС є різними за кількістю членів. Відкинути певну кількість конвенцій Ради Європи за таким принципом означатиме поставити під сумнів зміст цілих сфер національного законодавства держав - членів РЄ» [60, с. 148].

У 2017 р. КМРЄ затвердив єдиний набір типових заключних положень, які застосовуються як до конвенцій, так і угод, укладених РЄ. Цей документ замінив два попередніх набори статей, затверджених 1962 і 1980 рр. Перший з них був призначений для угод, які можуть бути підписані без застереження щодо ратифікації або прийняття, а другий - для конвенцій, що вимагають ратифікації або прийняття. Процедура вираження згоди на обов'язковість договору РЄ відрізняється від процедури ООН. У практиці РЄ держави - члени зазвичай висловлюють свою згоду бути пов'язаним договором підписом, після чого договір треба ратифікувати, прийняти чи затвердити; треті держави, які не брали участі у розробці договорів, приєднуються до них на запрошення КМ. Тим не менш, події, що відбулися після 1980 р., підтвердили необхідність внесення змін до остаточних моделей для майбутніх конвенцій і додаткових протоколів. Ці зміни, зокрема, стосуються:

- типу обов'язкового правового документа, укладеного в рамках РЄ протягом останніх 35 р. Більшість з цих документів були конвенціями та протоколами. З лютого 1980 р. було укладено лише три угоди;
- збільшення участі держав - не членів, ЄС та міжнародних організацій;
- участі міжнародних організацій у розробці конвенцій та протоколів;
- глобального рівня та транснаціональний характер останніх конвенцій і протоколів РЄ, які призводять до збільшення прохань про приєднання.

Сьогодні у заключних положеннях міститься наступне: «Конвенція відкрита для підписання державами - членами Ради Європи, третіми державами, які брали участь у розробці, Європейським Союзом, або будь-якої регіональної ор-

ганізації економічної інтеграції. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Ратифікаційні грамоти, прийняття чи затвердження здаються на зберігання ГСРЄ. Після набрання чинності цієї Конвенції, КМРЄ може після консультацій із Договірними державами цієї Конвенції, отримавши одностайну згоду, запросити будь-яку державу, яка не є членом РЄ або будь-яку регіональну організацію економічною інтеграції, яка не брала участь у розробці Конвенції, приєднатись до неї шляхом рішення, прийнятого більшістю, передбаченою в ст. 20.d. Статуту РЄ, та одностайним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право брати участь у роботі КМРЄ» [256].

Участь ЄС у договорах РЄ може мати декілька різних форм, конкретна з них обирається відповідно рішенням ЄС і держав - членів РЄ. ЄС може приєднатися до деяких угод (відкритих) в рамках РЄ на умовах, визначених останньою. Звичайно ж, передусім участь ЄС в угодах, укладених в рамках РЄ, залежить від внутрішніх правил РЄ та ЄС. Серед можливостей передбачається, зокрема підписання, визнання, підписання, яке йде після визнання, ратифікація чи схвалення і, нарешті, приєднання, що відбувається на запрошення КМРЄ [197, с. 105-106]. З цього приводу, А.Є. Санченко зауважує, що «у процесі правотворення РЄ залучає ЄС до розробки своїх багатосторонніх договорів і адаптує їх тексти для забезпечення можливості ЄС приєднатися до них. ЄС, зі свого боку, створює практику імплементації норм права РЄ у своїх правових актах. Відповідно, встановлено тісний взаємозв'язок між *acquis* РЄ та *acquis communautaire*, який нині є частиною *acquis* ЄС, зокрема в сферах захисту прав людини, у т.ч соціальних, юстиції та внутрішніх справ ... [107, с. 8].

Підтвердженням особливого ставлення до ЄС шляхом приєднання до конвенцій РЄ є те, що у багатьох конвенціях (відкритих) безпосередньо кілька статей присвячуються участі ЄС. Так, до прикладу, у прикінцевих положеннях Конвенції РЄ проти запобігання тероризму 2005 р. (ETS No.196), яка підписана ЄС, однак ще нею не ратифікована, зазначається, що «ця Конвенція відкрита для підписання державами - членами Ради Європи, Європейським Співтовариством та державами, які не є членами організації, які взяли участь у

її розробці. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Документи про ратифікацію, прийняття або затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи» (ст. 23). «Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, схвалення або приєднання, можуть вказати територію або території, до яких застосовується ця Конвенція» (ст. 25) [183].

Іноді, до останнього з наведених положень додається примітка (записки) Секретаріату з посиланням на Декларацію, сформульовану ЄСП та державами - членами ЄС з прийняттям цієї Конвенції КМРЄ такого змісту: «ЄСП / ЄС та його держави - члени знову підтверджують, що їх метою у запиті про включення положення *«про від'єднання»* є врахування інституційної структури ЄС при приєднанні до міжнародних конвенцій, зокрема, у випадку передання ЄСП суверенних прав держав - членів. Ця стаття не спрямована на зменшення прав або збільшення зобов'язань з боку Сторін – не членів ЄС, у порівнянні з тими, що належать ЄСП / ЄС, оскільки останні також є сторонами цієї Конвенції. Положення *«про від'єднання»* є необхідним для тих частин Конвенції, які належать до компетенції ЄСП / ЄС, з тим, щоб зазначити, що держави - члени ЄС не можуть посилалися і застосовувати права та обов'язки, що випливають з Конвенції, безпосередньо між собою (або між собою та ЄСП / ЄС). Це не впливає на повноту застосування Конвенції між ЄСП / ЄС і його державами - членами, з одного боку, та Сторонами Конвенції, з іншого боку; держави ЄСП / ЄС будуть зобов'язані Конвенцією та застосовуватимуть її як Сторони Конвенції, і якщо це необхідно, то через законодавство ЄСП / ЄС. Таким чином, вони гарантують повне дотримання положень Конвенції стосовно Сторін, що не є членами ЄС» [183]. ЄСП має забезпечити прозору та необхідну інформацію про розподіл компетенції між ЄСП та його державами - членами в зоні дії цієї Конвенції, оскільки це не призводить до додаткових зобов'язань, що покладаються на ЄСП [216].

Перший раз положення *«про від'єднання»* було застосоване у Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах (No 127) від 25 січня 1988 р. спільної Конвенції РЄ та Організації з економічного співробітництва і розвитку, такого змісту: «незважаючи на правила, які містить ця Конвенція, Сторони, які є членами Європейського економічного співтовариства, застосовують у своїх взаємних відносинах загальні правила, що є чинними в Співтоваристві» [182].

Положення *«про від'єднання»* є правомірним феноменом [245], яке регламентоване ст. 41.1 Конвенції про міжнародні договори 1986 р., «два або кілька учасників багатостороннього договору можуть укласти угоду про зміну договору тільки у взаєминах між собою, якщо: а) можливість такої зміни передбачається самим договором; або б) така зміна не забороняється договором і: i) не впливає на користування іншими учасниками своїми правами за договором або на виконання ними своїх зобов'язань; ii) не впливає на положення, відступ від якого є несумісним з ефективним здійсненням об'єкта і цілей договору в цілому» [22, с. 389]

Так, К. Давар підкреслює, що положення *«про від'єднання»* – це правові положення, включені до багатосторонніх конвенцій, для забезпечення того, що окремі сторони Конвенції не зобов'язані застосовувати правила Конвенції, оскільки інші відповідні правила вже узгоджені між собою. Також положення *«про від'єднання»* може бути охарактеризоване, як «конфліктне застереження», оскільки воно сигналізує всім сторонам, що паралельно існують потенційно суперечливі договірні зобов'язання. Положення *«про від'єднання»* найчастіше вводяться в договори на вимогу членів ЄСп / ЄС інформувати інші сторони Конвенції про те, що держави - члени ЄС уклали вже відповідний документ в тій самій області [238]. Положення *«про від'єднання»* спрацьовує автоматично і не потребує ніяких наступних дій, щоб воно діяло [230, с. 221], та допомагає уникнути конфлікту між міжнародним правом та зобов'язаннями по праву ЄС державам - членам [247, с. 185].

Комітет юрисконсультів по міжнародному публічному праву (CANDI) РЄ у своєму заключенні щодо наслідків включення положення «про від'єднання» у конвенції РЄ, зробив висновок, що положення «*про від'єднання*» є юридично дійсними. Аргументують свою позицію наступним чином: «Сторони Конвенції, які є членами ЄС, у взаємних відносинах повинні застосовувати правила ЄСп та ЄС, якщо є ЄСп або правила ЄС, що регулюють конкретний предмет і застосовуються до конкретного випадку, без шкоди для об'єкту та мети теперішньої Конвенції та без шкоди для її повного застосування з іншими Сторонами. Положення «*про від'єднання*» має на меті з'єднати членів ЄС у взаємних відносинах, а не їх відносини з іншими державами або окремими особами, та не охоплюють стосунків між державами - членами ЄС та іншими сторонами Конвенції. Тому їх не можна тлумачити та застосовувати таким чином, щоб змінити зміст прав та обов'язків держав - членів ЄС щодо інших сторін. Останні версії статей передбачають, що будь-який інший режим ЄС від того, який встановлений відповідною Конвенцією, не повинен шкодити об'єкту і меті Конвенції. Беручи до уваги практику РЄ щодо вироблення детальної інформації та пояснювальні звіти, що супроводжуються до конвенцій, характер, обсяг та функції будь-якого положення «*про від'єднання*» повинно бути викладено в пояснювальній доповіді. Необхідність і точність застосування будь-якого положення «*про від'єднання*» повинне бути оцінене в кожному конкретному випадку, з урахуванням характеру та змісту Конвенції [287].

Отже, на підставі викладених вище міркувань, можемо констатувати, що РЄ докладає максимум зусиль для залучення ЄС до участі у своїх конвенціях шляхом включення – положення «про від'єднання», так би мовити з наданням дозволу щодо особливого застереження. Вважаємо, що по-суті, при приєднанні до конвенцій РЄ, ЄС робить свого роду заяву-декларацію, яка по-змісту і по формі відповідає застереженню, а також міститься в прикінцевих положеннях конвенції.

Глосарій Договорів РЄ дає визначення, що застереження означає «односторонню заяву в будь-якому формулюванні і під будь-яким

найменуванням, зроблене державою чи міжнародною організацією під час підписання, ратифікації, прийняття чи затвердження договору або приєднання до нього, за допомогою якого держава чи міжнародна організація бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави чи до міжнародної організації» (відповідає ст. 2 Віденської конвенції 1986 р.) [181].

З цього випливає, що у своїх договірних відносинах РЄ та ЄС застосовують «інноваційний» для правотворчості ММО метод для того, щоб ЄС став стороною конвенції, але при цьому використовував власні засоби регулювання, відмінні від тих, що запропоновані відповідною конвенцією. При цьому таке приєднання не знімає зобов'язань з ЄС, не змінює умов для інших сторін, а є юридично підкріпленим і є свого роду особливим видом застережень у договірній практиці саме між міжнародними організаціями.

У сучасному праві міжнародних організацій та праві ЄС стався своєрідний «правовий прорив» у відносинах між ММО. На нашу думку, саме з участю ЄС у конвенціях РЄ запроваджено «інноваційну» форму партнерства – участь у конвенціях РЄ, що проявляється у взаємних правах та обов'язках [63, с. 115]. ЄС підписав і / або ратифікував 17 договорів РЄ, а саме:

1. Європейську угоду про обмін терапевтичними речовинами людського походження 1958 р. (ETS № 026).
2. Угоду про тимчасове ввезення із звільненням від митного збору для безкоштовного використання в діагностичних або терапевтичних цілях медико-хірургічного та лабораторного обладнання, призначеного для медичних установ 1960 р. (ETS № 033).
3. Європейську угоду про обмін реагентами для визначення групи крові 1962 р. (ETS № 039).
4. Конвенцію щодо розробки європейської фармакопеї 1974 р. (ETS № 050).
5. Європейську угоду про обмін реагентами для визначення групи тканини 1974 р. (ETS № 084).

6. Європейську конвенцію про захист тварин, що утримуються на фермах 1978 р. (ETS № 087).

7. Конвенцію про збереження тваринного світу та природних середовищ існування в Європі 1979 р. (ETS № 104).

8. Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1991 р. (ETS № 123).

9. Європейську конвенцію з питань авторського та суміжних прав в рамках транскордонного супутникового радіомовлення 1994 р. (ETS № 153).

10. Протокол про внесення поправок до Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються в експериментах і для інших наукових цілей 1998 р. (ETS № 170).

11. Європейську конвенцію про правовий захист послуг, що базуються на або перебувають в умовному доступі 2001 р. (ETS № 178).

12. Конвенцію про інформаційне та правове співробітництво щодо послуг інформаційного суспільства 2001 р. (ETS № 180).

13. Європейську конвенцію про захист тварин при міжнародних перевезеннях (переглянута) 2003р. (ETS № 193).

14. Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р. (ETS № 196).

15. Конвенцію Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення, конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму 2005 р. (ETS № 198).

16. Конвенцію Ради Європи щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї 2011 р. (ETS № 210).

17. Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2015 р. (ETS № 217) [262].

ЄС також активно підтримує Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108), Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми (ETS № 197), Конвенцію про захист дітей від

сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ETS № 201), Конвенцію про кіберзлочинність (ETS № 185) [206].

З огляду на тісні зв'язки, які існують між РЄ та ЄС, безперервну еволюцію права і компетенції ЄС, процедура приєднання ЄС до конвенцій РЄ відрізняється від процедури приєднання держав, які не є членами. У Преамбулі Віденської конвенції 1986 р. визнано особливості договорів між міжнародними організаціями як суб'єктів міжнародного права, відмінних від держав [22, с. 372].

Механізм підписання міжнародних договорів ЄС з ММО закріплено у ДФЄС, однак, цей документ не містить положень про участь ЄС у конвенціях РЄ, а тільки норми, які регламентують процедуру приєднання ЄС до ЄКПЛ. Тому можна лише припускати, що механізм приєднання ЄС до конвенцій РЄ аналогічний процедурі приєднання ЄС до ЄКПЛ (ст. 216-218). Оскільки угода про приєднання до будь-якої конвенції РЄ є міжнародним договором, відповідно підписання і набуття чинності є досить складним процесом. Відповідно, ЄС приймає внутрішні правила, які відповідають положенням конвенції.

І хоча ЄС зацікавлений в тому, щоб стати частиною загальноєвропейської правової платформи шляхом приєднання до деяких ключових і активних конвенцій РЄ, його участь в конвенціях РЄ на сьогодні є досить низькою. З 54 конвенцій, відкритих для ЄС, він приєднався, як уже зазначалось, лише до 17; приєднання до інших конвенцій (закритих) потребує прийняття відповідних положень. Розробка таких положень є трудомісткою та потребує багато часу та тісної правової взаємодії як з боку учасників, так і з боку ЄС [229]. Незважаючи на те, що деякі правові інструменти РЄ дозволяють брати участь у них ЄС, їй насамперед бракує політичної волі для здійснення цього. Правильним в цьому випадку є твердження Б.В. Воурена, що «інтеграція, законодавство, політика об'єднуються у напрямку узгоджених зовнішніх дій ЄС» [163, с. 6].

Так, Р.А. Вессел і С. Блокменс підкреслюють, що «ЄС не може ігнорувати міжнародні норми, а отже, вплив стандартів своєї сестринської організації, Ради Європи, може бути вивчений на різному рівні та в різних ступенях, від участі

ЄС у конвенціях Ради Європи до прямого впливу конвенцій Ради Європи на правовий порядок ЄС» [273, с. 5]. Якби ЄС повністю відмовився визнавати мінімальними стандартами правила, встановлені в межах РЄ, то це б спричинило правовий колапс в європейському правовому просторі.

Підкреслюємо, що РЄ шляхом правотворчої діяльності запроваджує стандарти у багатьох сферах, що сприяють узгодженню норм права РЄ з національним правом, а також з законодавством ЄС. РЄ робить вагомий внесок у об'єднання Європи, розробляючи спільні стандарти, які інші європейські організації згодом можуть переймати та застосовувати у власній діяльності [96, с. 204]. Договори РЄ встановлюють правові стандарти і слугують потужним правовим інструментом гармонізації законодавства та правозастосовної практики держав - членів [108, с. 90]. Статут РЄ встановив принцип міжурядового співробітництва, який з того часу є центральним у діяльності РЄ. Співпрацюючи з державами - членами, зосереджується на розробці спільних стандартів та їх ефективній імплементації в державах - членах з метою забезпечення безперервності досягнення поставленої мети [207].

Стандарти РЄ отримали широке поширення в Європі завдяки практиці ЄСПЛ [5, с. 43]. Для ефективної імплементації на національному рівні потрібне розкриття і уточнення нормативного змісту правових стандартів РЄ. Визначення терміну «правові стандарти РЄ» немає в жодному з офіційних документів організації, але на практиці під ними розуміють обов'язкові вимоги до національного права, що містяться у конвенціях та інших правових актах РЄ. Цей термін часто трапляється в юридичній літературі, офіційних документах, конвенціях, актах органів РЄ та в практиці ЄСПЛ. Так, у Декларації Страсбурзького Саміту РЄ 1997 р. підкреслено визначну роль організації у визначенні стандартів у сфері прав людини, а також її особливий внесок у розвиток міжнародного права через європейські конвенції [218]. Так, Л.А. Луць вважає, що правові стандарти Ради Європи – це принципи та норми, зафіксовані в основних джерелах права Ради Європи, які містять єдині

європейські правові вимоги до держав-учасниць і визначають їх діяльність у межах європейського правового простору [70, с. 128].

Науковець З.Б. Демічева підкреслює важливе теоретичне і прикладне значення терміну «правові стандарти Ради Європи», що позначає міжнародно-правові норми, які містяться в нормативно-правових актах РЄ (конвенціях, протоколах, хартіях), і відображає основні досягнення європейських держав у різних сферах. Це комплекс європейських договірних норм, що стосуються безпосередньо реалізації принципів і цілей організації, порушення яких, як і інших міжнародно-правових норм, передбачає міжнародно-правову відповідальність. Характер відповідальності визначають самі учасники тієї чи іншої конвенції, укладеної в рамках РЄ [34, с. 6-7]. Також С.А. Горшкова окремо виділяє поняття стандарти РЄ по правам людини, як правові норми, що прийняті цією європейською організацією у ряді документів: ЄКПЛ, Європейська соціальна хартія та ін. [27, с. 15]. Виходячи з вищевикладеного, можна також говорити про те, що у практиці ММО сформувався міжнародний звичай використовувати термін «правові стандарти РЄ» для позначення найбільш значущих міжнародно-правових норм, що містяться в конвенціях РЄ.

У цьому контексті, О.В. Київець виділяє, що «Рада Європи встановлює, передусім, стандарти у гуманітарній сфері: щодо захисту прав людини, охорони навколишнього середовища, конституційного права, що зумовлено цілями та метою її функціонування. Європейський Союз через директиви, регламенти та інші нормативно-правові акти встановлює стандарти щодо більшості сфер життєдіяльності населення ЄС [57, с. 407].

Можна відзначити положення А.Є. Санченко, що «міжнародно-правове значення договорів РЄ полягає у встановленні гармонізованих правових норм і стандартів, а також впровадженні кращої практики їх застосування, що своєю чергою, сприяє розвитку міжнародних відносин у європейському регіоні на засадах взаємкорисного співробітництва» [104, с. 163].

Стандарти, які РЄ встановлює у сфері захисту прав людини та основних свобод, верховенства права та демократії, мають важливе значення для

розвитку ЄС та для формування його системи захисту прав людини, а обидві організації суттєво впливають на розвиток таких стандартів одна одної [96, с. 208]. Стандарти РЄ дублюють частину Копенгагенських критеріїв ЄС щодо прийняття нових членів, а саме: стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повага прав людини і є основними цілями РЄ. РЄ займає чільне місце в архітектурі світового правопорядку і робить гідний внесок у конструктивну регіоналізацію міжнародного права, конкретизуючи та розвиваючи його з урахуванням культурно-правових традицій і потреб європейського суспільства. Її правотворча діяльність у сферах, окреслених Статутом, слугує міцним та надійним підґрунтям для економічної та співпраці з питань безпеки, і інтеграції європейських держав у такі міжнародні регіональні організації, як ЄС та ОБСЄ, що сприяє формуванню єдиного європейського права [105, с. 88].

Ряд науковців підкреслюють, що «Рада Європи є місцем поширення загальноєвропейських стандартів за межі держав - членів ЄС, що створює сприятливий клімат співробітництва ЄС з третіми державами (членами РЄ) у сферах свободи, безпеки, юстиції. Більш того, ратифікація і імплементація конвенцій Ради Європи у зазначених сферах є обов'язковими пунктами порядку денного співробітництва ЄС з третіми державами [44, с. 199]. ЄС зацікавлений у діяльності РЄ, членство у якій розглядається як підготовчий етап для приєднання до ЄС, на якому вдасться частково адаптувати законодавство і правозастосовну практику держав - кандидатів до правових стандартів ЄС [145, с. 556].

Упровадження стандартів РЄ у сфері демократії, верховенства права і прав людини слід розглядати як ключовий механізм досягнення узгодженості законодавства України насамперед із політичними критеріями членства в ЄС і НАТО та пріоритетами держави [139, с. 367]. У Стратегії інтеграції України до ЄС визначено, що важливим чинником реформування правової системи України слід вважати участь України у конвенціях РЄ, які встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти» (п. 1) [114, с. 870].

На сьогодні, дедалі більше документів ЄС містять прямі посилання на стандарти і договори РЄ. Нова ініціатива ЄС «Рамки для зміцнення законності» спирається на досвід і доповнює інструменти РЄ, стандарти якої в сфері прав людини часто відображаються і згадуються в законодавстві ЄС. Більшу частину часу займають консультації, які проводяться на ранній стадії в процесі розробки стандартів, в тому числі шляхом подання письмових доповідей та обміну думками. Значні поліпшення відбуваються за допомогою Бюро РЄ по зв'язках в Брюсселі, яке уважно стежить за нормативними розробками ЄС і гарантує, що результати діяльності РЄ враховані. Посилання на документи РЄ та стандарти також з'являються в угодах ЄС з третіми державами. У 2010-2014 рр. ЄС широко використовував досвід РЄ в здійсненні Стокгольмської програми – «Відкрита та безпечна Європа, службовці та захист громадян» [206].

У пріоритетах діяльності ЄС на 2016-2017 р. договори і стандарти РЄ віднесені до найвищого рівня співробітництва [211]. ЄС та РЄ залучені до конструктивного правового співробітництва у справі гармонізації своїх правових інструментів з метою їх взаємовідповідності та взаємоадаптації. Практично усі установчі договори ЄС містять посилання на ЄКПЛ і на Європейську соціальну хартію 1961 р., документи, що становлять найважливішу складову договірного *acquis* РЄ у формуванні європейських стандартів.

Якщо ЄС оновлює та розширює одну зі своїх директив у певній сфері, РЄ часто також переглядає свою відповідну конвенцію; і навпаки, якщо РЄ запроваджує нові протоколи до своїх договорів або приймає нові конвенції, ЄС переглядає відповідно свої механізми. Прикладом такого перегляду конвенції шляхом підписання протоколу та механізму приєднання до конвенції на сьогоднішньому етапі відносин між РЄ та ЄС, є приєднання ЄС до ЄКПЛ задля уникнення дублювання у різних сферах та запровадження єдиних стандартів на теренах Європи без розподільчих ліній (див. підр. 2.3).

ЄС часто використовує досвід та практику РЄ для удосконалення власних правил та стандартів та вирішив йти значно далі досягнутого в РЄ. Так,

положення Хартії основоположних прав ЄС у редакціях 2000 та 2007 рр. увібрали практично усі положення ЄКПЛ та Європейської Соціальної хартії.

Практика свідчить, що іноді ЄС виробляє правові акти з метою забезпечення більш ефективного застосування європейськими державами конвенцій РЄ. Показовим прикладом цього є Рамкове рішення Ради ЄС «Про відмивання грошей, ідентифікацію, заморожування або вилучення та конфіскацію засобів вчинення злочинів та доходів, отриманих злочинним шляхом» 2001 р., яке вимагає від держав - членів скасування низки застережень, що перешкоджали застосуванню Конвенції РЄ про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.

Останніми роками відзначається тенденція впливу правового регулювання ЄС на право РЄ. Так, зокрема, Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 2001 р., багато в чому, повторює положення Шенгенської конвенції та Конвенції про взаємну правову допомогу в кримінальних справах між державами - членами ЄС. В основу Конвенції РЄ про інформаційне та правове співробітництво, що стосується «Служб інформаційного суспільства» 2001 р. були покладені раніше прийняті директиви ЄС. Завдяки цьому вдалося досягнути поширення положень цих директив і конвенцій фактично на всі держави - учасниці даних договорів РЄ [108, с. 51]. Водночас, Т.О. Анцупова зазначила, що експансія ЄС і розширення його повноважень на політичну і соціальні сфери дублює (якщо не нівелює) стандарти, вироблені РЄ [4, с. 157].

Для гармонійної взаємодії правових систем РЄ та ЄС важливе значення мають також документи РЄ, які належать до недоговірного *acquis* та мають рекомендаційний характер, відображають узагальнену інформацію про досвід правового регулювання відносин у різних сферах, а також рішення допоміжних органів [161]. ПАРЕ рекомендує ЄС в повну міру використовувати доповіді РЄ моніторингових органів і механізмів, таких як Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Група дій по боротьбі з торгівлею людьми (GRETA),

а також механізмів моніторингу Рамкової конвенції про захист національних меншин (ETS № 157) та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (ETS № 148) [308].

З метою більш ефективного забезпечення узгодженості та взаємодоповнюваності КМРЄ пропонує ЄС посилити свою підтримку за рахунок забезпечення більш ефективної реалізації рекомендацій РЄ та її висновків у межах своїх держав - членів, беручи за основу інструменти і досвід, набутий як у внутрішній, так і зовнішній діяльності. Також КМРЄ вважає, що «приєднання ЄС до ключових конвенцій РЄ, органів та механізмів контролю слід стимулювати і спрощувати» [323].

РЄ розглядається як цінний партнер у процесі розширення ЄС, також завдяки комплексу договорів, якими вона володіє у сфері правового співробітництва. Двадцять вісім конвенцій РЄ, які стосуються правосуддя, свободи та безпеки, вже повністю включені до *acquis* ЄС [198, с. 3]. У цьому контексті Й. Полакевич зазначає, що «численні договори Ради Європи є частиною *acquis* ЄС, і саме вони стали основою для розвитку ще тіснішої співпраці ЄС з РЄ» [237, с. 381]. Отож, *acquis* ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ поповнився нормами 28 конвенцій РЄ, що є невід'ємною частиною *acquis* РЄ. Тобто, ЄС активно використовує досвід і договори РЄ, переміщуючи відповідну *acquis* РЄ до свого *acquis* ЄС.

На основі порядку денного політики ЄС в галузі свободи, безпеки і правосуддя на 2015-2020 рр., зокрема, в сфері законодавства ЄС для зміцнення процесуальних прав підозрюваних і обвинувачуваних під час кримінального провадження у боротьбі з тероризмом, з дискримінацією Європейська комісія з ефективності правосуддя РЄ продовжує надавати відомості про функціонування судових систем у 28 державах - членах ЄС. ЄС відповідно продовжує активно закликати свої держави - члени, держави - кандидати та держави, які ведуть переговори щодо підписання угоди про асоціацію, приєднатися до документів РЄ і спиратися на її досвід [323].

На нашу думку, більш активна участь у *acquis* РЄ надала б можливість ЄС надалі впроваджувати започаткований досвід поширення норм законодавства ЄС на всю Європу через перенесення зазначених положень до конвенцій або угод РЄ шляхом деталізації, удосконалення і новелізації. Так, Й. Полакевич підкреслює, що «оскільки конвенції РЄ є засобом стимулювання більшої єдності між державами - членами, справедливий баланс повинен бути встановлений між бажанням ЄС еволюціонувати до утвердження загальних правових норм по всій Європі» [236, с. 70]. Однак, сьогодні, як стверджує О. Кресін, «Європейський Союз та його держави - члени демонструють зацікавлення у подальшому творенні національної правової системи ЄС, у якій може не залишитися місця конвенційним нормам Ради Європи – навіть у сфері «корінних цілей» останньої» [60, с. 149].

Поставивши собі за мету формування та розвиток єдиного європейського правового простору, РЄ та ЄС слід:

- систематично узгоджувати свої правотворчі ініціативи для взаємодоповнюваності прийнятих і застосовуваних актів;
- створити, з урахуванням відповідних сфер їх компетенції, спільної платформи для оцінювання розроблених правових стандартів і розширення можливостей для прийняття ЄС стандартів РЄ та навпаки;
- забезпечити розробку такого механізму контролю (наприклад, у зв'язку з протидією тероризму, відмиванням грошей, корупцією, торгівлею людьми та правовим співробітництвом у кримінальних справах), який би допоміг подолати труднощі із застосуванням стандартів, спричинені їх дублюванням;
- сприяти приєднанню держав - членів ЄС та ЄС до правових актів обох організацій, розширяючи, таким чином, їх географічне охоплення;
- розширювати співробітництво у сфері посилення законності в тих сферах і структурах, де вони виправдали себе, наприклад, у рамках Венеціанської комісії, Європейської комісії з ефективності правосуддя та Групи держав проти корупції (GRECO);

– розробляти завдання в певній сфері, враховуючи і опираючись на результати та досвід роботи свого «європейського партнера» [42, с. 80-81].

Розглянувши окремі аспекти взаємодії, взаємодоповнення та взаємопроникнення правових систем РЄ та ЄС можемо виділити наступне:

1. РЄ зробила особливий вагомий внесок у розвиток міжнародного та європейського регіонального права, ухваливши понад дві сотні багатосторонніх угод, які становлять конвенційний *acquis* РЄ. Відповідно, організація виконує функцію нормативної взаємодії у процесі співробітництва між ММО, зокрема з ЄС. Два потужні регіональні об'єднання, а також їхні правові системи взаємодіють в межах європейського правового простору, на засадах взаємопроникнення, з урахуванням традиційних цілей РЄ та розширенням компетенції ЄС з метою уникнення подвійних стандартів у питаннях захисту прав людини.

2. *Acquis* РЄ – це комплексна категорія, що застосовується як у внутрішній, так і в зовнішніх сферах діяльності РЄ. Вагомим є внесок РЄ у розвиток конвенційного нормотворення. Договори у формі конвенцій в сукупності становлять упорядковану систему договірної права – конвенційного *acquis* РЄ. Конвенції, частка в яких *acquis* РЄ є найбільшою, сприяють формуванню європейських стандартів і різняться залежно від їх предметного регулювання. Стандарти, які формуються на основі конвенційного *acquis* РЄ отримали визнання ЄС такими способами: шляхом участі у конвенціях РЄ; численними посиланнями на конвенції РЄ; внесенням правових інструментів РЄ шляхом імплементації в законодавство ЄС; перенесенням конвенційних норм РЄ в законодавство ЄС з подальшою деталізацією і новелізацією; з урахуванням рекомендаційних норм КМРЄ і ПАРЄ.

3. Участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ є важливим чинником гарантування захисту прав людини на Європейському континенті. З огляду на щільність зв'язків, які існують між РЄ та ЄС, безперервність еволюції права та компетенції ЄС, питання приєднання ЄС до конвенцій РЄ мають деякі особливості порівняно з приєднанням держав. Однак тільки 17 з 54 договорів РЄ, які

відкриті для ЄС, вже на сьогодні стали органічною складовою *acquis* ЄС, сприяючи поглибленню співробітництва в рамках самого ЄС та формуванні спільного європейського правового простору. Відповідно, РЄ та ЄС повинні і надалі продовжувати розширювати правове співробітництво для більш ефективного вирішення актуальних завдань і зміцнення демократичної безпеки у всій Європі, спираючись на і використовуючи порівняльні переваги один одного. ММО поділяють відповідальність за збереження узгодженості, ефективності та цілісності європейської правової системи. Держави - члени ЄС є сторонами тих самих конвенцій РЄ, що й багато інших держав - членів РЄ, це означає, що завдяки останній європейські держави всередині та поза межами ЄС у багатьох сферах керуються однаковими правовими стандартами. Зростає кількість конвенцій РЄ відкритих для приєднання ЄС. Одак, попри участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ, все ж таки, РЄ і надалі продовжуватиме виконувати роль «творця» і гаранта стандартів в європейському правовому просторі.

2.3. Особливості приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

РЄ винесла питання захисту прав людини на міжнародний рівень, прийнявши понад 65 р. тому Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [180]. Загальновизнано, що РЄ володіє унікальним механізмом захисту прав людини, якому немає аналогів у світі. ЄКПЛ запровадила не лише найбільш досконалу у світі систему норм міжнародного права захисту прав людини, а й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури [37, с. 2]. У цьому контексті О.В. Зайчук підкреслює, що «автономність правопорядку Конвенції поряд із його взаємозв'язком з національними правопорядками та загальним міжнародним правопорядком, а також діючий контрольний механізм, робить цю європейську конвенцію унікальною міжнародною угодою, що стала для Європи «основним законом» у сфері захисту прав людини» [45, с. 22-23].

Визначальним є той факт, що ЄКПЛ становить найвагомішу складову конвенційного *acquis* РЄ. Приєднання ЄС до ЄКПЛ є унікальним випадком у міжнародному праві і праві міжнародних організацій, коли до конвенції РЄ, ЄС приєднується шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду», не притаманним способом та практикою у відносинах між ММО і у міжнародному договірному праві загалом. З цим процесом відбувається зародження особливої міжнародно-правової форми співробітництва – приєднання до конвенції РЄ шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду».

Питання приєднання ЄС до ЄКПЛ сьогодні набуло великого значення у контексті нормативної взаємодії РЄ та ЄС – участі ЄС у конвенціях РЄ. Від його вирішення залежить забезпечення загальноєвропейської єдності та послідовності у справі захисту основних прав, а також запобігання парадоксальним ситуаціям, коли акти ЄС можуть бути оскаржені в ЄСПЛ, а сам ЄС, представлений своїми державами-членами буде не в змозі брати участь у судовому процесі.

Науковці П. Бірюков та В. Туляков вважають, що «у сфері захисту прав людини між ЄСПЛ та Судом ЄС існує конфлікт юрисдикцій» [241, с. 262]. Сьогодні у європейському правовому просторі спостерігається одне з фрагментаційних явищ, а саме, юрисдикційний конфлікт між ЄСПЛ та Судом ЄС у сфері захисту прав людини. У цьому випадку юрисдикційний конфлікт тягне за собою можливість прийняття регіональними судами суперечливих рішень в одному спорі. Також і Н.Ф. Кісліцина виявила сфери впливу фрагментації, вказуючи на виникнення «подвійного стандарту» в діяльності ЄСПЛ та Суду ЄС [59, с. 14].

Так, О.В. Плотніков підкреслює, що «однією з основних тенденцій розвитку міжнародного права на сучасному етапі є фрагментація, тобто утворення в рамках єдиної міжнародно-правової системи окремих півнезалежних правових режимів, що підвищує ризик конфлікту у правозастосуванні. Зростає кількість міжнародних організацій, схильних до створення власних міжнародно-правових режимів. Одночасно відбувається

якісна зміна складу міжнародних акторів. З прийняттям у 1986 р. Віденської конвенції, міжнародні організації зайняли чільне місце у лавах суб'єктів міжнародного права. Прямим результатом зростання кількості суб'єктів міжнародного права стає виникнення конкуруючих норм та конкуруючих режимів, між якими відсутня не тільки ієрархія, але навіть і недвозначні правила взаємодії» [94, с. 200-204].

Досвід взаємин між РЄ та ЄС свідчить, що відмінності, які існують сьогодні між правозахисними системами обох організацій, а також брак координації в діяльності їх інститутів створюють ризик правової нестабільності в державах - членах ЄС, оскільки вони як члени обох організацій, навіть за наявності суперечностей між системами захисту прав людини РЄ та ЄС, зобов'язані підкорятися обом контрольним механізмам [61, с. 74]. Оскільки ЄС не є стороною ЄКПЛ, Суд ЄС не може прямо застосовувати її як частину законодавства ЄС. Однак він застосовує загальні принципи цього законодавства, які є однаковими для держав - учасниць [25, с. 303].

За останній час Суд ЄС дедалі частіше в своїх рішеннях використовує положення ЄКПЛ як безпосереднє джерело основних прав та свобод в правопорядку ЄС [30, с. 291]. Крім того, більшість держав - членів ЄС впровадили положення ЄКПЛ у своє внутрішньодержавне право відповідними законами про договори. Так, в Австрії положенням Конвенції надано статусу конституційних норм, Велика Британія наблизилась до імплементації ЄКПЛ в систему внутрідержавного права завдяки закону «Про права людини», а федеральний адміністративний суд Німеччини визнав обов'язок дотримуватись сталої практики ЄСПЛ [24, с. 62-63].

На сьогодні ЄКПЛ ратифікували усі 47 держав - членів РЄ, в тому числі й Україна, та 28 держав - членів ЄС. ЄС визнає ЄКПЛ як авторитетний каталог прав на теренах Європи, але не є його учасником. Водночас, ЄКПЛ, як основний документ щодо міжнародного захисту прав людини, прийнято в рамках РЄ, а не ЄС, пояснюється кількома причинами. З-поміж найбільш очевидних варто виокремити такі:

– на момент ухвалення тексту ЄКПЛ (4 листопада 1950 р.) Європейських Співтовариств та ЄС ще взагалі не існувало;

– первинною метою Договору про заснування Європейського Співтовариства була економічна, а не політична інтеграція держав - членів, і відповідно, необхідності у регулюванні сфери прав людини на той час не було та стосувалася інших сфер міжнародного співробітництва. В той час, міжнародний захист прав людини вже здійснювався на рівні РЄ в рамках ЄКПЛ.

Водночас, ЄКПЛ є важливим компонентом не тільки системи права РЄ, а й у системі європейського права загалом. ЄС фактично зробив повну рецепцію ЄКПЛ, єдиного універсального документа РЄ і заснованого на ній прецедентного права ЄСПЛ, у свою правову систему [9, с. 194-195]. З прийняттям Хартії основоположних прав ЄС 2000 р. почалося поступове формування системи правових норм на рівні ЄС, що забезпечують захист прав та свобод людини. Науковці В. Муравйов і О. Святун зазначають, що ця система має значний потенціал розвитку [84, с. 85]. Також В.О. Рябова підкреслює, що еволюція інституту основних прав людини в праві ЄС була б не можливою у відсутності взаємодії між Судом Європейських Співтовариств, а пізніше Судом ЄС з ЄСПЛ [103, с. 170].

Однак, урядам і судовим органам держав - членів ЄС часто доводиться мати справу з різними юридично обов'язковими текстами про основні права, які повинні застосовуватися одночасно, а також зі стандартами, що різняться структурами, термінологією та кваліфікацією, до яких належить власне національне законодавство, у тому числі, основний правовий документ – національні конституції, ЄКПЛ та її протоколи, Хартія основоположних прав ЄС [178].

Досить часто почали виникати інституційні конфлікти поміж юрисдикційними сферами Суду ЄС та ЄСПЛ. До них здебільшого долучається також і внутрідержавний елемент у формі національних судів загальної або й конституційної юрисдикції [25, с. 304]. Конфлікт каталогів прав і свобод людини виникає через зобов'язання держав - членів дотримуватися двох різних

стандартів і через можливість для фізичних осіб використовувати права, закріплені в двох міжнародно-правових інструментах. Таким чином, національний суддя, який застосовує і ЄКПЛ, і право ЄС, може прийняти два різних рішення.

Конфлікт рішень може виникнути, коли два суди (Страсбурзький і Люксембурзький) розглядають відповідність одного і того ж акту кожен своєму стандарту. Один акт може бути оскаржений спочатку в одному суді, а потім – в іншому, і рішення можуть бути різними. Таким чином, фізична особа, скориставшись можливістю захисту відразу в обох органах, може трактувати другий суд як апеляційну інстанцію [61, с. 73]. Роль і місце положень ЄКПЛ при застосуванні права ЄС різні судові інституції можуть тлумачити по-різному і не завжди послідовно, тому представники європейської правничої еліти, посадовці РЄ та ЄС з дедалі більшою наполегливістю почали порушувати питання про приєднання ЄС до ЄКПЛ.

Приєднання ЄС до ЄКПЛ обговорюється вже майже сорок років. Точкою відліку цього процесу є Меморандум ЄК від 4 квітня 1979 р., надісланий Раді, з метою широкого обговорення зі всіма органами питання приєднання до ЄКПЛ. В документі зазначалося, що юридичною основою для приєднання до Конвенції є ст. 235 Договору про заснування Європейського Співтовариства, ст. 203 Договору про створення Європейського Співтовариства з атомної енергії та ст. 95 Договору про Європейське об'єднання вугілля і сталі [253, с. 1]. Посилання на Меморандум ЄК про приєднання ЄСп до ЄКПЛ містилося ще у Преамбулі Декларації про основні права і свободи від 12 квітня 1989 р. [191, с. 52]. На користь приєднання до ЄКПЛ вдруге висловила ЄК, чітко відзначивши очевидну прогалину в правовій системі ЄСп. На її думку, ідея приєднання до ЄКПЛ є відповіддю на довгоочікувану потребу гарантування поваги прав людини у застосуванні і тлумаченні права ЄСп [176, с. 2]. ЄП у своїй Резолюції «Відносини між Радою Європи і Європейським Союзом» 1993 р. зазначив, що ЄС повинен приєднатись до ЄКПЛ з метою гарантування кращого захисту громадянам ЄС [290, с. 46].

У ході дискусій, що точились на рівні ЄС в грудні 1993 р. з приводу цього питання, було вирішено звернутися за відповідним рішенням до Суду ЄС. У Висновку 2/94, винесеному Судом ЄС 28 березня 1996 р. зазначалося, що ЄКПЛ має особливе значення, але, «як свідчать чинні положення права ЄС, Співтовариства не мають жодних повноважень із приєднання до неї» [260, с. 265]. Суд вирішив, що хоча деякі загальні принципи права й зобов'язують Співтовариства дотримуватися прав людини, ніщо у Римському договорі, що надає, власне, органам ЄС повноваження, не містить посилання на права людини, ані не надає компетенції органам ЄС укладати міжнародні конвенції у цій сфері [162, с. 469]. Цю авторитетну думку широко обговорювали правники, науковці, а її критики дійшли висновку, що внесення змін до установчих договорів ЄС не викликало б суттєвих труднощів, і справжня причина такого рішення Суду – це, частково, небажання ділити свої повноваження з ЄСПЛ, а частково – певні політичні міркування [36, с. 106].

Прийняття Хартії основоположних прав ЄС 2000 р. послужило поштовхом для поновлення дебатів щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ. Так, суддя Верховного суду Норвегії А. Бардсен підкреслив, що «сама ідея фундаментальних прав в ЄС є справжньою основою узгодженості, зокрема обов'язок поважати і забезпечувати їх права покладається як на ЄС, так і на його інститути, органи, служби і агентства» [158]. Однак, на думку Р.А.О. Гурбанова, «можливе приєднання ЄС до ЄКПЛ створить лише необхідну інституційну основу для зв'язку права ЄС з правовою системою РЄ, яка вже існує на практиці, а також на рівні добровільних зобов'язань, взятих основоположною (установчою) владою ЄС, за допомогою закріплення посилань на ЄКПЛ в ДЄС насамперед у згаданій Хартії» [30, с. 306].

Так, С.М. Кузнецова наголошує на тому, що «існування двох паралельних систем захисту становить ризик ослаблення юридичної безпеки та ефективності захисту через можливі розбіжності у тлумаченні та застосуванні одних і тих самих прав. Насправді, той факт, що дві судові інстанції одночасно контролюють сферу прав людини, не може не створювати проблем у даний час» [61,

с. 141]. Президенти як ЄСПЛ, так і Суду ЄС на відкритті нового судового року в Страсбурзі 12 січня 2002 р. висловили підтримку ідеї приєднання ЄС до ЄКПЛ. Вони наголосили також, що немає питання уявного або фактичного «підпорядкування» між двома судами [313, с. 26].

У 2002 р. КМРЄ запросив експертів провести технічну експертизу змін до ЄКПЛ, які необхідно зробити, щоб уможливити приєднання ЄС до ЄКПЛ. Попередні результати перевірки підтвердили, що не існує принципових перешкод для такого приєднання, які не можна було б подолати за наявності відповідної політичної волі.

Для приєднання ЄС до ЄКПЛ необхідні були також подальші правові і технічні зміни збоку РЄ, які принципово стосуються способів участі в контрольному механізмі ЄКПЛ (ЄСПЛ, КМ). З цією метою Керівний комітет з прав людини (ККПЛ), вивчивши правові і технічні питання можливого приєднання ЄС, приготував у 2002 р. відповідну доповідь, пропонуючи два принципові способи, за допомогою яких можна досягнути приєднання: шляхом протоколу, доповнення до Конвенції або угоди про приєднання, укладеного між ЄС та державами - членами РЄ [286].

Про необхідність приєднання ЄС до ЄКПЛ неодноразово і наполегливо висловлювалася ПАРЕ ще у Резолюції 745(1981) «Про приєднання Європейських Співтовариств до Конвенції з прав людини» [298], Резолюції 805(1983) «Про Європейську співпрацю у 1980-х р. (Загальна політика Ради Європи)» [299] та інших документах. Пропозиції ПАРЕ стосовно зміцнення взаємовідносин між ММО, зокрема в сфері правового співробітництва, знаходили дедалі більшу підтримку і в урядових колах держав - членів ЄС.

Так, виступаючи на засіданні ПАРЕ у 2002 р., Ж.-К. Юнкер закликав ЄС приєднатися до ЄКПЛ найближчим часом. Це, на його думку, дало б змогу створити більш ефективний правовий механізм у сфері захисту прав людини [315, с. 740]. Долучившись до обговорення экс-міністр Великої Британії у справах Європи Д. Макштейн підкреслив, що ЄСПЛ і далі має відігравати ключову роль для Європи, однак висловив сумнів щодо доцільності приєднання

ЄС до ЄКПЛ, оскільки наявність низки застережень до Конвенції з боку деяких держав - членів ЄС, а також не ратифікація ними окремих протоколів до Конвенції можуть, у разі приєднання ЄС до ЄКПЛ, спричинити «плутанину» в судово-правовій сфері ЄС [179]. За результатами обговорення, ПАРЄ ухвалила Резолюцію, в якій визнала за необхідне «зробити все від неї залежне, аби забезпечити, щоб КМРЄ погодився на приєднання ЄС до ЄКПЛ і вступив у переговори з його компетентними органами з метою розробки правових інструментів, що уможливили б таке приєднання» [306].

Ще у ст. 7 (2) проекту Договору про Конституцію для Європи 2003 р. містилося положення, що «Союз прагне приєднатись до Конвенції з прав людини» [324, с. 41]. У Варшавській декларації 2005 р. також підкреслено, що РЄ та ЄС повинні створити нові посилені рамки співробітництва у сфері прав людини та ЄС слід приєднатись до ЄКПЛ [330]. У Доповіді «Рада Європи – Європейський Союз: основна ціль для Європейського континенту» Ж.-К. Юнкер зазначив, що «таке приєднання не впливатиме на розподіл повноважень між ЄС та його державами-членами» [204, с. 4]. У МПВ, ММО підтвердили свої зобов'язання щодо встановлення тісного співробітництва у сфері прав людини на принципах єдності і універсальності. У документі також закріплено положення, що ЄС має намір невдовзі приєднатися до ЄКПЛ [251, с. 4].

Уже в ст. 6 (2) ДЄС міститься не положення про наміри, а зобов'язання про те, що «Союз приєднається до Конвенції з прав людини», при цьому таке приєднання не повинно втручатися в компетенцію Союзу [177, с. 19]. У цьому контексті А. Мохей підкреслив, що на десятиріччя постало питання, чи зможе ЄС приєднатися до ЄКПЛ, і якщо так, то на яких умовах, оскільки Лісабонський договір недвозначний у світлі ст. 6 (2) ДЄС [149, с. 159]. Науковець Д. Хальберстам стверджує, що «ст. 6 (2) сама по собі є порушенням установчих договорів або неефективною, оскільки її умови не можуть бути виконані» [190].

Протоколом №8 до ДФЄС регламентовано обов'язкові умови, за дотримання яких і відбудеться саме приєднання. У Протоколі (ст. 1) закріплено, що «угода про приєднання» повинна обов'язково містити положення про

збереження особливих рис ЄС та права ЄС, а також зазначені спеціальні умови для участі ЄС в роботі контрольних органів Конвенції [177, с. 273].

13 травня 2004 р. РЄ створила юридичну основу для приєднання, а саме Протокол №14 до ЄКПЛ і положення такого змісту: «Європейський Союз може приєднатися до цієї Конвенції» (ст. 18) [270], – додавши до ст. 59 ЄКПЛ відповідний пункт. Отож, з набуттям чинності Лісабонських угод, Протоколу №8 до ДФЄС, і Протоколу №14 до ЄКПЛ було створено необхідні правові основи для старту переговорного процесу щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ.

Водночас, ще перед початком роботи над текстом Проекту угоди, Суд ЄС підготував документ, в якому він підсумував своє бачення щодо угоди про приєднання ЄС до ЄКПЛ та зазначив, що приєднання ЄС, як організації регіональної інтеграції, підпорядковується конкретним умовам, які відрізняються від умов, встановлених для приєднання держав. Відповідно, приєднання не впливає на повноваження Союзу, а сама Угода про приєднання має забезпечити збереження специфічних характеристик ЄС [199].

На 1085-му засіданні (26 травня 2010 р.) КМРЄ надав спеціальний мандат ККПЛ для розробки разом з представниками від ЄС юридичного документа, в якому будуть міститися усі умови приєднання ЄС до ЄКПЛ [168]. На 70-му засіданні КМРЄ (15-18 червня 2010 р.) це завдання було доручено неформальній групі з 14 держав - членів РЄ (7 – з держав - членів ЄС і 7 – держав, які не є членами ЄС), та представникам ЄК. У період з липня 2010 р. по червень 2011 р. відбулося вісім робочих зустрічей з ЄК, в результаті чого був узгоджений Проект угоди та переданий на затвердження КМРЄ [250].

Однак, 13 червня 2012 р. КМРЄ надав новий мандат ККПЛ якнайшвидше завершити переговори з ЄС, в спеціальній групі у форматі *ad hoc* «47+1», з метою доопрацювання правових документів, в яких визначаються умови про приєднання ЄС до ЄКПЛ. Група «47+1» провела п'ять засідань переговорів з ЄК і на останньому учасники домовилися про Проект переглянутих інструментів, і як результат 5 квітня 2013 р. Проект переглянутої угоди (Проект угоди) про приєднання ЄС до ЄКПЛ було завершено. Проект є ключовою

частиною Підсумкового Звіту ККПЛ (Додаток №1) РЄ та ЄС щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ, який також містить:

- Проект Декларації ЄС щодо підписання Угоди (Додаток № 2);
- Проект Правил, яким буде доповнено Правила Комітету Міністрів з нагляду за виконанням судових рішень і термінів щодо мирного врегулювання спорів, в яких ЄС є стороною (Додаток № 3);
- Проект типового меморандуму про взаєморозуміння (Додаток № 4);
- Проект пояснювальної доповіді до Угоди про приєднання (Додаток № 5) [217].

Ці Проекти утворюють комплекс інструментів, які необхідні для приєднання ЄС до ЄКПЛ. Проект угоди про приєднання містить Преамбулу і 12 статей. Відповідно до ст. 1, яка вносить зміни до ст. 59 п. 2, ЄС стає стороною Конвенції й отримує право приєднатися і до Протоколів до неї. Приєднання ЄС до протоколів регулюється, з відповідними змінами, ст. 6 Протоколу, ст. 7 Протоколу № 4, ст. 7 і ст. 9 Протоколу № 6, ст. 8-10 Протоколу № 7, ст. 4-6 Протоколу № 12 та ст. 6-8 Протоколу № 13. Угода про приєднання ЄС до ЄКПЛ є невід'ємною частиною цієї Конвенції. Ст. 2 регулює питання застережень до Конвенції і протоколів до неї зі сторони ЄС і держав - членів. Згідно зі ст. 3 вводиться механізм співвідповідальності (Co-respondent mechanism) ЄС і держав - членів за рішення ЄСПЛ. Ст. 4 регулює питання розгляду спорів між сторонами (inter – party cases) та розширює можливості щодо подання позовів – від міждержавних (включно) до міжсторонніх. Ст. 5 Проекту присвячена тлумаченню ст. 35 і 55 Конвенції. Питання обрання суддів регулює ст. 6, відповідно до якої делегація від ЄП з правом голосу буде уповноважена брати участь у засіданнях ПАРЄ щодо обрання суддів, згідно з положеннями ст. 22 ЄКПЛ. Делегація ЄП матиме таку саму кількість представників, як і делегація держави, наділена правом мати найбільшу кількість представників відповідно до ст. 26 Статуту РЄ. Ст. 7 Проекту регламентує участь ЄС у засіданнях КМРЄ, згідно з нею ЄС має право брати участь у його засіданнях з правом голосу, коли останній приймає рішення відповідно до ст. 26 (п. 2) – щодо

зменшення кількості суддів у палатах, ст. 39 (п. 4) – нагляду за виконанням умов дружнього врегулювання, ст. 46 (п. 2-5) – нагляду за виконанням остаточного рішення суду, і ухвалює рішення про закриття розгляду справи, ст. 47 і 54 (п. 1) – запиту щодо консультативних висновків і повноважень відповідно до Статуту РЄ. Ст. 8 окреслює фінансові питання участі ЄС у витратах, пов'язаних з реалізацією ЄКПЛ та участі ЄС у інших угодах РЄ. Ст. 9 зобов'язує ЄС, в межах своїх повноважень, дотримуватися положень, а саме: ст. 1 Європейської угоди про осіб, що беруть участь в процесі Європейського суду з прав людини від 5 березня 1996 р. (ETS № 161), ст. 1-19 Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи від 2 вересня 1949 р. (ETS № 2) і ст. 2-6 Протоколу до неї від 6 листопада 1952 р. (ETS № 10), тією мірою, якою вони мають відношення до функціонування Конвенції. Ст. 10-12 регламентують питання підписання та набуття чинності, застереження та повідомлення [217].

Водночас, слід виділити, що у разі приєднання ЄС до ЄКПЛ, ЄС не стає членом РЄ, а тільки на договірному рівні отримають закріплення права та обов'язки ЄС у роботі ПАРЕ та КМРЕ з можливістю голосування в окремих випадках, а також отримають юридичне підґрунтя правовідносини між Судом ЄС та ЄСПЛ. Тобто, відповідно до Проекту угоди, участь ЄС у роботі РЄ буде чітко передбачена і регламентована тільки у контрольному механізмі захисту прав людини.

У цьому контексті доцільно і з'ясувати, що собою являє угода про приєднання, і який її правовий характер у відносинах між РЄ та ЄС. Так, ККПЛ ще у доповіді в 2002 р., на підставі вивчення правових і технічних питань можливого приєднання ЄС, відзначив два варіанти приєднання та наголосив на тому, що головними відмінностями між використанням традиційної процедури протоколу про внесення змін і використанням договору про приєднання є те, що: ЄСп / ЄС, як такий, буде безпосередньо пов'язаний з усіма положеннями угоди про приєднання, включаючи ті, що не змінюють початкову конвенцію або її протоколи; замість того, щоб мати дворівневу процедуру (перше прийняття та ратифікація протоколу про внесення змін до всіх держав -

учасниць ЄКПЛ, а потім приєднання ЄСп / ЄС до поправленої конвенції), існує єдина процедура, внаслідок якої ЄСп / ЄС є Стороною переглянутої ЄКПЛ після набуття чинності угоди про приєднання.

Також ККПЛ зазначив, що обидва згадані рішення є технічно здійсненними як механізми приєднання з точки зору договірного права, відзначивши ряд переваг у виборі угоди про приєднання. Водночас, ККПЛ зробив уточнення, що приєднання слід відрізняти від підпису та ратифікації як засобу вираження згоди на обов'язковість договору (ст. 11 Віденської конвенції 1986 р.). Відповідно до ст. 59 (1) ЄКПЛ, держави - члени РЄ стають учасниками Конвенції шляхом підписання та ратифікації. Проте, коли існуючі договори РЄ були відкриті для участі ЄСп / ЄС, зазвичай передбачається, що останній висловлює свою згоду на обов'язковість шляхом приєднання (наприклад, Протокол до Конвенції про розробку Європейської фармакопеї, ETS 134).

ККПЛ прийняв приєднання як свою робочу гіпотезу та зазначив, що така процедура використовується в межах ЄС для прийому нових держав - членів. Ст. 49 (п. 2) Договору ЄС передбачає, що умови прийому та зміни до Договорів ЄС є предметом угоди між державами - членами та державою - заявницею. Договір про приєднання зазвичай складається з досить короткого тексту та доданого до нього – Акту про умови та коригування Договорів, які є невід'ємною частиною угоди про приєднання. Крім того, в Акті містяться окремі та спільні Меморандуми, зроблені Договірними державами під час підписання угоди. Усі відповідні держави, тобто держави - члени ЄС та держави - кандидати, ратифікують угоду про приєднання відповідно до своїх конституційних вимог. Вони не підписують або не ратифікують Договори ЄС як такі, але автоматично розглядаються ними як Сторони при набутті чинності угоди про приєднання [286].

Отже, вважаємо, що угода про приєднання ЄС до ЄКПЛ є угодою про приєднання «особливого виду», оскільки практика міжнародних договорів не мала прецеденту, коли одна ММО *sui generis* приєднується до конвенції РЄ на

особливих умовах та не традиційним способом. Оскільки угода про приєднання є міжнародним договором, то процедура регламентується ст. 216-218 ДФЄС.

Так, згідно зі ст. 216 ДФЄС, ЄС може укласти угоди з ММО, а згідно зі ст. 218, переговори про їх укладання належить провадити за процедурою, викладеною нижче. Рада санкціонує початок переговорів, ухвалює директиви щодо їх ведення та санкціонує укладання і підписання угод. ЄК чи, якщо планована угода винятково або переважно стосується спільної зовнішньої політики та політики безпеки, Верховний представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики подає рекомендації Раді, яка ухвалює рішення про санкціонування початку переговорів та про призначення, залежно від предмета планованої угоди, представника Союзу чи керівника переговорної групи Союзу. Рада може спрямувати на представника переговорів директиви й може призначити спеціальний комітет, у консультаціях з яким належить провадити переговори. Раді, на пропозицію представника переговорів, належить ухвалити рішення, що санкціонує підписання угоди та, в разі потреби, її тимчасове застосування до набуття чинності. Раді належить ухвалювати рішення про укладення угоди після отримання згоди ЄП. Відповідно, ЄП має надати свій висновок протягом строку, який Рада закласти залежно від терміновості справи. Раді належить діяти одноголосно і рішення про укладення такої угоди набуває чинності після того, як його схвалять держави - члени, згідно з їх відповідними конституційними вимогами. ЄП має бути поінформований про перебіг усіх етапів процедури. Держави - члени, ЄП, Рада чи ЄК можуть отримати висновки Суду ЄС щодо відповідності передбачуваної угоди установчим договорам. У разі негативного висновку Суду, угода може набути чинності лише за умови до неї будуть внесені зміни чи переглянуто установчі договори ЄС [177, с. 144 - 146]. Набуття чинності угоди – це її ратифікація 47 державами - членами РЄ.

Тому, після завершення роботи над Проектом угоди ЄК звернулась в Суд ЄС щодо заключення про сумісність Проекту з правом ЄС. Відповідно, 18 грудня 2014 р. Суд ЄС у Висновку 2/13 дав свою оцінку та встановив існування суттєвих перешкод для такого приєднання. Основним аргументом є те, що якщо

ЄС приєднається відповідно до умов Угоди, то буде створено ризики руйнації базових засад конституційної системи ЄС. Також позиція Суду обґрунтовувалась положеннями щодо необхідності збереження особливостей ЄС та права ЄС, неможливості впливу на повноваження ЄС та його органів. Однак, Проект угоди не враховує особливості права ЄС відносно судового розгляду актів, дій чи бездіяльності з боку ЄС в сфері зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Підбиваючи в цілому підсумки свого заключення, Суд ЄС визнав Проект угоди несумісним з правом ЄС [261].

З цього приводу Р.А.О. Гурбанов зазначає, що «висловлена Судом ЄС невпевненість щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ закономірна, вона свідчить про розуміння Судом ЄС неминучості обмеження автономії права ЄС і його небажання сприяти такому розвитку взаємовідносин [30, с. 308]. На думку О.В. Сердюка, юридичні формулювання Висновку 2/13 мають політичний підтекст та наслідки, що не зовсім узгоджуються з політичною волею держав - членів ЄС щодо створення єдиної європейської системи та єдиних стандартів захисту прав людини [111, с. 48].

Також можна з упевненістю говорити про те, що негативний Висновок 2/13 продемонстрував наявність у інституцій ЄС різних підходів до тлумачення ст. 6 Договору про ЄС в редакції Лісабонського договору, аргументуючи свою позицію, що важливою умовою приєднання ЄС до ЄКПЛ є збереження правопорядку ЄС [2, с. 22]. Неприєднання ЄС до ЄКПЛ матиме негативні наслідки для функціонування європейського правосуддя, оскільки під загрозою опиниться система стандартів захисту прав людини в Європі. Що довше ЄС не буде приєднуватись, то довше:

- будуть існувати розбіжності між стандартами захисту прав людини як на європейському рівні (між європейськими інституціями), так і між ЄС та його державами - членами;
- інституції ЄС не підпорядковуватимуться зовнішньому судовому контролю у сфері прав людини;

- єдність європейського правового захисту не буде повністю гарантовано, оскільки прецедентне право ЄСПЛ та Суду ЄС не буде відповідно гармонізоване;
- європейські громадяни не матимуть прямого доступу до ЄСПЛ, якщо вважатимуть, що їхні права порушені інституціями ЄС;
- виконання рішень ЄСПЛ буде залишатись складним питанням у справах, пов'язаних з правом ЄС [205].

Так, А. С. Ісполінов вважає, що після приєднання ЄС до ЄКПЛ акти ЄС і діяльність його інститутів перебуватимуть під зовнішнім контролем ЄСПЛ на предмет їх відповідності стандартам ЄКПЛ. Тим самим буде усунуто сьогоденішнє аномальне становище, коли акти та дії ЄС, включаючи рішення судів ЄС, знаходяться поза межами юрисдикції ЄКПЛ [52, с. 21]. У разі якщо ЄС приєднається до ЄКПЛ, можна з упевненістю стверджувати про «втрату» такої автономії права ЄС, оскільки зникнуть нормативні підстави існування автономії права ЄС [30, с. 307].

Аналізуючи питання приєднання ЄС до ЄКПЛ, Дж. Заккароні акцентував увагу на тому, що приєднання ЄС вплине насамперед на юрисдикцію Суду ЄС, оскільки його юрисдикція не буде виключною [48, с. 35]. Дещо іншу думку висловив ЄП у Резолюції 2009/2241, зазначаючи, що «Європейський суд з прав людини слід розглядати не тільки як вищестоящий орган, а як спеціалізований суд, який здійснює зовнішній контроль за дотриманням ЄС своїх зобов'язань за міжнародним правом, що виникають внаслідок його приєднання до ЄКПЛ. Відносини між двома судами не можуть ґрунтуватись на ієрархії, а повинні засновуватись на принципі спеціалізації» [307].

Ще одним вагомим аргументом на користь приєднання є той факт, що інституції ЄС стануть суб'єктом тієї самої системи незалежного від зовнішнього моніторингу відповідності фундаментальних прав, що і владні органи в державах - членах РЄ, оскільки всі держави - члени ЄС вже також є її суб'єктами. Крім того, приєднання дасть змогу європейським громадянам безпосередньо звертатись з позовами до ЄСПЛ на інституції ЄС [204, с. 4].

Науковець, В.О. Рябова виокремлює три основні групи проблем, які виникають у взаємовідносинах Суду ЄС та ЄСПЛ з приводу приєднання ЄС до ЄКПЛ, а саме:

- інституційні проблеми (представництво ЄС в ПАРЄ, КМРС і питання, пов'язані з виборами судді від ЄС для роботи в ЄСПЛ);
- матеріально-правового характеру;
- процедурного характеру [102, с. 24].

У цьому контексті О.Б. Базов підкреслює, що приєднання ЄС до ЄКПЛ покликане вирішити одночасно декілька завдань. По - перше, таке приєднання дасть змогу завершити процес інтеграції норм ЄКПЛ в право ЄС. По - друге, з приєднанням ЄС до ЄКПЛ буде посилений юридичний захист приватних осіб за рахунок можливості здійснення контролю механізму з боку органів РЄ, зокрема, ЄСПЛ за діяльністю інститутів і посадових осіб ЄС. По - третє, таке приєднання сприятиме запровадженню єдиних стандартів та єдиної судової практики у сфері прав людини з урахуванням усунення розбіжностей в діяльності ЄСПЛ та Суду ЄС. По - четверте, діяльність інститутів ЄС, як і держав ЄС, буде підконтрольне органам РЄ, що допоможе підвищити ефективність захисту прав людини» [9, с. 181].

Приєднання забезпечить правову узгодженість в системі захисту прав людини у всій Європі. Прийняття Хартії ЄС 2007 р. тільки підвищує актуальність цих міркувань, оскільки приєднання до ЄКПЛ та виконання Хартії ЄС слід розглядати як взаємодоповнюючі процеси. Навіть з огляду на той факт, що відповідно до ст. 6 (2) ДЄС, ЄС бере зобов'язання приєднатися до ЄКПЛ, зтяжні доктринальні баталії не будуть вичерпані, але радше, навпаки, ще більше актуалізовані. Адже у разі приєднання ЄС до ЄКПЛ, Суд ЄС зможе претендувати на безпосередній розгляд у ході спорів питань відповідності тих чи тих дій положенням ЄКПЛ. Виходячи з правотворчої позиції Суду ЄС, таке розширення власної юрисдикції може мати істотні наслідки як для європейської правової системи, так і для міжнародного права загалом. А без приєднання ЄС до ЄКПЛ можна говорити лише про автономію Суду ЄС в інтерпретації

Конвенції. З приєднанням ЄС до ЄКПЛ квазієрархія отримає своє оформлення або юридичну санкцію, оскільки акти органів ЄС стануть об'єктом контролю ЄСПЛ, а обов'язкова сила його рішень (ст. 46 ЄКПЛ) буде поширюватися на всі органи ЄС, в тому числі на Суд ЄС [30, с. 311].

Окрім позитивного ставлення до цього питання, А.С. Ісполінов наводить також і приклади, чому Суд ЄС проти приєднання і аргументує це стратегією Суду ЄС, яка направлена на поступову судову федералізацію ЕС [53, с. 118]. Тобто, на наш погляд, Суд ЄС хоче і надалі залишатись основним арбітром на теренах ЄС і не бути ні під чийм зовнішнім контролем.

В цьому контексті, А. Брабцова підкреслює, що ЄС не може відмовитися від приєднання до ЄКПЛ з двох причин. По - перше, такий крок суперечить законодавству ЄС, що суперечить ст. 6 (2) ДЄС, яка безумовно, створює зобов'язання, що «Союз приєднається до ЄКПЛ». По - друге, навіть якщо ст. 6 (2) ДЄС не передбачає жодного періоду часу, протягом якого це зобов'язання не можна ігнорувати необмежено. Це впливає зі ст. 265 ДФЄС, що передбачає: «Якщо Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, ЄК або Європейський центральний банк, всупереч Договорах не діють, держави - члени та інші інституції Союзу можуть подати позов в Суд ЄС визнати це порушенням. ЄК зобов'язана згідно з Договорами забезпечити, щоб самі договори, і будь-які інші рішення, прийняті для їх реалізації (вторинне законодавство), належним чином застосовуюється». У цьому полягає її роль в якості сторожів Договорів. Таким чином, інститути ЄС, особливо ЄК, можуть бути пред'явлені позовами за «провал» діяти у разі невиконання положень ст. 6 (2) ДЄС [154].

В науковій доктрині існує плюралізм позицій щодо вирішення питання приєднання ЄС до ЄКПЛ. Наведемо найбільш логічні з правової точки зору та можливі варіанти:

Варіант 1. Ст. 218 (11) ДФЄС пропонує два можливих варіанти рішення: 1) перегляд установчих договорів ЄС; 2) повторне узгодження Угоди про приєднання [177, с. 146].

Варіант 2. ККПЛ ще у доповіді у 2002 р. запропонував два способи уникнути суперечностей, окрім приєднання ЄС до ЄКПЛ: перший - запровадження попереднього рішення, згідно з яким Суд Люксембургу міг би звернутися до Страсбурзького суду з приводу тлумачення ЄКПЛ; другий полягав у тому, щоб створити загальну палату або «комітет» між судами Люксембургу та Страсбурга, як до прикладу, спільна комісія, яка існує між найвищими федеральними судами Німеччини. Ця спільна група вирішує, чи має один із найвищих федеральних судів прийняти тлумачення закону, який відхиляється від тлумачення, прийнятого іншим найвищим федеральним судом [286].

Варіант 3. Професор Д. Хальберстам вважає загальноприйнятим способом приєднатися до ЄКПЛ – з широким винятком щодо питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, над якими Суд не має юрисдикції. Це може розглядатися як відповідність вимогам мандату умовного приєднання до ст. 6 (2). Але такий виняток може спричинити неприємний розрив у правах людини та бути відкинутий сторонами, які не є учасниками ЄКПЛ або ЄСПЛ [190].

Дослідивши окремі можливі варіанти вирішення питання щодо приєднання ЄС до ЄКПЛ, вважаємо, що кожен з них торкається окремих аспектів, а не вирішує в цілому. Питання приєднання ЄС до ЄКПЛ, яке є темою як юридичних, так і наукових обговорень, протягом десяти років не втрачає своєї актуальності, попри те, що сам процес поза сумнівом супроводжуватиметься як правовими, так і технічними труднощами, і вимагатиме внесення змін до установчих договорів ЄС. Переваги від приєднання ЄС до ЄКПЛ для системи захисту прав людини беззаперечні.

Отже, можемо констатувати, що РЄ зі своїм головним юридичним інструментом – ЄКПЛ є найпотужнішою європейською організацією у сфері захисту прав людини, верховенства права та демократії в Європі. Однак, застосування у РЄ та ЄС різних механізмів захисту прав людини спричиняє колізії через різне тлумачення судовими органами обох організацій, присутнє явище фрагментації. Необхідну правову базу для подолання його наслідків

забезпечить приєднання ЄС до ЄКПЛ, що передбачить для усіх інституцій ЄС відповідальність за порушення основоположних прав та свобод людини.

Питання приєднання ЄС до ЄКПЛ стоїть на порядку денному у відносинах між РЄ та ЄС уже сорок років і є актуальним дотепер. В науковій доктрині міжнародного права та права ЄС, а також на рівні інституцій обох ММО, та їх посадових осіб є плюралізм позицій щодо питання приєднання ЄС до ЄКПЛ: позитивні і негативні результати такого приєднання, наслідки неприєднання та варіанти вирішення даної проблеми.

Приєднання ЄС до ЄКПЛ шляхом укладання угоди про приєднання є одним зі способів подолання фрагментації і його правових наслідків у сфері захисту прав людини. Угода про приєднання до ЄКПЛ є міжнародним договором «особливого виду», а процедура укладання і набуття чинності – достатньо складний і довготривалий процес [62, с. 163]. Можливість приєднання ЄС до ЄКПЛ, передбачена Лісабонськими договорами, не потягне за собою розширення компетенції ЄС, але створить зобов'язання для його органів дотримуватись єдиних стандартів у сфері захисту прав людини. Приєднавшись до ЄКПЛ, ЄС забезпечить своїх громадян однаковими засобами судово-правового захисту прав людини як на національному, так і на рівні ЄС. Приєднання ЄС до ЄКПЛ стало б історичною подією, яка знаменувала собою б запровадження єдиних стандартів у сфері захисту прав людини в європейському правовому просторі.

Відповідно, з набуттям чинності Лісабонських договорів, Протоколу № 8 до ДФЄС, і Протоколу № 14 до ЄКПЛ та розробкою Проекту угоди про приєднання було створено усі необхідні правові передумови та визначено оптимальний спосіб для приєднання ЄС до ЄКПЛ з усіх можливих. Однак негативне рішення Суду ЄС 2/13 від 18 грудня 2014 р. зупинило даний процес на невизначений термін, який в подальшому буде вимагати важливих змін для вирішення цієї проблеми. Проте, приєднання до ЄКПЛ залишається зобов'язанням ЄС згідно з Лісабонськими договорами, і є в постійному пріоритеті. Незважаючи навіть на юридичне закріплення положення про приєднання ЄС до ЄКПЛ та

правову основу, яку РЄ та ЄС створено з метою сприяння якнайшвидшій реалізації такого приєднання, питання приєднання ЄС до ЄКПЛ на сьогодні залишається відкритим. Тому для приєднання ЄС до ЄКПЛ окрім спільної результативної роботи, потрібно з боку ЄС – політична воля, а з боку РЄ – наполегливість. Найближчим часом очікується новий раунд переговорів стосовно розробки нової чи перегляду Проекту угоди, в якому будуть враховані усі зауваження, особливості сторін і подолані усі перешкоди, які заважають вирішенню нагальних проблем у сфері захисту прав людини та побудові Європи без розподільчих ліній. На нашу думку, додаткові етапи як зі сторони ЄС, так і з боку РЄ, безсумнівно будуть мати великий вплив, але значно уповільнять процедуру приєднання.

Водночас, сьогодні перед ЄС постала дуже складна проблема: з одного боку, ЄС має приєднатися до ЄКПЛ, оскільки це зобов'язання, передбачене ст. 6 (2) ДЄС, однак не закріплення термінів його виконання також передбачає певні юридичні наслідки для ЄС у разі неприєднання; а з іншого – Суд ЄС зробив це майже неможливим, оскільки у своєму заключенні про сумісність Проекту з правом ЄС встановив існування суттєвих перешкод для такого приєднання та визнав його несумісним з правом ЄС, якщо відповідні поправки та зміни не будуть включені до Угоди про приєднання.

2.4. Спільні програми – особлива міжнародно-правова форма співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом з Україною

У 1993 р. на Віденському саміті РЄ, для досягнення спільних цілей у справі захисту прав людини і основоположних свобод, верховенства права та демократії в Європі, РЄ та ЄС запровадили постійно діючий правовий механізм співробітництва, відомий як *спільні програми* (СП) (анг. *joint programmes*) [328]. Це одна з найпомітніших та динамічних складових дуже тісної взаємодії – міжнародно-правова форма співробітництва та зв'язків, що існують між двома стратегічними партнерами. СП охоплюють діяльність у таких сферах як

підтримка верховенства права, захисту прав людини, зміцнення демократичних інститутів. Згідно з Планом дій, ухваленим на Страсбурзькому саміті РЄ в жовтні 1997 р., СП були поширені на такі сфери, як боротьба з корупцією, захист національних меншин [218].

У СДСП підкреслено, що спільні цінності РЄ та ЄС дали поштовх за останні роки розвинути СП для співробітництва з державами, які приєдналися, починаючи з 1989 р. або звернулися за членством, з метою зміцнення демократії, верховенства права та поваги прав людини, включаючи захист національних меншин. Зокрема, дві організації зобов'язуються тісно співпрацювати, щоб підтримувати високі стандарти з метою членства в ЄС та готові допомогти тим державам, які подають заявки на членство в ЄС у виконанні таких стандартів. Співробітництво буде поширюватися на всі сфери, які будуть приносити додаткову цінність обом сторонам і посилить взаємодоповнюваність спільних дій. Особлива увага також приділяється діяльності, спрямованій на зміцнення співробітництва у галузі освіти та культури відповідно до положень ст. 149 та ст. 151 Договору про заснування Європейського Співтовариства [232, с. 13-15].

Попри те, що поняття «спільні програми» практично не вживається у теорії міжнародного права та не застосовується як правова категорія, органи та спеціалізовані установи ООН в своїй діяльності оперують цим поняттям і застосовують на практиці. Так, згідно з термінологією ООН «спільна програма є комплексом заходів, передбачених загальним планом роботи та відповідним бюджетом, за участю двох або більше організацій ООН і (суб) національних партнерів». Відповідно, План роботи та бюджет становлять частину спільного програмного документа, в якому також докладно описуються ролі та обов'язки партнерів, які вони виконують для координації спільних заходів, та управління ними. Документ спільної програми підписують усі учасники організації і (суб) національні партнери. Спільні програми є ключовим елементом роботи ООН на рівні держав. Концепція спільних програм повинна визначатися потребами кожної держави, щоб найкраще підтримувати національний потенціал здійснення за одночасного підвищення ефективності та результативності.

Спільні програми є одним з трьох механізмів фінансування та найчастіше спрямовуються на вирішення таких проблем, як гендерне насильство, розвиток молоді, соціальна та економічна інтеграція, зміна клімату, управління, навколишнє середовище, тощо. Це ті проблеми, на яких робить акцент ООН, надаючи консультаційні послуги та здійснюючи моніторинг реалізації [233, с. 11–12].

Дефініції поняття «спільних програм» РЄ та ЄС не має ні в нормативному масиві *aquis* РЄ, *aquis* ЄС, а ні в законодавстві України. Фінансові, конкретні відомості та правові особливості проведення СП є недоступною інформацією. Однак загальні дані та базові засади проведення СП можна отримати на сайті СП РЄ та ЄС [234].

Відкрита частково інформація тільки про надання фінансової підтримки ЄС Україні відповідно до програм ЄС, що в свою чергу, дає можливість проаналізувати деякі правові аспекти механізму надання коштів і реалізації програм допомоги в нашій державі. Інформація загального характеру вміщена на сайті Верховної Ради України. Розглянемо окремі складові цього процесу. Починається він з укладення угоди про фінансову допомогу у певній галузі чи з конкретного питання. Укладають документ ЄК від ЄС ті Міністром економічного розвитку і торгівлі від імені України, що позначається Бенефіціар. Сама угода має такі атрибути: дата підписання і набуття чинності для України, характер заходу – «ЄС погоджується здійснити фінансування, а Бенефіціар погоджується прийняти фінансування для нижченаведеного заходу: назва програми і її номер. В пункті «фінансування» – обумовлюються загальна сума фінансування і хто її сплачує. Також міститься інформація про терміни дії угоди та реалізації. Усі повідомлення, що стосуються виконання Угоди про фінансування, оформлені у письмовому вигляді, надсилаються на адреси ЄК і Бенефіціара. Контактною особою Бенефіціара є Міністр економічного розвитку і торгівлі, який безпосередньо співпрацює з Європейським бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF) з метою підтримки оперативної діяльності. Угода містить додатки: (а) Особливі умови (описані вище); (b) Додаток I: Технічні та адміністративні

положення з детальним визначенням діяльності, передбаченої даним заходом (опис, цілі, впровадження, моніторинг, оцінка, аудит); (с) Додаток II: Загальні умови (положення, які застосовуються до заходів, в яких, Бенефіціар виступає підрядним органом) [125]. Розглянувши окремі правові умови укладання угоди про фінансування між ЄС та Україною, можемо виділити, що передбачено механізми укладання угод, виконання і моніторингу надання допомоги через програми ЄС.

Однак достовірної і вичерпної інформації стосовно механізму проведення СП в Україні немає. Відповідно можемо припустити, що допомога, яка надається в рамках СП, надходить Україні через фінансові інструменти самого ЄС без вказівки співфінансування обох організацій. Більш конкретна інформація про правові аспекти укладання угод про спільну допомогу та їх реалізації, фінансові звіти по СП, досягнуті результати та інші особливості є недоступними для громадськості, що в деяких питаннях унеможливорює повноцінне їх дослідження (водночас, фінансові та адміністративні умови здійснення СП не входять в діапазон розгляду підрозділу дисертації).

На сьогодні, основним юридичним документом, який окреслив базові правові засади здійснення СП є Додаток доСДСП, яким передбачено такі заходи:

1. *Підтримання регулярного діалогу.* Секретаріат РЄ та відповідні відомства ЄК провадять консультації з питань, які становлять взаємний інтерес відповідно до СП. Зокрема, на щорічному засіданні посадові особи двох сторін визначають цілі, планують заходи, контролюють перебіг виконання СП і оцінюють результат. На засіданнях у Страсбурзі та Брюсселі, які почергово проводяться представниками, призначені кожною з двох організацій, обговорюються спільно підготовлені річні звіти про виконану роботу. До участі в засіданні може бути запрошений представник держави - учасниці СП. Також спільно визначаються конкретні шляхи та засоби розвитку співробітництва на місцях, наприклад, шляхом спільних місій або контактів між регіональними відділеннями РЄ та делегаціями ЄК і технічними відділеннями.

2. *Планування.* Щорічне засідання розглядає і затверджує перелік завдань і програму впровадження, здійснює планування на декілька найближчих років. Спільними зусиллями узгоджуються пріоритети та визначаються держави, які будуть залучені до участі у конкретних проектах протягом наступних декількох років. Вирішується питання про орієнтований розмір внесків кожної зі сторін спільного фінансування.

3. *Управління, реалізація, оцінювання виконання СП.* Для кожної СП створюється окрема робоча група. Це консультативний орган, що складається з посадових осіб Секретаріату РЄ та ЄК. У роботі групи також можуть взяти участь представники держави - учасника або групи держав - учасниць СП. Оцінювання СП здійснюється з регулярними інтервалами, відповідно до визначених процедур. Звіти щодо імплементації відповідної СП передаються до ЄК, РЄ та, у разі необхідності, до держав - учасниць СП [232, с. 13-15].

Перше офіційне засідання щодо СП відбулося в червні 2001 р. в Брюсселі, в ході якого було прийнято рішення про проведення особливих консультацій з нормативної діяльності, про заснування Спільної консультативної групи, Технічної Групи з метою підтримки імплементації спільних дій і Контрольного комітету для кожної СП. На другому засіданні, яке відбулося 19 травня 2003 р., обговорено особливі інструменти для удосконалення співробітництва щодо СП та завдання на майбутнє [226].

На сайті СП зазначено, що починаючи з 2005 р., розробка пропозицій ЄС щодо програм для окремих держав, які співфінансуються з ЄК, побудована на відповідному документі про співробітництво з державами та РЄ і рішенні міжнародних організацій щодо частки своєї фінансової участі в кожній СП відповідно до її політичних пріоритетів [234]. Вважаємо, що йдеться про механізм здійснення СП для кожної держави, який закладено документом DSP(2005)74 від 7 грудня 2005 р., якого у відкритому доступі немає. На нього посилається також Ж. Петуш у своїй монографії [231, с. 310], однак змісту не розкриває. Окремі положення документу вдалось відобразити Р.М. Дроздрову: «РЄ та ЄС у грудні 2005 р. прийняли Положення «Про підготовку та реалізацію

Спільної програми Радою Європи та Європейською Комісією Контрольними комітетами», реалізація якого спрямована на вдосконалення організації взаємодії між РЄ та ЄС при здійсненні СП. Відповідно до цього положення, Контрольний комітет РЄ та ЄС формуються з представників трьох сторін в особах представника конкретної держави, працівника Секретаріату РЄ та представника ЄК. У засіданні Комітету за принципом *ad hoc* можуть брати участь представники партнерських організацій або органів (організацій) відповідної держави. Контрольний комітет здійснює моніторинг за реалізацією СП у відповідній державі. На Контрольний комітет покладено такі завдання:

- координація СП з обліком інших проектів двох організацій, у тому числі, за допомогою залучення необхідних експертів;
- координація та контроль над реалізацією всіх поточних проектів у їх сукупності;
- аналіз досягнутих результатів і загальної координації роботи за проектами з їх обліком;
- надання інформації про програми та етапи їх реалізації органам (організаціям, структурам), залученим до в реалізації відповідних програм.

Контрольний комітет збирається раз на рік у Страсбурзі, Брюсселі або державі – учасника СП під головуванням РЄ чи ЄК. При цьому РЄ, ЄС та держава-учасник залишають за собою право ініціювати та на основі консенсусу проведення додаткової сесії Комітету. Підготовку до засідання здійснює Генеральний секретаріат РЄ з урахуванням результатів попередніх консультацій з ЄК: укладає проект порядку денного, готує необхідні робочі документи, проект доповіді про підсумки реалізації СП або проміжних результатів тощо. У перервах між сесіями Контрольного комітету відповідний офіс РЄ організовує робочі зустрічі для контролю за реалізацією СП. Комітет ухвалює рішення на основі консенсусу. Ці рішення не мають обов'язкової юридичної сили для учасників і покликані оптимізувати форми і способи реалізації СП [42, с. 52-53].

ЄС, в січні 2001 р. створив структуру «Євродопомога» («Europeaid»), яка з того часу відповідає за визначення, добір та управління проектами технічної

допомоги третім державам. Спочатку Генеральний директорат з питань зовнішніх зносин встановлює політичні пріоритети співробітництва, а потім «Євродопомога» обирає проекти, що ґрунтуються на цих пріоритетах. Коли СП погоджується між РЄ та ЄС, утворюється технічна робоча група з офіційних представників Секретаріату РЄ та ЄК, яка має статус консультативного форуму для обговорення механізмів реалізації та моніторингу СП [92, с. 275].

20 грудня 2006 р. згідно з Регламентом ЄП та Ради ЄС №1889/20006 для здійснення фінансових внесків ЄС, надання правової і технічної допомоги третім державам створено «Європейську ініціативу за демократію та права людини» (ЄІДПЛ/EIDHR). ЄІДПЛ перебуває під спільним управлінням Генерального директорату з питань зовнішніх зносин та «Євродопомоги» [213]. Визначальним є той факт, що цим Регламентом запроваджено фінансовий інструмент для просування демократії та прав людини в усьому світі, який передбачає надання допомоги незалежно від згоди урядів третіх держав чи інших державних органів [282, с. 1]. Відповідно до ст. 13 (1а) Регламенту, фінансування спрямовується на програми і проекти, які згідно ст. 13 (2в), можуть співфінансуватися міжнародними та регіональними міжурядовими організаціями [282, с. 8].

Сьогодні Генеральний Директорат з питань зовнішніх відносин ЄК та Управління стратегічного планування РЄ відповідають за проведення СП. «Євродопомога» - структура в межах ЄК, яка бере участь у остаточному відборі та подальшому управлінні СП за допомогою фінансового інструменту ЄІДПЛ. Також велика кількість СП географічної допомоги фінансується через Інструмент для допомоги з приєднання (ІРА) державам - кандидатам і потенційним кандидатам та Інструмент сусідства та партнерства (NPI), що забезпечує безпосередню підтримку Європейської політики сусідства ЄС [234].

У 2015 р. було укладено Рамкову адміністративну угоду між Радою Європи та Європейським Союзом щодо дій, які здійснюються Радою Європи та фінансуються або співфінансуються ЄС [219]. Дана угода має економічно-фінансовий та адміністративний характер і передбачає механізми взаємодії двох організацій і держави проведення у різних варіантах співфінансування.

Документ містить також посилання на низку інших домовленостей, починаючи з 2004 р. і до сьогодні, однак доступу до них немає. Варто підкреслити, що угода підписана посадовцями Генерального секретаріату і ЄК (технічного рівня), а це означає, що документ призначений для внутрішнього користування і вирішує організаційно-фінансові питання проведення СП.

Водночас, доступної інформації цілком достатньо для того, щоб дійти висновку про те, що з кожним роком РЄ та ЄС удосконалюють і розширюють правову базу щодо фінансування, механізмів підготовки, реалізації і моніторингу виконання СП, а усі конкретні фінансові і правові аспекти здійснення програм є внутрішньою інформацією двох міжнародних установ. Запроваджено інституційний і договірний механізм взаємодії у межах проведення СП. Можемо констатувати, що СП є комбінованою міжнародно-правовою формою співробітництва РЄ та ЄС, однак з певними політико-економічними складовими.

МПВ підтвердив наміри партнерів для зміцнення триваючого співробітництва у рамках СП, які включатимуть також регулярні тематичні програми [251, с. 7]. У пріоритетах співробітництва ЄС з РЄ на 2016-2017 рр. підкреслено роль, яку відіграють СП, та виокремлено їх поряд з правовим і політичним співробітництвом, як і основний напрям співробітництва між ММО [211]. Це, на нашу думку, свідчить про масштабність внеску СП у розвиток демократії, верховенства права і захисту прав людини на Європейському континенті.

РЄ першою розпочала впроваджувати програми допомоги державам ЦСЄ, однак на початку без фінансової підтримки з боку ЄС. У доповіді ПАРЕ відзначено, що «хоча ЄС отримує вигоду від цих програм у зв'язку зі своїм майбутнім розширенням, однак не робить до них ніякого фінансового внеску» [200]. Ситуація почала кардинально змінюватися після запровадження у 1993 р. СП. Відтоді РЄ та ЄС об'єднують свої ресурси задля взаємної вигоди обох інституцій та здійснення важливих демократичних перетворень у державах проведення СП [92, с. 274-275].

Сьогодні СП узгоджуються з програмами співробітництва та допомоги, які здійснює сама РЄ, а також з пріоритетами та програмами технічної допомоги ЄС. По-суті, на сьогодні в контексті взаємодії двох організацій використовується три механізми надання допомоги, окремо в межах РЄ, ЄС, та в рамках СП. Початково передбачалось, що СП співфінансуватимуться з бюджетів обох організацій за принципом 50/50, однак внесок кожної з них міг суттєво варіюватися. Відповідальність за виконання СП і різних спільних заходів лежить на РЄ. Однак, як свідчить практика і статистика, співвідношення внесків далеко не таке, як передбачено стартовими домовленостями між РЄ та ЄС. Сьогодні частки співфінансування співвідносяться як 90/10 або 80/20, причому більшу частину вносить ЄС, а РЄ забезпечує реалізацію досвідом, моніторинговими механізмами, стандартами і правовими інструментами. Але загалом, СП є найпотужнішим інструментом впровадження демократичних перетворень на Європейському континенті, найяскравішим та наймасштабнішим міжнародно-правовим та фінансовим механізмом надання допомоги.

На сьогоднішній день СП охоплюють багато сфер. Визначення центру уваги у кожній державі залежить від конкретних подій та оцінки ситуації моніторинговими органами РЄ. За останні десятиліття, міжнародні організації в процесі співробітництва робили акценти на зміцненні незалежності і підвищенні ефективності судової системи, боротьбі з організованою злочинністю, а також сприянні ефективному управлінню, толерантності, міжкультурному діалогу. За допомогою СП вдалося вирішити чимало проблем, які виходять за межі географічних кордонів, таких як торгівля людьми, підробка лікарських засобів, кіберзлочинність. Участь усіх держав регіону залишається важливою умовою успіху боротьби з всезагальними загрозами [43].

СП мають також багатосторонній і тематичний характер, співробітництво з зацікавленими державами здійснюється в межах конкретної теми. З 1996 р. вони відкриті для всіх держав ЦСЄ. Одним з важливих тематичних напрямів СП є питання захисту національних меншин, яке було однією з нагальних проблем на початку запровадження СП і зараз залишається важливою сферою

співробітництва між двома міжнародними організаціями. Для прикладу, СП «Меншини у країнах Європи» (вересень 1996 - 1998 рр.) була спрямована на зміцнення співробітництва між урядовими органами, відповідальними у справах захисту національних меншин, а також відносин між урядами та національними меншинами.

Важливим та особливим напрямом СП є реформування у правовій сфері. Проект «Octopus» виконувався (1996 - 1997 рр.) з метою надання допомоги державам перехідної економіки у боротьбі проти корупції та організованої злочинності [284]. «Octopus II» була задумана як важливий елемент підготовки держав – заявників на членство в ЄС. У свою чергу, Проекти «Octopus» і «Octopus II» включали розробку рекомендацій для кожної з держав-учасниць, зустрічі суддів, прокурорів, поліції та інших відповідних експертів з ЦСЄ зі своїми колегами з інших європейських держав [285].

У 2001 р. було погоджено СП «Сприяння Європейській соціальній хартії», головною метою якої стала допомога державам - кандидатам на членство в ЄС у підготовці їхньої першої національної доповіді щодо імплементації хартії, аби забезпечити, щоб запроваджувалися ефективно гарантовані хартією права [224]. Розглянувши декілька прикладів одних з перших СП вважаємо, що охопити усі сфери їх проведення неможливо через велику їх кількість та масштаби співробітництва, тож обмежимося актуальними і важливими для нашої держави.

Особливо слід підкреслити, що у 2011 р. було запроваджено СП співробітництва у рамках «Східного партнерства», так званий «Спільний Інструмент РЄ та ЄС». Слід вказати, що методологія проектної діяльності в рамках цієї програми передбачала багатосторонній підхід, зокрема при здійсненні експертного аналізу, обміні досвідом на регіональному рівні, здійсненні регіональних оглядів і рекомендацій, а також оцінці реформ у державах - учасниках на основі порівняльного аналізу. У рамках цієї програми протягом 2011-2014 р. реалізовано чотири проекти з підтримки виборчих стандартів, особливо в передвиборчий період; покращення системи правосуддя; заходи підтримки у протидії серйозним формам кіберзлочинності; боротьба з

корупцією. Створено регіональну мережу спеціалістів у сфері юстиції і права, для сприяння обміну інформацією між професіоналами. Окрім того, згідно з наданими експертами РЄ рекомендаціями створено спеціалізовані департаменти з питань боротьби з кіберзлочинністю, внесені відповідні зміни до чинного законодавства, розроблено програми відповідних навчальних курсів. Усі зазначені заходи сприяли вдосконаленню роботи на національному рівні, а також встановленню корисних контактів між державами [222].

Варто також зазначити, що Рада Європи є головним і надійним партнером ЄС в рамках політики по відношенню до сусідніх регіонів, про що свідчать запроваджені СП для підтримки процесів реформ в державах Південного Середземномор'я та Центральної Азії в 2015 році [173].

Також реалізовано чимало регіональних програм для держав - кандидатів на вступ до ЄС, зокрема для Естонії, Латвії та Литви, що стали поштовхом до прискорення інтеграційних перетворень [285]. Більш детального розгляду заслуговує участь України в механізмі співробітництва між РЄ та ЄС в рамках СП з погляду перспектив членства нашої держави в ЄС та значення для процесу його розширення.

Ставши на шлях інтеграції в європейські організації, Україна опинилася в центрі уваги як РЄ, так і ЄС, а СП стали одним з важливих засобів демократичних перетворень, інструментів становлення та поживлення співробітництва. Так, 9 листопада 1995 р. у м. Страсбурзі під час урочистої церемонії вступу України до РЄ, колишній ГСРЄ Д. Таршис і член ЄК Х. Ван Дер Брук підписали першу СП щодо реформування правової системи, місцевого самоврядування та удосконалення системи правозастосування в Україні [58, с. 25]. Більшість СП, призначених для України, передбачають такі заходи: семінари для правоохоронних і судових органів; різноманітні тренінги та конференції для суддів; правова експертиза законодавства; інформативна робота у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією; інформування з питань скасування смертної кари; працює літня школа політичних студії та ін.

Україна була долучена до низки регіональних і багатосторонніх тематичних СП, що стосуються, наприклад, національних меншин, підвищення рівня інформованості з питання про скасування смертної кари, боротьби з організованою злочинністю і корупцією, а також програм зі зміцнення демократії та конституційного розвитку в державах ЦСЄ [235].

РЄ співпрацює з партнерськими установами у відповідній державі - учасника СП, в тому числі і в Україні. Партнерами виступають: Міністерство юстиції, Міністерство закордонних справ та Міністерство внутрішніх справ, відомства, які задіяні в процесі європейської інтеграції, національні та регіональні адвокатські об'єднання, канцелярія прокурора, суди та центри судової підготовки, національні чи регіональні уповноважені з прав людини, спілки журналістів, інші професійні організації, правозахисні рухи, неурядові організації та ін. [234].

Доцільно нагадати, що у квітні 2014 р. РЄ та ЄС узгодили в Заяві про наміри, що цілеспрямовані дії щодо співробітництва з Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Республікою Молдова, Україною і Білоруссю – державами - учасниками ініціативи ЄС «Східне партнерство» – будуть реалізовуватися відповідно до «Рамкової програми співробітництва» (РПС). Програма покликана сприяти зміцненню потенціалу держав СхП, що є державами-членами РЄ, за винятком Білорусі та реалізації внутрішніх реформ, щоб наблизити ці держави до стандартів РЄ та ЄС в сфері захисту прав людини, демократії та верховенства права. РПС здійснюється в два етапи: в 2015-2017 р.р. і 2018-2020 р.р. Середньострокова оцінка була проведена в 2017 р., а остаточна оцінка буде в 2020 р. РПС фінансується на 90 % з бюджету ЄС і на 10 % РЄ. Реалізується вона РЄ, а ЄС, відповідно, визначив п'ять пріоритетних областей (або «тем») співпраці і 15 підтем, які містять 50 дій для конкретних держав і регіонів [317]. Ними є:

Тема І. Захист і заохочення прав людини (зміцнення впровадження європейських стандартів з прав людини на регіональному та національному рівнях, захист прав національних і етнічних меншин, заохочення рівності та

людської гідності, сприяння освіті громадськості у сфері прав людини, демократії).

Тема II. Забезпечення справедливості (зміцнення незалежності та ефективності правосуддя; зміцнення конституційного правосуддя; сприяння пенітенціарній реформі (від карального до реабілітаційного підходу)).

Тема III. Боротьба з загрозами верховенству права (боротьба з корупцією та зміцнення системи державного управління/боротьби з відмиванням грошей, дія кримінального правосуддя щодо кіберзлочинності).

Тема IV. Вирішення проблем інформаційного суспільства (поліпшення свободи, незалежності, плюралізму й різноманітності ЗМІ, інформаційне суспільство та управління Інтернетом, укріплення права на захист даних).

Тема V. Сприяння демократичному управлінню (допомога в проведенні виборів: реформування виборчого законодавства та практики, зміцнення інституційних рамок для місцевого самоврядування) [101].

Також ГСРЄ і КМРЄ визначили пріоритетні сфери для співробітництва з державами - членами, і вони відображені в планах дій цих держав. РЄ має мультиорганізаційні переваги і через ПАРЄ та КМРОВЄ влади може залучати у РПС різні інститути і зацікавлені сторони на національному, регіональному та місцевому рівнях у всіх державах СхП. Усі заходи в рамках РПС стосуються таких багатосторонніх проблем, як стратегія досягнення гендерної рівності, захист прав меншин і забезпечення інклюзивної участі громадянського суспільства в реалізації РПС. Плани виконання РПС, як у конкретних державах, так і на регіональному рівні, розроблені у тісній співпраці з національними зацікавленими сторонами з урахуванням планів дій для конкретних членів РЄ, підготовлених на основі висновків і рекомендацій органів з моніторингу РЄ та у відповідності з національними програмами реформ. РПС покликана забезпечити масштабний і суттєвий обсяг знань та інформації, необхідних для зміцнення потенціалу установ держав СхП у справі проведення внутрішніх реформ і наблизити їх до стандартів РЄ в сфері прав людини, демократії та верховенства права. Це відбується за допомогою різних заходів: конференцій,

семінарів, робочих груп, мереж, аналітичних звітів і тренінгів під керівництвом співробітників РЄ та міжнародних експертів.

Суб'єктами, які беруть участь у цих заходах, є національні зацікавлені сторони, які відіграють вирішальну роль у здійсненні реформ: парламенти, органи державної влади на всіх рівнях (міністерства, відповідальні за юстицію, фінанси, внутрішні справи, охорону здоров'я, освіту, працю та соціальний захист, а також державне управління), державні установи у відповідних областях, органи самоврядування, фахівці у галузі права, ЗМІ, місцеві та регіональні органи влади, неурядові організації, наукові кола, а також широка громадськість.

Органи з моніторингу РЄ складаються з незалежних експертів, які стежать за виконанням конвенцій РЄ державами - членами. Ці органи включають: Групу держав по боротьбі з корупцією (ГРЕКО); Європейську комісію з ефективності правосуддя; Європейський комітет з попередження тортур і нелюдського або принижують гідність поводження чи покарання; Групу експертів по боротьбі з торгівлею людьми (ГРЕТА); Комітет експертів РЄ з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (МАНІВЕЛ); Консультативний комітет Рамкової конвенції про захист національних меншин; ЄКРН; Конвенція про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї (GREVIO); ЄСПЛ.

Створено постійний механізм координації між РЄ, ЄС, офісами РЄ, представництвами ЄС та національними координаторами РПС для забезпечення всеосяжної координації між РЄ, ЄС, національними зацікавленими сторонами і партнерами, а також іншими міжнародними організаціями. РПС спрямована на розвиток і поліпшення національних правових систем, розширення національних інституційних можливостей, підвищення інституційного потенціалу та поліпшення підготовки національних кадрів [101].

Сьогодні в Україні реалізуються п'ять тематичних проектів, спрямовані на зміцнення стандартів з прав людини, сприяння в реалізації пенітенціарної реформи, запобігання та боротьбу з корупцією і підтримку вільних та чесних

виборів. Окрім тематичних проектів, Україна також бере участь у 14 регіональних ініціативах, що охоплюють усі держави СхП [100].

Заслуговує особливої уваги той факт, що СП також включено до проектної діяльності РЄ в Україні, яка здійснювалася в рамках ухваленого Плану дій РЄ для України на 2015-2017 р. [93]. Таким чином, ЄС фактично виступає спонсором у фінансуванні проектів РЄ, передбачених Планами дій РЄ для України, а ті ж самі проекти зараховуються як спільна програмна діяльність РЄ та ЄС. Загалом РЄ спільно з ЄС в Україні реалізовано майже понад дві тисячі заходів, з понад півсотні СП і проектів [235].

Актуальним залишається питання контролю за дотриманням фінансових зобов'язань щодо виконання СП. Це стосується, насамперед, контролю з боку державних органів України за цільовим використанням коштів, наданих відповідно до СП, і надання відповідних звітів за результатами їх реалізації. Активна діяльність України в рамках реалізації СП сприяє досягненню двох важливих цілей. По - перше, завдяки фінансовій підтримці РЄ та ЄС набуло постійного характеру проведення необхідних правових реформ; по - друге, українська держава доводить свою часткову спроможність виконувати свої зобов'язання як члена РЄ, так і партнера ЄС в рамках політики СхП з метою подальшого вступу до Союзу. СП є найособливішою міжнародно-правовою формою співробітництва, яка з початку вступу України до РЄ стала найефективнішою у трьохсторонніх відносинах.

Отже, від 2001 р. РЄ з ЄС реалізовано більше двох сотень СП і спільних проектів, включаючи співробітництво з 17 державами. Більшість цих програм тривали протягом 24 місяців, і багато з них були продовжені до 36 місяців. СП були започатковані як засіб для пожвавлення співробітництва у сфері сприяння демократичним процесам у посткомуністичних державах ЦСЄ, а згодом набули ознак постійно діючого механізму допомоги як кандидатам, так і іншим державам, що не є членами ні РЄ, ні ЄС. Більшість СП орієнтовані на конкретні держави, але є низка регіональних і багатосторонніх тематичних СП, спрямованих на підвищення обізнаності про скасування смертної кари,

покращення становища національних меншин, боротьбу з організованою злочинністю і корупцією, розвиток незалежних і багатoproфільних комітетів з етики для експертизи біомедичних досліджень, сприяння виконанню європейської соціальної хартії та програм зі зміцнення демократії та конституційного розвитку в ЦСЄ з ВК. У контексті розширення ЄС особливо важливим були такі спільні багатосторонні тематичні програми, як Проект допомоги ромам (циганам) у Південно-Східній Європі (в рамках Пакту стабільності), програма щодо формування громадської думки стосовно необхідності скасування смертної кари, програма щодо ратифікації Європейської соціальної хартії державами-заявниками на членство в ЄС та ін. [234].

Для низки держав ЦСЄ запроваджені і поступово розширені СП з надання допомоги у проведенні демократичних та правових реформ, удосконалення системи управління (Україна, Південний і Північний Кавказ, включаючи Чечню, Албанію, Молдову). РЄ бере участь у координаційних нарадах, присвячених окремим державам Європи (наприклад, ситуації в Македонії), що проводяться Верховним представником ЄС з питань зовнішньої політики і політики у сфері безпеки [172]. Такі СП дають змогу найбільш ефективно використовувати потенціал та інструментарій РЄ для досягнення практичних цілей розширення ЄС, оскільки ЄС звільняється від потреби дублювати діяльність РЄ у судово-правовій сфері, досягається можливість залучити механізми моніторингу та імплементації, створені в рамках РЄ, яких поки що в такій формі немає в інституційній структурі ЄС [204, с. 5].

За оцінками експертів РЄ та ЄС, упродовж останніх кількох років співробітництво між двома інституціями через СП значно поліпшилося та інтенсифікувалося. Це відбулося завдяки вдосконаленню методів добору програм, спрямування їх на більш бажані результати тощо [228]. На думку М. Бонда, СП слугують додатковим механізмом зміцнення демократичних процесів, що розвиваються у державах ЦСЄ, оцінювання їх готовності до

можливого вступу в ЄС, виконуючи політичні критерії Копенгагенської Декларації [248, с. 9].

Так, у цьому контексті С.А. Савченко стверджує, що «органи і агенції РЄ надають комплексну підтримку державам-членам процесі гармонізації законодавств та їх інтеграції у правове поле наступним чином: тематичних програм, наприклад, спільних програм РЄ та ЄС, направлених на допомогу окремим або одночасно декільком державам - членам» [107, с. 12]. Науковець К.О. Трихліб підкреслює, що Україна в рамках СП РЄ та ЄС безпосередньо бере участь у виробленні загальноєвропейських стандартів, норм та принципів [122, с. 5-6]. У той час, М. Бонд також вважає, що «спільні програми підкреслюють як зміцнення, так і слабкість у відносинах між двома організаціями» [248, с. 24].

Попри те, що РЄ та ЄС розвинули тісне співробітництво через СП, вони ще не повністю використовують свій потенціал для зміцнення, передусім через запровадження нових СП. Однак існують деякі об'єктивні обмеження, що гальмують інтенсифікацію взаємодії між РЄ та ЄС. Не останню роль серед них відіграє обмеженість бюджету РЄ, що виділяється на СП [92, с. 278].

Поряд з цим, у діяльності РЄ та ЄС в рамках партнерства спостерігається певне дублювання програм двох організацій, передусім з відсутності чіткого закріплення за кожною з організацій відповідних сфер СП та шляхів їх реалізації. Незважаючи на наявність цих проблем, у майбутньому обсяги співробітництва в рамках СП, на нашу думку, безперечно зростатимуть. Хоча спільний формат програм спочатку був задуманий як інструмент для посилення взаємодії з державами, які вступили до РЄ з 1989 р., за більш як двадцять років ефективного співробітництва між ЄК та РЄ доведено, що очікуваних результатів на підтримку верховенства права, більш ефективного захисту прав людини, а також більш сильних демократичних інститутів можна досягти, якщо обидві організації об'єднують свої правові і фінансові ресурси. Завдяки СП багато держав, серед них і Україна, налагодили тісні зв'язки з ЄС, одні з них вже подали заявки на вступ, інші підписали угоди про асоціацію, беруть участь у процесі розширення, політиці сусідства – СхП і південного партнерства та ін.

Аналіз СП, що проводяться РЄ та ЄС в 17 державах, в тому числі і в Україні, послужив підставою для таких висновків:

У 1993 р. РЄ та ЄК запровадили постійно діючу міжнародно-правову форму співробітництва як з державами ЦСЄ, так і з кандидатами на вступ до ЄС, відому як *спільні програми*, покликану сприяти досягненню спільних цілей у сфері захисту прав людини, демократії, та верховенства права в Європі. Визначальним є тенденція відходу від політизації цього інструмента, а переведення його у площину правового та практичного співробітництва на підставі юридичного закріплення механізму проведення СП.

СДСП окреслила базові засади, чіткі межі і принципи співпраці щодо СП. Проведення СП передбачають такі заходи: підтримання регулярного діалогу, планування, управління, реалізація, оцінювання їх виконання. Для кожної програми створюється окрема робоча група - консультативний орган, що складається з посадових осіб від Секретаріату РЄ та ЄК. Також передбачено створення Технічної групи з метою підтримки імплементації спільних дій і Контрольного комітету з метою здійснення моніторингу за реалізацією СП у відповідній державі.

На сьогодні в рамках проведення СП створено відповідний інституційний механізм. На Генеральний Директорат з питань зовнішніх відносин ЄК та Управління стратегічного планування РЄ покладено відповідальність за проведення СП. У межах ЄК діє «Євродопомога» – структура, яка бере участь в остаточному відборі та подальшому управлінні програмами за допомогою фінансового інструменту ЄІДПЛ.

З кожним роком РЄ та ЄС удосконалюють і розширюють договірну базу, що слугує підставою для фінансування СП. Передбачено механізм підготовки, реалізації і моніторингу виконання, а усі фінансові та окремі правові аспекти здійснення програм є внутрішньою інформацією РЄ та ЄС. Сьогодні СП узгоджуються з програмами співробітництва самої РЄ, а також з пріоритетами та програмами технічної допомоги ЄС. На сьогодні в контексті тісної взаємодії

двох регіональних організацій діють три механізми надання допомоги, окремо в рамках РЄ, ЄС та в рамках СП.

Заявивши про свій євроінтеграційний вектор свого розвитку, Україна постала в центрі уваги як РЄ, так і ЄС, а СП стали одним із важливих засобів демократичних перетворень, інструментом налагодження та зміцнення співробітництва РЄ та ЄС з Україною. СП – це особлива форма співробітництва двох суб'єктів міжнародного права, і їх характерною ознакою є трьохстороннє партнерство, що охоплює два міждержавні регіональні утворення і конкретну державу - члена РЄ, яка активно співпрацює з РЄ та ЄС та претендує на вступ до ЄС. СП є найпотужнішим інструментом впровадження демократичних перетворень на Європейському континенті, найяскравішим і наймасштабнішим міжнародно-правовим і фінансовим механізмом надання допомоги, а їх вплив на розвиток правового співробітництва РЄ та ЄС з державою проведення, зокрема з Україною, беззаперечний.

СП мають різні назви і виражають основну мету їх проведення – сприяння здійсненню правових реформ. СП проходять практично у всіх великих містах України і мають політично-правовий та ознайомчий характер щодо роботи органів європейських держав. Участь України у СП дає реальну можливість набути досвід у різноманітних сферах, насамперед, в узгодженні законодавства України зі стандартами РЄ та ЄС. Ключовим аспектом спільної програмної діяльності РЄ та ЄС в Україні є той факт, що проекти, здійснювані в рамках Планів дій РЄ для України за фінансової підтримки ЄС, реалізуються на підставі погоджених з українською стороною планів співробітництва, спільно з партнерами і з урахуванням реальних потреб нашої держави.

СП спрямовані на підтримку цілей і завдань, визначених керівництвом України, а також міжнародних зобов'язань нашої держави. Ініціатива щодо здійснення СП надходить також від української сторони відповідно до інтересів і пріоритетів держави та пропозиції щодо вдосконалення визначених сфер. Попри значні фінансові ресурси, які вкладають РЄ та ЄС в СП для України, наша держава також виконує свої фінансові зобов'язання, сплачуючи щорічні

внески до бюджету РЄ. Водночас, частина з них теоретично і практично використовується для фінансування СП, що здійснюються в нашій державі.

СП – це особлива форма співробітництва двох суб'єктів міжнародного права, і їх характерною рисою є трьохстороннє партнерство, яке охоплює два міждержавні регіональні утворення і конкретну державу - члена РЄ, яка активно співпрацює з РЄ та ЄС та претендує на вступ до ЄС. Багатостороннє партнерство включає дві міжнародні організації та групу держав або географічний регіон, які об'єднані однаковими цілями або потребами чи проблемами у правовій сфері. Відповідно, СП мають трьохсторонній і багатосторонній формат. СП передбачають два варіанти виконання, а саме: а) фінансується РЄ та ЄС і здійснюється РЄ; б) фінансується ЄС і реалізується РЄ.

СП все ж таки ще потребують подальшого вдосконалення як з організаційно-правової, так і змістовної складових, з метою уникнення дублювання СП, як з боку РЄ, так і з боку ЄС. Проаналізувавши діяльність щодо СП, розглянувши різні аспекти та особливості їх реалізації можна сформулювати визначення СП. *Спільні програми* – це особлива міжнародно-правова форма партнерства між РЄ та ЄС, яка здійснюється за допомогою цілого комплексу організаційно-правових заходів та інструментів, спрямованих на здійснення демократичних перетворень у питаннях захисту прав людини, верховенства права та інших сферах за спільної участі двох регіональних міжнародних організацій і держави їх проведення.

ВИСНОВКИ

У Висновках сформульовано найбільш суттєві результати й положення дисертаційного дослідження, наведено теоретичні узагальнення і нове вирішення наукового завдання, яке полягало у комплексній характеристиці міжнародно-правових аспектів співробітництва між РЄ та ЄС:

1. Співробітництво ММО активно розвивається на регіональному рівні, зокрема – на Європейському континенті в межах взаємодії між РЄ та ЄС. Аналіз установчих документів, спільних угод та інших правових актів РЄ та ЄС дав можливість відзначити, що співробітництво пройшло чотири етапи еволюції: 1) період «становлення співробітництва» (1951-1987 рр.); 2) період «розвитку співробітництва і становлення партнерства» (1988-2001 рр.); 3) період «зародження інституційного партнерства» (2002-2006 рр.); 4) період «стратегічного партнерства» (2007 р. – до тепер). РЄ та ЄС, окрім різних особливостей, зумовлених їх юридичною природою, мають спільні історичні, правові, ціннісні засади, а також спільну мету – побудова європейського правового простору – Європи без розподільчих ліній. З одного боку, спостерігається взаємодоповнюваність діяльності двох міжнародних організацій, а з іншого – явище регіональної фрагментації, що супроводжується створенням двох правових режимів та певними елементами конкуренції при здобутті провідних позицій серед ММО. Однак, співробітництво між РЄ та ЄС є показовим прикладом ефективної взаємодії між ММО традиційного типу з інтеграційним об'єднанням *sui generis* та справляє значний вплив на еволюцію міжнародно-правового співробітництва між міжнародними організаціями.

2. Співробітництво між РЄ та ЄС здійснюється у форматі стратегічного партнерства, що реалізується за принципом взаємодоповнюваності та має свої характерні міжнародно-правові особливості, зокрема: 1) вищий рівень партнерства зі спільною стратегією політико-правових відносин; 2) взаємовідносини, які мають спільні ціннісні та засадничі ознаки розвитку з метою формування спільного правового простору на Європейському континенті; 3)

спільність членського складу (усі держави - члени ЄС є членами РЄ); 4) активне зростання співробітництва у міжнародно-правових питаннях щодо держав – членів, третіх держав та інших ММО; 5) тісна взаємодоповнюваність діяльності на Європейському континенті та поза його межами в провадженні різних політик та реалізації СП; 6) обов'язкова закріплена тривалість правовідносин на договірному та інституційному рівнях, і перспектива їх розширення; 7) обмін дипломатичними представництвами на посольському рівні та інші особливості, які виявляються у ході співробітництва між РЄ та ЄС.

3. Юридичними підставами для співробітництва між РЄ та ЄС є універсальні норми договірного та звичаєвого характеру, двосторонні міжнародні договори, зокрема Меморандум про взаєморозуміння 2007 р. та низка інших міжнародно-правових актів, а саме Статут РЄ, статутні резолюції РЄ, установчі договори ЄС, спільні угоди, а також декларації, резолюції, рекомендації та інші документи цих організацій. Угоди, які укладаються між РЄ та ЄС, мають свої особливості, зокрема: 1) незалежно від назви згідно з Віденською конвенцією 1986 р. іменуються міжнародними; 2) не мають класичної структури договору; 3) мають здебільшого політико-правовий характер; 4) не потребують ратифікації державами – членами; 5) обов'язкові тільки для сторін, які їх уклали; 6) не підлягають обов'язковій реєстрації; 7) не передбачають відповідальності за невиконання; 8) не містять терміну дії; 9) укладені відповідно до міжнародного права і на основі принципу *pacta sunt servanda*; 10) термін «договір» не вживається для позначення назви угод між РЄ та ЄС. Особливе місце в процесах правового регулювання відносин між РЄ та ЄС посідають норми «м'якого права» (анг. «soft law»), які містяться також у спільних документах недоговірного характеру та закладають основи можливого визнання їх обов'язковими в майбутньому.

4. Аналіз правової взаємодії між РЄ та ЄС у процесі розширення ЄС як об'єднання *sui generis*, послужив підставою для висновку про те, що сам процес європейської інтеграції відбувається в межах ЄС, а РЄ створює правову основу для його розвитку, тобто безпосередньо здійснює свій внесок у розширення ЄС,

через поширення європейських правових стандартів, як між державами-членами ЄС та державами-кандидатами на членство, так і між державами, які розпочинають свій шлях європейської інтеграції. Важливою є роль РЄ як платформи та свого роду організаційно-правового мосту для міжнародно-правового співробітництва між ЄС та європейськими державами, що перебувають поза його інституційними рамками. І хоча стосовно того, що вступ до РЄ є обов'язковим проміжним етапом для вступу до ЄС, сьогодні не існує офіційного документа *de jure*, але *de facto* членство в РЄ та участь у ЄКПЛ є передумовою вступу в ЄС.

5. *Стратегічне партнерство* між РЄ та ЄС останніми роками значно активізувалося та потребує чіткого визначення статусу і формальною юридичного закріплення взаємовідносин з урахуванням практики співпраці між ММО на усіх рівнях. У процесі співробітництва між РЄ та ЄС запроваджується новий вид членства, який практично не досліджений і не визначений в теорії права міжнародних організацій, але отримав своє закріплення в практиці їх відносин. Найбільш відповідною формою співробітництва між РЄ та ЄС є *асоційоване партнерство*, що встановилось в процесі тісної співпраці та передбачає чітке визначення правового положення кожної з організацій в іншій та посилює взаємодію у формуванні європейського правового простору. Юридичне закріплення форми співробітництва – *асоційоване партнерство* призведе до появи нового виду членства в теорії права міжнародних організацій, яке *de facto* на практиці вже існує і найчіткіше відображає реалії взаємин між РЄ та ЄС.

6. Норми права РЄ та ЄС та їх правові системи перебувають у постійній правовій взаємодії та базуються на спільних цінностях: верховенства права, демократії та захисту прав людини. Активний розвиток співробітництва між РЄ та ЄС суттєво впливає на розвиток сучасного міжнародного права шляхом: 1) паралельного виконання правотворчої та правозастосовної функцій у формуванні європейського права; 2) побудови спільного європейського правового простору; 3) подальшого розвитку інституту членства в праві міжнародних організацій; 4) подальшого розвитку інституту посольства ММО у

праві зовнішніх зносин; 5) використання інноваційного методу у правотворчості ММО у праві міжнародних договорів – положення «про від'єднання» (англ. *disconnection clause*) та угод «особливого виду»; 6) створення спільних стандартів у праві прав людини; 7) реалізації *спільних програм* як найдієвішого інструменту в процесі демократизації та інтеграції до ЄС; 8) запровадження особливої форми співробітництва між ММО – асоційоване партнерство та ін.

7. Більш як за півстоліття розвитку спільних взаємин між РЄ та ЄС у процесі застосування ними складного масиву правових засобів і прийомів на різних рівнях, склався відповідний інституційний та договірний механізм співробітництва зі своїми особливостями. На сучасному етапі співробітництво між РЄ та ЄС здійснюється у різних напрямках у таких основних міжнародно-правових формах: 1) обмін листами; 2) укладання угод про співробітництво між організаціями в цілому; 3) укладання угод між відповідними органами та допоміжними інституціями; 4) участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ; 5) зустрічі на найвищому рівні («чотиристоронні зустрічі»); 6) створення спільних органів (Контактна група в рамках Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи та Комітету Регіонів та спільний комітет Парламентської Асамблеї Ради Європи та Європейського Парламенту); 7) співробітництво між відповідними органами РЄ та ЄС (Парламентською Асамблеєю Ради Європи та Європейським Парламентом, Конгресом місцевих і регіональних органів влади Європи та Комітетом Регіонів; Судом Європейського Союзу та Європейським судом з прав людини та ін.); 8) участь Європейської Комісії у роботі у Комітеті Міністрів Ради Європи та його комітетів без права голосу; 9) участь ЄС у роботі допоміжних органів РЄ (розширених, часткових угодах, комітетах та інших установах); 10) реалізація спільних програм і проектів; 11) обмін представництвами на посольському рівні; 12) спільного використання європейського гербу і його елементів; 13) участь РЄ у політиці розширення ЄС (політика сусідства, Східного партнерства, південного партнерства, та інших інструментах); 14) співробітництво у пріоритетних сферах (захист прав людини, освіта, культура та ін.). Цей перелік не є повним, в процесі співробітництва вста-

новлюються й інші особливі відносини у різних форматах, зокрема неформальне співробітництво, що своєю чергою, свідчить про еволюцію механізму співпраці на різних рівнях, у різних сферах та у різних географічних напрямках.

8. Форма співробітництва між РЄ та ЄС, що закріплена в договорі, акумулює комбінацію форм співпраці – договірну і інституційну, умовно можемо назвати комбінованою. На підставі проведеного дослідження констатуємо, що співробітництво між РЄ та ЄС прогресує, а *стратегічне партнерство* в даний час здійснюється у договірних, інституційних та комбінованих міжнародно-правових формах співробітництва. В рамках цих форм виділяються і особливі та «інноваційні», притаманні тільки цим європейським об'єднанням, що своєю чергою впливає на еволюцію міжнародно-правового співробітництва інтеграційних утворень з іншими ММО у розвитку нових міжнародно-правових форм співробітництва. Під «міжнародно-правовою формою співробітництва між РЄ та ЄС» слід розуміти зовнішній прояв взаємодії між міжнародними організаціями за допомогою сукупності правових засобів, процедур і прийомів, обумовлений метою та способами її реалізації.

9. Основним способом правової взаємодії та взаємопроникнення обох ММО є участь ЄС у конвенційному *acquis* РЄ. РЄ докладляє максимум зусиль для залучення ЄС до участі у своїх конвенціях шляхом застосування положення «про від'єднання» (анг. *disconnection clause*). Цей інноваційний метод у правотворчості ММО застосовується для того, щоб ЄС став стороною договору, але при цьому використовував власні засоби регулювання, відмінні від тих, що запропоновані відповідною конвенцією. При цьому таке приєднання не знімає зобов'язань з ЄС і не змінює умов для інших сторін учасників конвенції. Саме з участю ЄС у конвенційному *acquis* РЄ запровадилась «інноваційна» міжнародно-правова форма співробітництва. Стандарти, які формуються на основі конвенційного *acquis* РЄ, отримують визнання ЄС кількома різними способами, шляхом: 1) участі у конвенціях РЄ; 2) посилення органів ЄС на конвенції РЄ при розробці та прийнятті законодавства ЄС; 3) імплементації до законодавства ЄС правових інструментів РЄ; 4) перенесення конвенційних норм у законодав-

ство ЄС з подальшою деталізацією, удосконаленням і новелізацією; 5) реалізації рекомендаційних норм КМРЄ та ПАРЄ. Водночас, ЄС, базуючись на загальних цінностях обох організацій та стандартах РЄ, переймаючи довід і частково переміщуючи *acquis* РЄ до свого *acquis communautaire*, розробляє більш досконалі правові акти і намагається просуватися далі досягнутого в рамках РЄ.

10. У сфері захисту прав людини в рамках співробітництва між РЄ та ЄС присутнє явище фрагментації, яке виникає із застосування двох механізмів захисту прав людини в спільному європейському правовому просторі та вимагає ухвалення відповідного рішення для подальшого уникнення колізій правових норм і конфлікту юрисдикцій між Європейським судом з прав людини та Судом ЄС. Приєднання ЄС до ЄКПЛ шляхом укладання угоди про приєднання є одним із способів подолання фрагментації і його правових наслідків. Особливістю такого приєднання є те, що ЄС як організація регіональної інтеграції підпорядковується конкретним умовам, які відрізняються від умов, встановлених для приєднання держав. Приєднання ЄС до ЄКПЛ є унікальним випадком у сучасному міжнародному праві, оскільки спосіб приєднання міжнародної організації *sui generis* до конвенції РЄ шляхом укладання угоди про приєднання «особливого виду» практично не застосовується у міжнародному праві, а той, що використовує ЄС в межах свого правопорядку для прийому нових держав - членів та є «інноваційним» для договірних правовідносин ММО.

11. Спільні програми (анг. *joint programmes*) як інструмент взаємодії між ММО, окрім застосування на універсальному рівні в рамках ООН і спеціалізованих установ, отримали практичне і юридичне закріплення на регіональному – в межах співробітництва між РЄ та ЄС. Запроваджений як інституційний, так і договірний механізми взаємодії обох організацій у рамках проведення СП, є комбінованою міжнародно-правовою формою співробітництва, однак зі значною політично-економічною складовою. СП є найбільш продуктивною міжнародно-правовою формою співробітництва, яка від часу вступу України до РЄ демонструє свою ефективність у тристоронніх

відносинах. Аналіз діяльності РЄ та ЄС щодо реалізації СП, розгляд різних правових аспектів та особливостей їх реалізації і в Україні, дає можливість сформулювати дефініцію *«спільних програм»* як особливої міжнародно-правової форми партнерства між РЄ та ЄС, яка здійснюється за допомогою цілого комплексу організаційно-правових заходів та інструментів, спрямованих на здійснення демократичних перетворень у сфері захисту прав людини, верховенства права та інших сферах за спільної участі обох регіональних організацій і держави їх проведення. Особливістю СП є те, що така форма партнерства на регіональному рівні є найдієвішою у процесі інтеграції в європейський правовий простір та не відноситься до традиційних форм співробітництва, а є «інноваційною» та характерна тільки для РЄ та ЄС на Європейському континенті, що в свою чергу, підкреслює особливість стратегічного партнерства між міжнародними організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббакумова Д. В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження: монографія / Д. В. Аббакумова. – Х.: Право, 2016. – 256 с.
2. Александрова К. И. Присоединение Европейского Союза к Конвенции о защите прав человека и основных свобод: состояние и перспективы защиты прав человека в ЕС / К. И. Александрова // Грамота. – 2015. – № 12 (62): в 4-х ч. Ч. II. – С. 20-23.
3. Англійсько – французько – німецько – український словник термінології Європейського Союзу. – К.: “К.І.С.”, 2007. – 226 с.
4. Анцупова Т. А. Актуальные вопросы членства и развития институциональной структуры Совета Европы / Т. А. Анцупова // Московский журнал международного права. – 2013. – № 4. – С. 152-167.
5. Анцупова Т. А. Право Совета Европы: новая правовая система или подсистема международного права? / Т. А. Анцупова // Наукові праці НУ ОЮА. – О.: Юрид. л-ра, 2012. – Т. XI. – С. 38-47.
6. Анцупова Т. О. Процесуальне право Ради Європи: питання теорії і практики: монографія / Т. О. Анцупова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 384 с.
7. Анцупова. Т. О. Процесуальне право ради Європи: принципи, система, динаміка: автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.11 / Т. О. Анцупова. – Одеса, 2014. – 36 с.
8. Анцупова Т. А. Співробітництво європейських міжурядових організацій на сучасному етапі розвитку європейської інтеграції / Т. А. Анцупова // Актуальні проблеми держави і права. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 25. – С. 563-566.
9. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О. В. Базов. – Київ, 2016. – 230 с.
10. Баймуратов М. А., Меленишин В. Б., Волошин Ю. А. Организация Объединенных Наций в условиях глобализации: вопросы модернизации и

повышения эффективности деятельности / Под ред. засл. деятеля науки и техники Украины, д. ю. н., проф М. А. Баймуратова: Монография. – М.: ТрансЛит, 2008. – 272 с.

11. Барковский И. А. Правотворческая деятельность международных организаций: теоретические аспекты и современные тенденции / И. А. Барковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003 – №2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/622/54/>

12. Березовська І. А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / І. А. Березовська. – Київ, 2005. – 198 с.

13. Бехруз Хашматулла. Правовые последствия выхода из Европейского Союза // Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 91-94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurolaw.org.ua/files/conferences/congress-collection-21-22-2017.pdf>

14. Большой французско-русский и русско-французский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fre_rus/782.

15. Брацук І. З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав - членів: монографія / І. З. Брацук // За наук. ред. проф. М. М. Микієвича. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 230 с.

16. Буроменский М. В. Политические режимы государств в международном праве. (Влияние международного права на политические режимы государств): монография / М. В. Буроменский. – Х.: Ксилон, 1997. – 244 с.

17. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.

18. Буткевич О. Регіоналізм міжнародного права як попередник становлення міжнародно-правових підсистем сучасності / О. Буткевич //

Український щорічник міжнародного права. 2007. Київ: Видавничий дім «Промені», 2010. – С. 380-408.

19. Быкова Т. М. Формы сотрудничества международных межправительственных организаций с международными неправительственными организациями / Т. М. Быкова // Актуальные проблемы современного международного права: Материалы X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И. П. Блищенко: в 2 ч. – Ч. I. Москва, 13–14 апреля 2012 г. / отв. ред. А. Х. Абашидзе, Е. В. Киселева. – М.: РУДН, 2012. – С. 162-169.

20. Вахудова М. А. Нерозділена Європа: Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.

21. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 года // Действующее международное право в 3-х т. Составители Ю. В. Колосов и Э. С. Кривчикова. Т. 1. – М.: Издательство Московского независимого института международного права, 1996. – С. 343-371.

22. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями от 21 мая 1986 года // Действующее международное право в 3-х т. Составители Ю. В. Колосов и Э. С. Кривчикова. Т. 1. – М.: Издательство Московского независимого института международного права, 1996 – С. 372-409.

23. Вишняков О. Інтеграційне право як інструмент «європеїзації» України: структура та зміст / О. Вишняков // Європейське право. – 2012. – №2-4. – С. 145-157.

24. Герднген М. Європейське право / Переклад з німецької / М. Герднген. – К.: «К.І.С», 2008. – 528 с.

25. Глушицький Д. М. Компетенція Європейського Суду Справедливості та Європейського Суду з прав людини щодо захисту прав людини / Д. М. Глушицький // Наукові записки. Том 20. Спеціальний випуск: у

двох частинах. Ч.2 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 2002. – С. 303-306.

26. Гнатовський М. М. Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми: монографія / М. М. Гнатовський. – К.: Вид. дім «Промені», 2005. – 224 с.

27. Горшкова С. А. Стандарты Совета Европы по правам человека и российское законодательство: монография / С. А. Горшкова. – М.: НИМП, 2001. – 352 с.

28. Гріненко О. О. Міжнародно-правове регулювання зовнішніх зносин Європейського Союзу: нормативний аспект / О. О. Гріненко. – К.: «Фенікс», 2011. – 448 с.

29. Гріненко О. О. ЄС як особливий суб'єкт міжнародного права // Європейське право та порівняльне правознавство: Збірник статей / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, О. В. Кресіна; упор. О. В. Кресін, О. Д. Рожко. – Київ – Шамборі: Логос, 2010. – 588 с.

30. Гурбанов Р. А. О. Взаимодействие судебных органов на европейском пространстве: вопросы теории и практики: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.10 / Рамин Афад Оглы Гурбанов. – Баку, 2015. – 387 с.

31. Данилина М. В. Инструменты и взаимодействие СЕ и ЕС в сфере продвижения демократии / М. В. Данилина // Вестник Адыгейского государственного университета. – Серия 1. – Выпуск № 4 / 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/instrumenty-i-vzaimodeystvie-se-i-es-v-sfere-prodvizheniya-demokratii>

32. Данильян О. Г. Основы філософії: навч. посіб. / О. Г. Данильян, В. М. Таряненко. – Х.: Право, 2003. – 352 с.

33. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН

от 24 октября 1970 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml.

34. Демичева З. Б. Правовые стандарты Совета Европы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / З. Б. Демичева. – Москва, 2006. – 26 с.

35. Демократизація і Європейський Союз. Країни Центральної і Східної Європи в першому десятилітті ХХІ ст. / Пер. з англ. Кислюк О. І. – К.: Укр. письменник, 2012. – 267 с.

36. Дешко Л., Долін П. До питання про компетенцію Європейського Союзу у сфері захисту прав людини / Л. Дешко, П. Долін // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 1 (145). – С. 104-107.

37. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К.: «АртЕк», 1997. – 624 с.

38. Довгань В. М. Європейський парламент. Правовий статус і компетенція в системі органів Європейського Союзу: монографія / В. М. Довгань. – К.: КНТ, 2007. – 204 с.

39. Договір про Європейський Союз // Конституційні акти Європейського Союзу. Частина 1 / За заг. ред. Т. Качки. – К.: Видавництво «Юстиніан», 2005. – С. 18-44.

40. Договір про заснування Європейського Співтовариства // Європейський Союз: консолідовані договори. – К.: Вид-во «Port-Royal», 1999. – С. 45-206.

41. Дроздов Р. М. Международно-правовые формы сотрудничества Совета Европы и Европейского Союза: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Р. М. Дроздов. – Москва, 2010. – 22 с.

42. Дроздов Р. М. Международно-правовые формы сотрудничества Совета Европы и Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Р. М. Дроздов. – Москва, 2010. – 150 с.

43. ЕС и Совет Европы вместе поддерживают восточных соседей в консолидации реформ. Интервью с Габриэллой Баттаини-Драгони, заместитель

генерального секретаря Совета Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.euneighbours.eu/files/features/IVN_Battaini%20RU_EUNeighbourhood.pdf.

44. Європейське право: право Європейського союзу: підручник у трьох кн. / Кн. третя: Право зовнішніх зносин Європейського Союзу / В. І. Муравйов, М. М. Микієвич, І. Г. Білас та ін. – К.: Ін Юре, 2015. – 408 с.

45. Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство / За ред. О. В. Зайчука. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. – 546 с.

46. Энтин Л. М. На пути к реформе Совета Европы / М. Л. Энтин // Вся Европа. – 2011. – №4 (54) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://alleuropalux.org/?p=2572>.

47. Энтин Л. М. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы / Л. М. Энтин. – М.: Изд-во «Аксиом», 2009. – 304 с.

48. Заккароні Дж. Вплив приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на структуру судових органів в Європі / Дж. Заккароні // Європейське право. – 2013. – № 1–2. – С. 34–50.

49. Заяць Н. В. Місце європейського права в системі міжнародного права // Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21–22 квітня 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 232–235. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurolaw.org.ua/files/conferences/congress-collection-21-22-2017.pdf>

50. Зіглер К. Міжнародне право та право Європейського Союзу: між асиметричною конституціоналізацією та фрагментацією / К. Зіглер // Європейське право. – 2012. – № 2–4. – С. 24–47.

51. Зубар І. В. Інституційні засади функціонування регіональних підсистем сучасного міжнародного права / І. В. Зубар // Альманах міжнародного права. – 2015. – Вип.7. – С. 59–72.

52. Исполинов А. С. Присоединение Европейского Союза к Европейской Конвенции по правам человека: настоятельная необходимость или попытка совместить несовместимое / А. С. Исполинов // Российское правосудие. – 2012. – № 9 (77). – С. 21-36.

53. Исполинов А. С. Суд Европейского Союза против присоединения ЕС к Европейской конвенции по правам человека (причины и следствия) / А. С. Исполинов // Международное правосудие. – 2015. – №1. – С. 118-134.

54. Калмиков Т. О. Комісар з прав людини: місце та функції в системі органів Ради Європи: дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00.11 / Т. О. Калмиков. – Харків, 2016. – 182 с.

55. Капустин А. Я. Концепция международной организации: современные тенденции и противоречивые толкования // Международное публичное и частное право: проблемы и перспективы. Liber amicorum в честь профессора Л. Н. Галенской / Под ред. С. В. Бахина. СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С. - Петерб. гос. ун-та, 2007. – С. 85-113.

56. Кашкин С. Ю. Правовые механизмы и основные направления реализации региональной политики ЕС // Актуальные проблемы современного международного права: Материалы X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И. П. Блищенко: в 2 ч. – Ч. I. Москва, 13–14 апреля 2012 г. / отв. ред. А. Х. Абашидзе, Е. В. Киселева. – М.: РУДН, 2012. – С. 29-40.

57. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела / О. В. Київець. – Кам'янець-Подільський: ПП «Видавництво «Оіюм», 2011. – 480 с.

58. Киричук О. С., Малик Я. Й., Кашуба Я. М. Рада Європи: навч. посібник / О. С. Киричук, Я. Й. Малик, Я. М. Кашуба. – Львів: ПАІС, 2006. – 168 с.

59. Кислицина Н. Ф. Развитие системы международного права на современном этапе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Н. Ф. Кислицина. – М., 2010. – 25 с.

60. Кресін О. Сучасний етап реформування Ради Європи / О. Кресін // Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 138-153.

61. Кузнецова С. Н. Взаимодействие Европейского Союза и Совета Европы в области защиты основных прав человека: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / С. Н. Кузнецова. – Казань, 2005. – 209 с.

62. Кузьма В. Ю. Правове регулювання приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.: перспективи та реалії / В. Ю. Кузьма // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – №1(23) – С. 161-166.

63. Кузьма В. Ю. Участь Європейського Союзу у договірному *acquis* Ради Європи / В. Ю. Кузьма // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – № 2. – Ч. 2. – С. 115-120.

64. Курс международного права: В 7 т. / (И. Н. Арцибасов, И. И. Лукашук, Б. М. Ашавський и др.). – М.: Наука, 1992. – Т. 6: Отрасли международного права. – 312 с.

65. Левицкий Т. И. Юридическая природа и правовое положение Совета Европы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Т. И. Левицкий. – Москва, 1993. – 20 с.

66. Левицкий Т. И. Юридическая природа и правовое положение Совета Европы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Т. И. Левицкий. – Москва, 1993. – 263 с.

67. Лукашук И. И. Международная организация как сторона в международных договорах / И. И. Лукашук // Советский ежегодник международного права. 1959. – М., 1960. – С. 145-156.

68. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И.И. Лукашук; Рос акад. наук и Ин-т государства

и права, Академ. Правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 432 с.

69. Лук'янов Д. В., Пономарьова Г. П. Деякі питання виходу з наднаціональної правової системи // Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 106-110. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurolaw.org.ua/files/conferences/congress-collection-21-22-2017.pdf>

70. Луць. Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія / Л. А. Луць. – Київ, 2003. – 304 с.

71. Малинин С. А. О правотворческой деятельности межгосударственных организаций / С. А. Малинин // Советский ежегодник международного права. – М.: 1973. – С. 177-185.

72. Малинин С. А., Ковалева Т. М. Договорная правоспособность международных организаций / С. А. Малинин, Т. М. Ковалева // Правоведение. – 1988. – № 4. – С. 72-77.

73. Маня Е. Принцип сотрудничества в международном праве // Актуальные проблемы современного международного права: Материалы X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И. П. Блищенко: в 2 ч. – Ч. 1. Москва, 13–14 апреля 2012 г. / отв. ред. А. Х. Абашидзе, Е. В. Киселева. – М.: РУДН, 2012. – С. 226-230.

74. Маргиев В. И. О некоторых особенностях внутреннего права европейского сообщества / В. И. Маргиев // Правоведение. – 1999. – № 1. – С. 208-214.

75. Мацигіна В. Ю. Варшавський саміт як один із важливих етапів розвитку відносин між Радою Європи та Європейським Союзом / В. Ю. Мацигіна // Наше право. – 2007. – № 3. – С. 111-114.

76. Мацигіна В. Ю. Внесок Плану Ідена на процес співробітництва між Радою Європи і Європейським Союзом / В. Ю. Мацигіна // Наше право. – 2008. – №.2. – С. 89-93.

77. Мацигіна В. Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу / В. Ю. Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип. 22. – С. 150-154.

78. Мацигіна В. Ю. Партнерство задля демократії / В. Ю. Мацигіна // Віче. – 2007. – № 19. – С. 38-39.

79. Мацигіна В. Ю. Співробітництво Ради Європи з Європейським Союзом на сучасному етапі / В. Ю. Мацигіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – Вип. 70. – Ч. 2. – С. 215-218.

80. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. – К.: Таксон, 2002. – 344 с. – (Modus Vivendi). – Бібліогр.: с. 337-344.

81. Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. – М.: Международные отношения, 1998. – 624 с.

82. Микієвич М. М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами: монографія / М. М. Микієвич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 200 с.

83. Міжнародне публічне право: підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 437 с.

84. Муравйов В., Святун О. Захист прав людини в Європейському Союзі / В. Муравйов, О. Святун // Право України. – 2011. – № 6. – С. 85-100.

85. Муравйов В., Смирнова К. Європейське право: правова категорія, доктрина, наука / В. Муравйов, К. Смирнова // Європейське право. – 2012. – №1. – С. 11-22.

86. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в міжнародних європейських організаціях: монографія / Н. Б. Мушак. – К.: Видавництво Ліра, 2013. – 192 с.

87. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пеле. Международное публичное право: В 2-х т. Т.1: Кн.1.: Формирование международного права / Пер. с фр. – К.: Сфера, 2000. – 440 с.

88. Неугодніков А. О. Концепція «Європи двох швидкостей» та її практична реалізація в умовах Brexit // Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 110-112. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurolaw.org.ua/files/conferences/congress-collection-21-22-2017.pdf>

89. Опришко В. Право Європейського Союзу та його сутність / В. Опришко // Правове регулювання економіки: 36. наук, праць. – К.: КНЕУ, 2002. – Вип. 3. – С. 3-12.

90. Пасічник Я. Порівняльно-правова характеристика організації та діяльності Європейського Суду з прав людини та Суду Європейського Союзу / Я. Пасічник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України. – 2012. – № 3. – С. 145-149.

91. Петров Р. А. Правова природа «Acquis» Європейського Союзу та його транспозиція у правові системи третіх країн: автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.11 / Р. А. Петров. – Київ, 2014. – 38 с.

92. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному інтеграційному процесі / І. С. Піляєв. – К.: Юридична книга, 2003. – 436 с.

93. План дій Ради Європи для України на 2015-2017 роки. Ухвалений Комітетом Міністрів Ради Європи 21 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-relis/2015.03.18-plan-diy-dlya-ukrainy-2015-2017.pdf>

94. Плотніков О. В. Фрагментація міжнародного права: методологічний аспект / О. В. Плотніков // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». – Одеса: Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 67. – С. 200-208.

95. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи. Л. Г. Заблоцька, А. Л. Федорова, Т. І. Шинкаренко: навч. посіб. / Бюро інформації Ради Європи. – К.: Фенікс, 2007. – 224 с.

96. Попко Є. В. Місце договорів Ради Європи у праві Європейського Союзу / Є. В. Попко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Випуск 115 (ч. II). – С. 203-209.

97. Попко Є. В. Юридична природа актів Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Є. В. Попко. – Київ, 2015. – 20 с.

98. Попко Є. В. Юридична природа актів Ради Європи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Є. В. Попко. – Київ, 2015. – 223 с.

99. Право международных организаций: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / под ред. А. Х. Абашидзе. – М.: Издательство Юрайт, 2018. – 505 с.

100. Проміжні результати проектів в Україні під керівництвом Рамкової програми співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом (2015 – 2017 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/16806b2c61>.

101. Рамкова програма співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом на 2015 – 2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680462fc7>.

102. Рябова В. О. Взаимодействие Суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека после Лиссабонского договора: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. О. Рябова. – Москва, 2016. – 33 с.

103. Рябова В. О. Взаимодействие Суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека после Лиссабонского договора: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. О. Рябова. – Москва, 2016. – 188 с.

104. Санченко А. Є. Договори Ради Європи як стрижень асquis та джерело права Ради Європи / А. Є. Санченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 3(6). – С. 159-163.

105. Санченко А. Є. До питання про *acquis* Ради Європи / А. Є. Санченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 8–9. – С. 87-93.

106. Санченко А. Є. Парадигма взаємодії Ради Європи та Європейського Союзу в процесі розвитку європейського міжнародного права / А. Є. Санченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1(4). – С. 154-159.

107. Санченко А. Є. *Acquis* Ради Європи у системі європейського права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11/ А. Є. Санченко. – Київ, 2011. – 21 с.

108. Санченко А.Є. *Acquis* Ради Європи у системі європейського права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / А. Є. Санченко. – Київ, 2011. – 220 с.

109. Свида Т. О. Міжнародно-правове співробітництво держав у рамках Європейської Комісії «За демократію через право»: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Т. О. Свида. – Харків, 2009. – 21 с.

110. Святун О., Федорова А. Історія становлення і розвитку науки права Ради Європи в Україні / О. Святун, А. Федорова // Європейське право. – 2013. – № 1–2. – С. 196-215.

111. Сердюк О. В. Перешкоди приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: висновок Суду ЄС 02/13. – 18.12.2014 // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар. - прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листопада 2015 р.: у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч.1. – С. 47-55.

112. Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН від 16 жовтня 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c17

113. Статут Ради Європи // Збірка договорів Ради Європи. – К.: Парламент. вид-во, 2000. – С. 11-24.

114. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 // Офіційний Вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

115. Стрельцова О. В. Європейське право як багатовимірний феномен: підходи до розуміння і визначення поняття / О. В. Стрельцова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 7. – С. 72-80.
116. Талалаєв А. Н. Международное право и современность / А. Н. Талалаєв. – М.: Наука, 1984. – 191 с.
117. Талалаєв А. Н. Право международных договоров (договоры с участием международных организаций) / А. Н. Талалаєв. – М.: Междунар. отношения, 1989. – 272 с.
118. Талалаєв А. Н. Право международных договоров. Том 2: Действие и применение договоров. Договоры с участием международных организаций / Отв. Редактор Л. Н. Шестаков. – М.: Издательство «Зерцало», 2011. – 504 с.
119. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія / О. В. Тарасов. – Х.: Право, 2014. – 512 с.
120. Тарасюк. Б. Україна і Рада Європи / Б. Тарасюк // Право України. – 1999. – № 7. – С. 3-4.
121. Топорнін Б. Н. Европейское право: учебник / Б. Н. Топорнін. – М.: Юристь, 1999. – 456 с.
122. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К. О. Трихліб. – Харків, 2014. – 19 с.
123. Трунк-Федорова М. П., Трунк А. Применение норм ВТО в праве Европейского сообщества // Международное публичное и частное право: проблемы и перспективы. Liber amicorum в честь профессора Л. Н. Галенской / Под ред. С. В. Бахина. СПб.: Издательский Дом С.- Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербург. гос. ун-та, 2007. – С. 335-344.
124. Тункин Г. И. Теория международного права. Под общей ред. Проф. Л. Н. Шестакова. – М.: Издательство «Зерцало», 2009. – 416 с.
125. Угода про фінансування. Кабінет Міністрів України, Положення, Умови [...] від 15.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_013.

126. Устав Организации Объединенных Наций // Действующее международное право в 3-х т. Том. 1. – М., 1996. – С. 7-33.

127. Фалалєєва Л. Г. Копенгагенські критерії як чинники розбудови європейської інтеграції / Л. Г. Фалалєєва // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 2. – С. 117-127.

128. Философская энциклопедия: в 5 т. / глав. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т. 5: Сигнальные системы – Яшты. – 740 с.

129. Флоренц Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору / Пер. з англ. / Бенуа-Ромер Флоренц, Клебес Гайнріх. – К.: К.І.С., 2007. – 232 с.

130. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року // Додатки // Право Європейського Союзу. Заг. частина. За ред. В. Ф. Опришка. – К, 2002. – С. 443-457.

131. Черниченко С. В. Теория международного права. В 2-х томах. Том 1: Современные теоретические проблемы / С. В. Черниченко. – М.: Издательство «НИМП», 1999. – 336 с.

132. Шварцева М. І. Парламентська (Консультативна Асамблея) Ради Європи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / М. І. Шварцева. – Харків, 2015. – 221 с.

133. Швиммер В. Мечты о Европе. Европа с XIX в. до рубежа третьего тысячелетия / Пер. с нем. Л. Пантиной. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 383 с.

134. Шибаева О. О. Международно-правовые вопросы взаимоотношений общих межправительственных организаций / О. О. Шибаева // Советский ежегодник международного права. – М.: 1973. – С. 189-202.

135. Шибаева О. О. Право международных организаций: Вопросы теории / О. О. Шибаева. – М.: Междунар. отношения, 1986. – 160 с.

136. Шибаева О. О. Правовой статус межправительственных организаций / О. О. Шибаева. – М.: Юридическая литература, 1972. – 192 с.

137. Шибаева О. О., Поточный М. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций: Учеб. Пособие / О. О. Шибаева, М. Поточный. – М.: Узд-во МГУ, 1988. – 192 с.

138. Шпакович О. «М'яке право міжнародних організацій» // Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. В. В. Мицика: моногр. / авт. кол.; за ред. О. В. Задорожного та О. Р. Поєдинок. – Київ, Одеса: Фенікс, 2016. – С. 183-196.

139. Шпакович О. М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав - членів: теорія і практика: монографія / О. М. Шпакович. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 415 с.

140. Шпакович О. М. Наднаціональний характер міжнародних організацій / О. М. Шпакович // Порівняльно-правові дослідження. – 2010. – № 1. – С. 26-31.

141. Шпакович О. М. Розвиток правових механізмів реалізації актів органів міжнародних організацій: автор. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.11 / О. М. Шпакович. – Київ, 2013. – 36 с.

142. Щекин Ю. В. Неполное членство в международных организациях: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ю. В. Щекин. – Харьков, 1999. – 161 с.

143. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.

144. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.11 / І. В. Яковюк. – Харків, 2014. – 40 с.

145. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І. В. Яковюк. – Х. : Право, 2013. – 760 с.

146. Яковюк І. В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму / І. В. Яковюк // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 25-29.

147. Action Plan. Adopted by the Third Summit of Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe. CM(2005)80 final 17 May 2005.) – Warsaw. – 16-17 May 2005 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_plan_action_en.asp

148. Administrative agreement with the Council of Europe regarding the use of the European emblem by third parties // Official Journal of European Union. – Series L. – 08.09.2012 – № 271. – P. 5.

149. Ágoston Mohay. The status of international agreements concluded by the European Union in the EU legal order / Mohay Ágoston // *Pravni vjesnik* god. 33. – 2017. – BR. 3-4. – P. 151-164.

150. Agreement between the European Community and the Council of Europe for the purpose of establishing, in accordance with Article 7(3) of Council Regulation (EC) No 1035/97 of 2 June 1997 establishing a European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, close cooperation between the Centre and the Council of Europe // Official Journal of the European Communities. – Series L. – 18.02.1999. – № 44. – P. 34-36.

151. Agreement between the European Community and the Council of Europe on cooperation between the European Union Agency for Fundamental Rights and the Council of Europe // Official Journal of the European Union. – Series L. – 15.07.2008. – № 186. – P. 7-11.

152. Agreement establishing the European Bank for Reconstruction and Development of 29 May 1990 [Electronic source]. – Mode of access: <file:///C:/Users/dell/Downloads/basics.pdf>

153. Agreement on the strengthening of co-operation between the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and the European Parliament. – Brussels. – 28 November 2007 [Electronic source]. – Mode of access: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2007/20071129_Cooperation-agreement-signature.pdf

154. Anna Brabcová. Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights Examining the CJEU's Approach in the Opinion 2/13 the Future of the EU-ECHR Accession Process / Brabcová Anna // Charles

University in Prague Faculty of Law Research. – Paper No. 2016/I/4. – Posted: 8 Jun 2016 [Electronic source]. – Mode of access: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2791028.

155. Annual report of activities for 2007 of European Commission for Democracy through Law. – Strasbourg: Council of Europe Publishing. F-67075 Strasbourg Cedex. – 2008. – 111 p.

156. Annual Work Programme 2009 of European Union Agency for Fundamental Rights. December 2008. – 124 p. [Electronic source]. – Mode of access: file:///C:/Users/dell/Downloads/480-FRA-AnnualReport09_en.pdf

157. Areas of cooperation. The Council of Europe and the European Union [Electronic source]. – Mode of access: https://eeas.europa.eu/delegations/council-europe/1837/council-europe-and-eu_en.

158. Arnfinn Bårdsen. Fundamental Rights in EEA Law. The Perspective of a National Supreme Court of Justice / Bårdsen Arnfinn // EFTA Court spring seminar, Luxembourg. – 12th of June 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.domstol.no/globalassets/upload/hret/artikler-og-foredrag/fundamental-rights-in-eea-law---bardsen-03062015.pdf>

159. Arrangement between the Committee of Ministers of the Council of Europe and the Commission of the European Economic Community. – Strasbourg. – 18 August 1959 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168005f7e2>

160. Arrangement between the Council of Europe and the European Community concluded on 16 June 1987 // Ccompendium of texts governing the relations between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – Forth edition. – 2001 – P. 3-7. [[Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064c45d>

161. AS/Jur (2009)40. Working document. Summary. For a greater commitment of member states concerning the efficiency and implementation of the Council of Europe Treaty Law. The specificity and added value of the acquis of the

Council of Europe treaty law [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2009/ajdoc40%202009.pdf>

162. Barbara Brandtner and Allan Rosas. Human Rights and the external relations of the European Community: An Analysis of doctrine and Practice / Brandtner Barbara and Rosas Allan // *European Journal of International Law*. – 1998. – № 9. – P. 468-490.

163. Bart Van Vooren. EU External Relations Law and the European Neighborhood Policy: A Paradigm for Coherence / Van Vooren Bart. – Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2012. – 356 p.

164. Bart Van Vooren, Ramses A. Wessel. EU External Relations Law: Text, Cases and Materials / Van Vooren Bart, Wessel A. Ramses. – UK.: Cambridge University Press, 2014. – 626 p.

165. Brownlie I. Principles of Public International Law. – Oxford: Oxford University Press, 1980. – 784 p.

166. Charter of Fundamental Rights of the European Union // *Official Journal of the European Union*. – Series C. – 2007. – Vol. 50. – № 303. – P. 1-35.

167. CM/AS (2008)7. Communication on the activities of the Committee of Ministers. Report by the Swedish Chair of the Committee of Ministers to the Parliamentary Assembly (July–September 2008) – 29 September 2008 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.coe.int/T/CM/system/WCDdoc.asp?Ref=StatRep00&Ver=2008&Sector=CM&Lang=en#>.

168. CM/Del/Dec (2010)1085. Draft Agenda. – 28 May 2010 [Electronic source]. – Mode of access: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Del/OJ\(2010\)1085&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Del/OJ(2010)1085&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864&direct=true).

169. CM/Inf(2007)44. 25th Quadripartite meeting between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – 23 October 2007 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/090000016805aedac>

170. CM/Res(2010)5 on the status of Council of Europe Offices. Adopted by the Committee of Ministers on 7 July 2010 at the 1090th meeting of the Ministers'

Deputies [Electronic source]. – Mode of access:
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cea6c

171. CM/Res(2015)1 concerning financial arrangements for the participation of non-member States in Council of Europe conventions. Adopted by the Committee of Ministers. – Strasbourg. – 18 February 2015 [Electronic source]. – Mode of access:
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c404a.

172. CM(2008)49 add2 rev2. Cooperation between the Council of Europe and the European Commission. 118th Session of the Committee of Ministers. – Strasbourg. – 7 May 2008 [Electronic source]. – Mode of access: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)49&Language=lanEnglish&Ver=add2rev&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)49&Language=lanEnglish&Ver=add2rev&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).

173. CM(2016)74. Co-operation with the European Union – Summary report. 126th Session of the Committee of Ministers. – Sofia. – 18 May 2016 [Electronic source]. – Mode of access:
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168064ecd0

174. Colombo Commission Report to the Council of Europe. – Strasbourg: Council of Europe Publications Section, 1986. – 39 p.

175. Common Catalogue of Co-operation Modalities. Relations between the Council of Europe and the Organization for Security and Co-operation in Europe. – Vienna. – 12 April 2000 [Electronic source]. – Mode of access:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680599d8d>

176. Communication on the accession of the Community to the ECHR and the Community legal order. European Union Communication. – Brussels. – 19 October 1990. – SEC (90)2087 final. – 11p. [Electronic source]. – Mode of access:
<http://aei.pitt.edu/3680/1/3680.pdf>

177. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. – Series C. – 2008. – Vol. 51. – № 115. – P. 1-388.

178. Contribution by Mr. Jörg Polakiewicz. The Future of fundamental rights protection without accession. Maastricht University. – 26 June 2015 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.coe.int/en/web/dlapil/speeches-of-the-director/-/asset_publisher/ja71RsfcQTP7/content/the-future-of-fundamental-rights-protection-without-accession?inheritRedirect=false

179. Contribution of the Council of Europe to the constitution-making process of the European Union // Official report of debates: 2003 ordinary session (first part) – Strasbourg, – 29 January 2003 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.venice.coe.int/site/interface/english.htm/>.

180. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms ETS No.005. Done at Rome 04th day of November 1950 [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680063765>

181. Conventions of the Council of Europe [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.coe.int/en/web/conventions/>

182. Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters No127. Done at Strasbourg, 25th day of January 1988 [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016806a42b0>

183. Convention on the Prevention of Terrorism No. 196. Done at Warsaw, 16th day of May 2005 [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016808c3f55>

184. Cooperation Agreement between the Committee of the Regions and the Congress of the Local and regional authorities. – Strasbourg. – 13 April 2005 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=852831&Site=COE>.

185. Cooperation Agreement between the Committee of the Regions and the Congress of the Local and regional authorities. Revised version. – Brussels. – 12 November 2009 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/1680473de5>

186. Council Decision (82/886/EEC) of 13 December 1982 concerning the conclusion of the Convention for the Conservation of Salmon in the North Atlantic Ocean // Official Journal of the European Communities. – Series L. – № 378. – 31.12.1982. – P. 25-31.

187. Council Regulation (EEC) No. 3179/78 of 28 December concerning the conclusion by the European Economic Community of the Convention on Future Multilateral Cooperation in the Northwest Atlantic Fisheries // Official Journal of the European Communities. – Series L. – № 378/1. – 30.12.1978. – 1 p.

188. Council Regulation (EC) No. 168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights // Official Journal of the European Union. – Series L. – № 53. – 22.02.2007. – P. 1-14.

189. Croft S., Redmond J., Rees G.W., Webber M. The enlargement of Europe / S. Croft, J. Redmond, G. W. Rees. – Manchester: UP, 1999. – 188 p.

190. Daniel Halberstam. Foreign Policy and the Luxembourg Court: How to Address a Key Roadblock to EU Accession to the ECHR // VerfBlog, 2015/06/12 [Electronic source]. – Mode of access: <http://verfassungsblog.de/foreign-policy-and-the-luxembourg-court-how-to-address-a-key-roadblock-to-eu-accession-to-the-echr/>.

191. Declaration of Fundamental rights and freedoms. 12 April 1989 // Official Journal of the European Communities. – Series C. – 16.05.89. – № 120. – P.52-57.

192. Declaration on a closer institutional partnership between the Council of Europe and the European Union (CONV 688/03). – Brussels. – 14 April 2003. [Electronic source]. – Mode of access: <http://european-convention.europa.eu/pdf/reg/en/03/cv00/cv00688.en03.pdf>

193. Declaration (89)40 on the future role of the Council of Europe in European construction. Adopted and signed at the 84th Session of the Committee of Ministers, on the occasion of the 40th anniversary of the organization. – Strasbourg. – 5 May 1989 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/1680535ad9>.

194. Delegation of the European Union to the Council of Europe [Electronic source]. – Mode of access: https://eeas.europa.eu/delegations/council-europe/1836/about-eu-delegation-strasbourg_en.

195. DER/Inf (2015)2. Participation of international organizations and institutions in Council of Europe. – Strasbourg. – 2 November 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805970c0>

196. DER/Inf (2017)7. Overview of arrangements for co-operation between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – 14 November 2017 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/co-operation-between-the-council-of-europe-and-the-european-union/1680766667>.

197. De Vel, G., «L'Union européenne et les activités du Conseil de l'Europe», in Dormoy, D., *L' Union européenne et les organisations internationales* / G. De Vel. – Brussels: Bruylant, 1997. – P.105-122.

198. DIR/JUR (2006)1. The Council of Europe's Contribution to the Enlargement and to the Acquis of the European Union. – Strasbourg. – 1 March 2006. – 48 p. [Electronic source]. – Mode of access: [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/about_us/cooperation/UEContribution\(2006-03\)E.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/about_us/cooperation/UEContribution(2006-03)E.pdf).

199. Discussion document of the Court of Justice of the European Union on certain aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. – Luxembourg. – 5 May 2010 [Electronic source]. – Mode of access: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_en.pdf

200. Doc. 8051. Report by the Political Affairs Committee / Rapporteur Mr. Eisso Woltjer. Relations with the European Union (follow-up to the European Union's Amsterdam Summit): Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 1 April 1998 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8488&lang=EN>

201. Doc. 9241. A joint committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and the European Parliament: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – September 2001 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/0900001680797e9d>

202. Doc. 9483. Explanatory memorandum by the Rapporteur /Future of the cooperation between European institutions. Report / Item 31 / 2 / Chapter IV/Rapporteur: Mr. René van der Linden. The Pace Political Affairs Committee. – Strasbourg: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 5 June 2002 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9764&lang=EN>

203. Doc. 9544. The Council of Europe and the new issues involved in building Europe. Report: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 13 September 2002 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9835&lang=EN>

204. Doc. 10897. Report by Jean Claude Juncker “Council of Europe – European Union: a sole ambition for the European continent”: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 11 of April 2006. – 37 p. [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc06/EDOC10897.pdf>.

205. Doc. 11533. The accession of the European Union/European Community to the European Convention on Human Rights. Report Committee on Legal Affairs and Human Rights Rapporteur: Mrs Marie-Louise Bemelmans-Videc, Netherlands, Group of the European People’s Party: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 18 March 2008 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc08/EDOC11533.htm>.

206. Doc. 13655. Report. The implementation of the Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union: Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – Strasbourg. – 17 December 2014 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=21341&lang=en>

207. Doc. 14406. Report. Defending the acquis of the Council of Europe: preserving 65 years of successful intergovernmental cooperation: Committee on Rules of Procedure, Immunities and Institutional Affairs. – Strasbourg. – 27

September 2017 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=24033&lang=EN&search=RG9jLjE0ND A2>

208. Draft articles on responsibility of international organizations, with commentaries. (A/66/10 and Add.1). Report of the International Law Commission on the work of its sixty-third session, 26 April to 3 June and 4 July to 12 August 2011 [Электронный ресурс]. – Mode of access: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf

209. Eastern Partnership (EaP) [Electronic source]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/transport/themes/international/european_neighbourhood_policy/eastern_partnership_en

210. Elise Cornu. The impact of the Council of Europe Standards on the European Union. Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order under the Influence of International Organisations / Edited by Ramses A. Wessel, Steven Blockmans. – The Hague, Asser Press, The Netherlands and authors. – 2013. – P. 113-130.

211. EU priorities for cooperation with the Council of Europe in 2016-2017. Adopted by the Foreign Affairs Council of the EU. – Brussels. – 15 December 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14919-2015-INIT/en/pdf>

212. EU priorities for cooperation with the Council of Europe in 2018-2019. Adopted by the Council of the European Union. – Brussels. – 22 January 2018 [Electronic source]. – Mode of access: [file:///C:/Users/dell/Downloads/eu-priorities-cooperation-coe-2018-2019_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/dell/Downloads/eu-priorities-cooperation-coe-2018-2019_en%20(1).pdf)

213. European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR) [Electronic source]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm_en

214. European Neighborhood Policy (ENP) [Electronic source]. – Mode of access: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp_en

215. Exchange of letters between the Secretary General of the Council of Europe and the President of the Commission of the European Community on 5 November 1996 supplementing the “Arrangement” between the Council of Europe and European Community concluded on 16 June 1987 // Compendium of texts governing the relations between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – Forth edition. – 2001. – P. 8-11. [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064c45d>

216. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism No. 196. – Warsaw. – 16.05.2005 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/16800d3811>.

217. Fifth negotiation meeting between the CDDH ad hoc negotiation group and the European Commission on the accession of the European Union to the European Convention on human rights. Final report to the CDDH. – Strasbourg. – 10 June 2013 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.echr.coe.int/Documents/UE_Report_CDDH_ENG.pdf

218. Final Declaration and Action Plan. Adopted by the Second Summit of Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe. – Strasbourg. – 11 October 1997 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/168063dced>.

219. Framework Administrative Agreement between the European Union and the Council of Europe on actions administered by the Council of Europe and funded or co-funded by the EU. – Strasbourg. – 18 June 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680473ddc>

220. Hoeffel D. Une deuxième chambre européenne. Rapport d'information / D. Hoeffel // Les Rapports du Sénat. – Paris: Sénat, 2001. – №381. – 35 p.

221. Information about the Central European Initiative (CEI) [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.cei.int/content/mission-objectives>.

222. Information about Eastern Partnership Facility [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.coe.int/t/dgap/eap-facility/>.

223. Information documents SG/Inf (2001)10. Relations between the Council of Europe and the European Union. Report by the Secretary General for the period August-December 2000. – Strasbourg. – 21 March 2001 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=193939&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

224. Information documents SG/Inf(2002)12. Relations between the Council of Europe and the European Union. Report by the Secretary General for the period January-December 2001. – Strasbourg. – 28 March 2002 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=273179&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

225. Information documents SG/Inf (2003)35. Memorandum by the Secretary General. A Europe of partners. Towards an associate partnership between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – 25 September 2003 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=71771&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

226. Information documents SG/Inf (2004)7. Relations between the Council of Europe and the European Union. Report by the Secretary General for the period January - December 2003. – Strasbourg. – 8 March 2004 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=126725&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

227. Information documents SG/Inf (2005)9. Relations between the Council of Europe and the European Union. Report by the Secretary General for the period January-December 2004. – Strasbourg. – 28 April 2005 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=853965&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

228. Information documents SG/Inf (2008)8. External Relations of the Council of Europe in 2007. Addendum to the Report by the Secretary General to the

Committee of Ministers. – Strasbourg. – 30 April 2008 [Electronic source]. – Mode of access: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1283697&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

229. Information document SG/Inf (2012)12. Report by the Secretary General on the review of the Council of Europe conventions. – Strasbourg. – 16 May 2012 [Electronic source]. – Mode of access: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/pc-oc/PCOC_documents/Documents%202013/SG_Inf\(2012\)12%20e%20Review%20of%20CoE%20Conventions.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/pc-oc/PCOC_documents/Documents%202013/SG_Inf(2012)12%20e%20Review%20of%20CoE%20Conventions.pdf).

230. Jan Klabbers. Treaty Conflict and the European Union / Klabbers Jan. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 260 p.

231. Jean Petaux. Democracy and Human Rights for Europe: The Council of Europe's Contribution / Petaux Jean. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009. – 337 p.

232. Joint Declaration on Co-operation and Partnership between the Council of Europe and European Commission. – 3 April 2001 // Compendium of texts governing the relations between the Council of Europe and the European Union. – Fourth edition. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002. – P.12-15. [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064c45d>

233. Joint Programme Mechanism Review. Consolidated Final Report. Charles Downs. 4 February 2013. – 47 p. [Electronic source]. – Mode of access: <https://undg.org/wp-content/uploads/2016/11/JP-Mechanism-Review-Consolidated-Final-Report-February2013.pdf>

234. Joint Programmes between the Council of Europe and the European Union [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.jp.coe.int/>.

235. Joint Programmes between the Council of Europe and the European Union concerning Ukraine [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.jp.coe.int/CEAD/Countries.asp?Y=0&CID=47>

236. Jörg Polakiewicz. Treaty – making in the Council of Europe / Polakiewicz Jörg. – Strasbourg: Council of Europe Publishing. F-67075 Strasbourg Cedex, 1999. – 221 p.

237. Jörg Polakiewicz. Outside, but not that far: Strasbourg's Perspective – The European Union and the Council of Europe. Flexibility in the EU and Beyond. / Polakiewicz Jörg // Reihe: Schriften des Europa-Instituts der Universität des Saarlandes. Rechtswissenschaft. – Auflage 2017. – № 1. – Seite 381-406.

238. Kamala Dawar. Disconnection Clauses: An Inevitable Symptom of Regionalism? Society of International Economic Law (SIEL) / Dawar Kamala. Second Biennial Global Conference, University of Barcelona, July 8-10, 2010 [Electronic source]. – Mode of access: <https://core.ac.uk/download/pdf/42578377.pdf>

239. Kirchberg Declaration. Adopted by WEU Council of Ministers in Luxembourg on 9 May 1994 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.weu.int/>.

240. Knud Erik Jørgensen and Ramses A. Wessel. Union in (other) international organizations: confronting legal and political approaches European Foreign Policy // Legal and Political Perspectives. Edited by Panos Koutrakos. – UK. – 2011. – P. 261-286.

241. Law of the European Union: a Textbook for Master Students / ed. P. Biriukov and V. Tuliakov – Voronezh: VSU Publishing House, 2016. – 476 p.

242. Lawrence Pratchett and Vivien Lowndes. Developing Democracy in Europe. An analytical summary of the Council of Europe's acquis. Local Governance Research Unit De Montfort University United Kingdom / Pratchett Lawrence and Lowndes Vivien. – Strasbourg Cedex: – Council of Europe, 2004. – 95 p.

243. Le senaterr du Bas-Rhin Daniel Hoeffel dessine les contours d'une eventuelle deuxième chambre européenne // Bulletin Quotidien. – 19 juin 2001. – P. 8-9.

244. Lord Russell - Johnston. Human rights and wrongs – Speeches and Articles 2000 / Russell - Johnston Lord. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001. – 165 p.

245. Maja Smrkolj. The Use of the «Disconnection Clause» in International Treaties: What does it tell us about the EC/EU as an Actor in the Sphere of Public International Law? / Smrkolj Maja. GARNET Conference, «The EU in International Affairs», Brussels, 24-26 April 2008 Panel V.4: EU External Relations: Legal Dimensions [Electronic source]. – Mode of access: https://www.ies.be/files/repo/conference2008/EUinIA_V_4_Smrkolj.pdf

246. Marina Kolb. The European Union and the Council of Europe / Kolb Marina. – UK: Palgrave Macmillan, 2013. – 232 p.

247. Marise Cremona. Disconnection Clauses in EU Law and Practice. Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World / Edited by Christophe Hillion, Panos Koutrakos. – Hart Publishing, 2010. – P. 160-186.

248. Martyn Bond. The EU and Council of Europe: Difference, Duplication or Deligation? // Cooperation Or Conflict? Problematizing Organization Overlap in Europe / Edited by David J. Galbreath and Carmen Gebhard. – Ashgate Publishing Limited, 2010. – P. 11-29.

249. McGoldrick D. The International Legal Personality of the EC and the EU in International Relations Law of the EU / D. McGoldrick. – New York: Longman, 1997. – 249 p.

250. Meeting report. 8th Working Meeting of the CDDH informal working group on the accession of the European Union to the European Convention on human rights (CDDH-UE) with the European Commission. – Strasbourg. – 20 June (9.30 am) – Friday 24 June 2011 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/cddh_ue_2011_16_draft_legal/f=/vir7e76t5kix.pdf

251. Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – 10 May 2007. – Strasbourg. – 8 p. [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804e437b>

252. Memorandum of Understanding between the Pompidou Group of the Council of Europe and the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. – 28 September 1999 [Electronic source]. – Mode of access:

file:///C:/Users/dell/Downloads/MoU_EMCD_DA_Pompidou%20Group_28%20September%201999_FINAL.pdf

253. Memorandum on the Accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms. Adopted by Commission on 4 April 1979. – Bulletin of the EC. – 1979. – № 2. – Supp. 2/79. – 5 p.

254. Mignon J.C. Pour un nouvel engagement de la France au Conseil de l'Europe. – Le rapport de mission au Premier Ministre français. – Avril 1995. – Doc. Amignon.95 I401-19/4/95-1-K. / J. C. Mignon. – Strasbourg: Council of Europe, 1995. – 38 p.

255. Mizanie Abate and Alemayehu Tilahun. The Historical development of international organizations / Abate Mizanie and Tilahun Alemayehu // Study on-line [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.abysinnialaw.com/study-on-line/item/475-the-historical-development-of-international-organizations>.

256. Model Final Clauses for Conventions, Additional Protocols and Amending Protocols concluded within the Council of Europe. Adopted by the Ministers' Deputies of the Council of Europe at their 1291st meeting, on 5 July 2017 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/168072fb76>.

257. Multilevel Regulation and the EU: The Interplay Between Global, European, and National Normative Processes / Edited by Andreas Føllesdal, Ramses A. Wessel, Jan Wouters. – Martinus Hijhoff Publishers, 2008. – 420 p.

258. Opinion No 208(1999) – "Building greater Europe without dividing lines" (opinion on the report of the Committee of Wise Persons). Adopted by the Assembly on 26 January 1999 (3rd Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16668&lang=en>

259. Opinion 1/76. Ute Wack v Commission of the European Communities. – 15 June 1976. – ECR [1977]. – 1017 p.

260. Opinion 2/94, of the Court of 28 March 1996 (Accession by the Community to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms), 1996 E.C.R. – C.M.L.R. – 1996. – V. 2. – 1759 p.

261. Opinion 2/13 of the Court (Full Court) of 18 December 2014. Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU – Draft international agreement – Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – Compatibility of the draft agreement with the EU and FEU Treaties [Electronic source]. – Mode of access: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/13_echr_opinion2_13_/13_echr_opinion2_13_en.pdf

262. Participation of the European Union in the conventions of Council of Europe. Status as of 01.06.2018 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-states/-/conventions/treaty/country/?>.

263. Participation of the European Union in the Partial Agreements. Status as of 01.06.2018 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.coe.int/en/web/conventions/partial-agreements/-/conventions/>.

264. Partnership of OSCE and the Council of Europe [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.osce.org/partnerships/111482>

265. Partnership of OSCE and the European Union [Electronic source]. – Mode of access: <https://www.osce.org/partnerships/european-union>

266. Paul Evans, Paul Silk. The Parliamentary Assembly: Practice and Procedure / Evans Paul, Silk Paul. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008. – 394 p.

267. Press release – 878(2008). Strengthening the institutional mission and extending partnerships is focus of Congress priorities for 2009-2010 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.coe.kiev.ua/news/2008/12/03-2.htm/>.

268. Progress Report on Joint Declaration between the European Commission and Council of Europe under the Joint Declaration on Co-operation and Partnership for period June 2001-May 2003. – Brussels. – 19 May 2003. – 19 p. [Electronic source]. – Mode of access: http://www.europa.eu.int/comm/index_en.htm.

269. Projet de Traité portant Statut de la Communauté Européenne présenté à l'Assemblée par la Commission Constitutionnelle. – Deuxième partie: Texte du Projet de Traité. – Doc. l2. – Paris, 26 Février 1953. – 70 p.

270. Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention CETS No.194. Done at Strasbourg, 13th day of May 2004 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.echr.coe.int/Documents/Library_Collection_P14_ETS194E_ENG.pdf

271. Rachel Frid. The Relations Between the EC and International Organizations: Legal Theory and Practice / Frid Rachel. – The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, –1995. – 426 p.

272. Ramses A. Wessel. The Legal Framework for the Participation of the European Union in International Institutions / Wessel A. Ramses // European Integration. – Vol. 33. – № 6. – November 2011. – P. 621-635.

273. Ramses A. Wessel, Steven Blockmans. Between Autonomy and Dependence: The EU Legal Order under the Influence of International Organizations / Wessel A. Ramses, Blockmans Steven. – The Hague: Asser Press, 2013. – 340 p.

274. Recommendation 1119(1990) on the situation in Central and Eastern Europe. Text adopted by the Assembly on 31 January 1990 (25th Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/12/17/733d08bb-0d51-4bbf-bec8-9b46d7cd9d99/publishable_en.pdf

275. Recommendation 1124(1990) on relations with the countries of Central and Eastern Europe (General policy of the Council of Europe). Text adopted by the Assembly on 8 May 1990 (3rd Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15158&lang=en>

276. Recommendation 1394(1999) - Europe: a continental design. Text adopted by the Assembly on 26 January 1999 (3rd Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16667&lang=en>

277. Recommendation 1568(2002). Future cooperation between European institutions. Text adopted by the Assembly on 26 June 2002 (20th Sitting).

[Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17020&lang=en>

278. Recommendation 1613(2003). The Council of Europe and the Convention on the Future of Europe. Text adopted by the Assembly on 26 June 2003 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17128&lang=en>

279. Recommendation 1982(2011) Final version. The impact of the Lisbon Treaty on the Council of Europe. Text adopted by the Assembly on 5 October 2011 (33rd Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18030&lang=en>

280. Regular Report from the Commission on Progress towards accession by each of the candidate countries. – Brussels: European Commission. – 8 November 2000 [Electronic source]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2000/strat_en.pdf

281. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) // Official Journal of the European Union. – Series L. – №210. – 31.07.2006. – P. 19-24.

282. Regulation (EC) No 1889/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financing instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide // Official Journal of the European Union. – Series L. – 2006. – № 386. – P. 1-11.

283. Report by the Secretary General for the period January-December 1993. CM (94)60. Restricted. Relations between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg: Council of Europe. – 31 March 1994. – 61 p. [Electronic source]. – Mode of access: CMD008231.PDF.

284. Report by the Secretary General for the period August-December 1996. CM (97)65. Restricted. Cooperation between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg: Council of Europe. – 4 April 1997 [Electronic source]. – Mode of access: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=576345&Site=CM&=9999CC&Back](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=576345&Site=CM&=9999CC&BackColorInt ranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)
ColorInt ranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75.

285. Report by the Secretary General for the period August-December 1997. CM (98)33. Restricted. Cooperation between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg: Council of Europe. – 19 February 1998 [Electronic source]. – Mode of access: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(98\)33&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(98)33&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75).

286. Report of the Steering Committee for Human Rights (CDDH) on the Study of technical and legal issues of a possible EC/EU accession to the European Convention on Human Rights, DG-II(2002)006. Adopted by the CDDH at its 53rd meeting (25-28.06.2002) [Electronic source]. – Mode of access: <http://european-convention.europa.eu/docs/wd2/1711.pdf>

287. Report on the consequences of the so-called "disconnection clause" in international law in general and for Council of Europe conventions, containing such a clause, in particular adopted at the 36th meeting (London, 7-8 October 2008) by the Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI) [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/1680064512>

288. Report. The development of Europe as an Area of Freedom, Security and Justice. Joint meeting between the European Parliament and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. – 24 September 2002 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/Documents/Records/2002/E/0209241730E.htm>.

289. Resolution A/RES/65/276. Participation of the European Union in the work of the United Nations. Adopted by the General Assembly on 3 May 2011 [Electronic source]. – Mode of access: <http://undocs.org/A/RES/65/276>.

290. Resolution on relations between the Union and the Council of Europe. A3-0408/93. Adopted by European Parliament on 15.12.1993 // Official Journal of the European Communities. – Series C. – 24.01.1994. – № 20. – P. 44-46.

291. Resolution (51)30F. Relations with International Organisations, both Intergovernmental and Non-governmental. – Adopted by the Committee of Ministers. – 3 May 1951 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/09000016805e3989>

292. Resolution (52)35 of the Committee of Ministers of the Council of Europe: Role of the Council of Europe in the new pattern of organisation of Europe – Proposals by the Government of the United Kingdom. – 23 May 1952 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/09000016805e387e>

293. Resolution (57)27. Rationalization of European institutions. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at its 21st session. – Strasbourg. – 13 December 1957 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/09000016805e3595>.

294. Resolution 159(1959) in reply to the First General Report of the Commission of the European Atomic Energy Community (Euroatom). Adopted by the Assembly at its 26th Sitting. – Strasbourg. – 20 January 1959 [Electronic source]. – <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15575&lang=en>

295. Resolution (59)11. Revival of European co-operation at the fifteen-Power level / Adopted by the Committee of Ministers. – Strasbourg. – 20 April 1959 [Electronic source]. – Mode of access: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e3593

296. Resolution (74)4. On the future role the Council of Europe. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at its 53st session. – Strasbourg. – 24 January 1974 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/09000016805346ec>

297. Resolution (74)13. On the establishing of a liaison office of the Council of Europe in Brussels. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at its 54st session. – Strasbourg. – 6 May 1974 // Compendium of texts governing the relations letters between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – Forth edition. – 2001. – P. 23-24. [Электронный ресурс]. Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064c45d>

298. Resolution 745(1981) on the accession of the European Communities to the European Convention on Human Rights. Adopted by the Assembly. – Strasbourg.

– 29 January 1981 (25th Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adopted text/ta81/eres745.htm>.

299. Resolution 805(1983). On European co-operation in the 1980s (General policy of the Council of Europe). Adopted by the Assembly. – Strasbourg. – 1 October 1983 (18th Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16216&lang=en>

300. Resolution (85)5. On cooperation between the Council of Europe and the European Community. Adopted by the Committee of Ministers at its 76st session. – Strasbourg. – 25 April 1985 // Compendium of texts governing the relations letters between the Council of Europe and the European Union. – Strasbourg. – Forth edition. – 2001 – P. 20-21. [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064c45d>

301. Resolution 917(1989). On a special guest status with the Parliamentary Assembly. Adopted by the Parliamentary Assembly. – Strasbourg. – 11 May 1989 (5th Sitting) [Electronic source]. – Mode of access: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/10/21/e804fe06-2d26-4350-ac92-1a1e373445fe/publishable_en.pdf

302. Resolution 920 (1989). Special guest status with the Parliamentary Assembly (Amendment of the Assembly's Rules of Procedure). – Adopted by the Parliamentary Assembly on 5 July 1989 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16331&lang=en>

303. Resolution (95)38 on the Council of Europe's cultural strategy. Adopted by the Committee of Ministers at the 551st meeting of the Ministers' Deputies. – Strasbourg. – 7 December 1995 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/09000016804ca50b>

304. Resolution (2002)3. Adopting the Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law. Adopted by the Committee of Ministers at the 784th meeting. – Strasbourg. – 21 February 2002 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_01_Statute

305. Resolution 1290(2002). Future cooperation between the European institutions. Adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe at its 21st sitting of the 2002 session. – Strasbourg. – 26 June 2002 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17021&lang=en>

306. Resolution 1314(2003). Contribution of the Council of Europe to the constitution-making process of the European Union. Adopted by the Assembly (4th Sitting). – Strasbourg. – 29 January 2003 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17073&lang=en>

307. Resolution 2009/2241 INI of European Parliament on the institutional aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. – Strasbourg. – 19 May 2010 [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0184+0+DOC+XML+V0//EN>

308. Resolution 2029(2015). Final version The implementation of the Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union. Text adopted by the Assembly. – Strasbourg. – 27 January 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21500&lang=en>.

309. Resolution 2041(2015). Final version. European institutions and human rights in Europe. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly. – Strasbourg. – 6 March 2015 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21592&lang=en#>.

310. Schermers H. and Blokker N. International Institutional Law // H. Schermers and N. Blokker. – The Hague: Martinus Nijhoff Publishers: Third Rev. Ed. The Hague / London / Boston, 1995. – 2113 p.

311. Shearer I. A. Starke's International Law / I. A. Shearer. – London; Boston: Butterworths, 1994. – 629 p.

312. Single European Act // Official Journal. – Series L. – № 169. – 29.06.1987. – P. 1-28.

313. Speech by Mr. Gil Carlos Rodrigues Iglesias, President of the Court of the European Communities at the opening of the Judicial Year of the European Court of Human Rights. – Strasbourg. – 31 January 2002. Annual Report 2001 of the European Court of Human Rights. Registry of the European Court of Human Rights. – Strasbourg. – 2002. – P. 26-31. [Electronic source]. – Mode of access: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf

314. Speech by Mr. Martin Schulz, President of the European Parliament, to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe: “The European Parliament and the Parliamentary Assembly are natural partners”. – January part of Assembly. – Strasbourg. – 29 January 2004 [Electronic source]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-en.asp?newsid=4858&lang=2>.

315. Statement by Mr Jean-Claude Juncker, Prime Minister of the Grand Duchy of Luxembourg // Official report of debates. The Parliamentary Assembly 2002 Ordinary Session (third part). – 24-28 June 2002. – Vol. III. – The 20th Sitting. – P. 739-741.

316. Statement by Mrs. Nicole Fontaine, President of the European Parliament, to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe // Reports of the debates of the 2001 Session-part 3. – Strasbourg. – 26 June 2001 [Electronic source]. – Mode of access: http://www.europarl.europa.eu/former_ep_presidents/president-fontaine/speeches/en/sp0091.htm

317. Statement of Intent for the cooperation between the Council of Europe and the European Commission in the EU enlargement region and the Eastern partnership and Southern Mediterranean countries (EU Neighborhood region). – Brussels. – 1 April 2014 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/168066b99e>

318. Statutory Resolution (93)26 on observer status. Text adopted by Committee of Ministers. – Strasbourg. – 14 May 1992 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/168006375d>

319. Statutory Resolution CM/Res (2007)6 relating to the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe and the revised Charter appended thereto. Adopted by the Committee of Ministers. – Strasbourg. – 2 May 2007 at the 994th meeting of the Ministers' Deputies [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/statutory-resolution-and-charter-of-the-congress-of-local-and-regional/1680718ee8>

320. Stefanie Schmahl, Marten Breuer. The Council of Europe: Its Law and Policies / Schmahl Stefanie, Breuer Marten. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 1080 p.

321. Steven Greer. The Human Rights Implications of Brexit / Greer Steven. – University of Bristol Law School Blog [Electronic source]. – Mode of access: <https://legalresearch.blogs.bris.ac.uk/>

322. Strategy Paper and report on progress towards accession by each of the candidate countries. – Brussels: European Commission. – 13 November 2001 [Electronic source]. – Mode of access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2000/strat_en.pdf

323. Summary report CM (2016)74. Co-operation with the European Union. 126th Session of the Committee of Ministers. – Strasbourg. – 18 May 2016 [Electronic source]. – Mode of access: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168064ecd1

324. Treaty establishing a Constitution for Europe // Official Journal of the European Communities. – Series C. – 2004. – Vol.47. – №310. – P. 1-474.

325. Treaty establishing the European Atomic Energy Community (Euroatom). – Rome. – 25 March 1957 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_atomic_energy_community_rome_25_march_1957-en-a3390764-3e75-421b-9c85-f52de5a14c2f.html.

326. Treaty establishing the European Coal and Steel Community and annexes I-III. – Paris. – 18 April 1951. – 302 p. [Electronic source]. – Mode of access: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF>

327. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts // Official Journal of the European Communities. – Series C. – 10.11.1997. – № 97. – P. 1-144.

328. Vienna Declaration. Adopted by the Vienna Summit of Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe. – Vienna. – 9 October 1993 [Electronic source]. – Mode of access: https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_of_the_council_of_europe_s_first_summit_vienna_9_october_1993-en-d7c530b5-a7c9-43f9-95af-c28b3c8b50d3.html

329. Vignes D. L'absence de personnalité juridique de l'Union Européenne: Amsterdam persist et sign. - In *Liber Amicorum: Professor Ignaz Seidl - Hohenveldern* / Edited by Hafner G., Loible G., Rest A., Sucharia-Behrmann L., Zemanek K. – The Hague, 1998. – 678 p.

330. Warsaw Declaration. Adopted by the Third Summit of Heads of State and Government of the member States of the Council of Europe. – Warsaw. – 16-17 May 2005 [Electronic source]. – Mode of access: <https://rm.coe.int/16804e45a4>.

331. 800 million Europeans: Involving the Greater Europe in responding to key Laeken questions: Contribution from Mr Walter Schwimmer, the Secretary General of the Council of Europe. – Strasbourg: Council of Europe, 2002. – 8 p. [Electronic source]. – Mode of access: <http://european-convention.europa.eu/pdf/reg/en/02/cv00/cv00157.en02.pdf>.

ДОДАТКИ

Публікації здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мацигіна В.Ю. Варшавський саміт як один із важливих етапів розвитку відносин між Радою Європи та Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2007. – № 3. – С. 111-114.
2. Мацигіна В. Ю. Партнерство задля демократії / В.Ю. Мацигіна // Віче. – 2007. – № 19. – С. 38-39.
3. Левицький Т., Мацигіна В. Окремі аспекти впливу Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. на розвиток права прав людини / Тарас Левицький, Вікторія Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.19. – С. 189-193.
4. Мацигіна В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Вісник Львівського Університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип.22. – С. 150-154.
5. Мацигіна В.Ю. Співробітництво Ради Європи з Європейським Союзом на сучасному етапі / В.Ю. Мацигіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – Вип.70. – Ч.2. – С. 215-218.
6. Мацигіна В.Ю. Внесок Плану Ідена на процес співробітництва між Радою Європи і Європейським Союзом / В.Ю. Мацигіна // Наше право. – 2008. – №.2. – С. 89-93.
7. Кузьма В.Ю. Правове регулювання приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.: перспективи та реалії / В.Ю. Кузьма // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – №1. (23) – С. 161-166.
8. Кузьма В.Ю. Участь Європейського Союзу у договірному *acquis* Ради Європи / В.Ю. Кузьма // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – №2. – Ч. 2. – С. 115-120.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Мацигіна В.Ю. Історичні аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом в інтеграційному процесі / В. Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Європейські інтеграційні процеси, проблеми євроатлантичної інтеграції і національна безпека України» (Луцьк, 11-12 жовтня 2007 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т.1. – С. 18-21.

10. Мацигіна В.Ю. Тенденції розвитку сучасної системи України та проблеми розвитку з європейськими правовими системами (на прикладі Ради Європи та Європейського Союзу) / В.Ю. Мацигіна // Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку: матеріали Всеукр.наук.-практ. конф. (Одеса, 23 листопада 2007 р.). Одеса, 2007. – С. 180-182.

11. Мацигіна В.Ю. Україна у Раді Європи: здобутки і перспективи / В.Ю. Мацигіна // Українська державність: історія і сучасність: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 30 листопада 2007 р.). – Маріуполь: МДГУ, 2007. – Ч. 2. – С. 63-65.

12. Мацигіна В.Ю. Меморандум про взаєморозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом розпочав новий етап відносин в історії взаємин двох організацій / В.Ю. Мацигіна // Європейська і євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 19-22.

13. Мацигіна В.Ю. Роль Ради Європи в інтеграції держав Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу / В.Ю. Мацигіна // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.). – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 61-64.

14. Кузьма В.Ю. Правові засади співробітництва Парламентської Асамблеї Ради Європи з Європейським Парламентом / В.Ю. Кузьма // Право: історія,

теорія, практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 42-45.

15. Кузьма В.Ю. Окремі аспекти співпраці Ради Європи та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини / В.Ю. Кузьма // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 листопада 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 1. – С. 89-92.

16. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу як одна з форм економічно-політичного співробітництва двох інституцій / В.Ю. Кузьма // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Харків, 14-15 квітня 2017 р.). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. – С. 42-44.

17. Кузьма В.Ю. Спільні програми Ради Європи та Європейського Союзу щодо України / В.Ю. Кузьма // Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 21-22 квітня 2017 р.). – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. – Ч. 1. – С. 43-40.

18. Левицький Т.І., Кузьма В.Ю. Особливості участі України в Європейській політиці сусідства та Східного партнерства Європейського Союзу / Т.І. Левицький, В.Ю. Кузьма // Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали заочної наук.-практ. конф.(Львів, 31 жовтня 2017 р.). – Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2017. – С. 59-64.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка. Теоретичні положення

дисертації доповідалися на семи міжнародних і трьох внутрішньодержавних науково-практичних конференціях: IV Міжнародна науково-практична конференція «Європейські інтеграційні процеси, проблеми євроатлантичної інтеграції і національна безпека України» (Луцьк, 11-12 жовтня 2007 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція курсантів та студентів (Одеса, 23 листопада 2007 р.); IV Всеукраїнська науково-практична конференція для студентів та молодих науковців «Українська державність: історія і сучасність» (Маріуполь, 30 листопада 2007 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Європейська і євроатлантична інтеграція та транскордонне співробітництво» (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах» (Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Право: історія, теорія, практика» (Дніпро, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ» (Львів, 23 жовтня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (Харків, 14-15 квітня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (Запоріжжя, 21-22 квітня 2017 р.); Заочна науково-практична конференція «Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи» (Львів, 31 жовтня 2017 р.).